

RMK I. 977.
(1. pild.)

RMK I. 977.

JOH. AMOS. COMENII

JANVA LINGVÆ LATINÆ reserata aurea.

Sive,

SEMINARIUM

Linguæ Latinæ & Scientiarum omnium.

HOC EST,

Compendiosa LATINAM & aliam quamlibet Linguam, unà cum Scientiarum & Artium fundamentis, perdiscendi Methodus, sub Titulis centum, Periodis mille comprehensa.

Et in usum Scholæ Varadiensis, juxta Belgarum editionem postremam, accuratam & auctam, in Hungaricam Linguam translata,

Per

STEPHANUM BENJAMIN SZILAGYI,
ejusdem Scholæ Rectorem.

Æstimat ut sapiens precio, non pondere gemmas:
Utilitate probat sic quoque mentis opus.

(*)

LEUTSCHOVIÆ,

Typis Laurentij Brever, 1661.

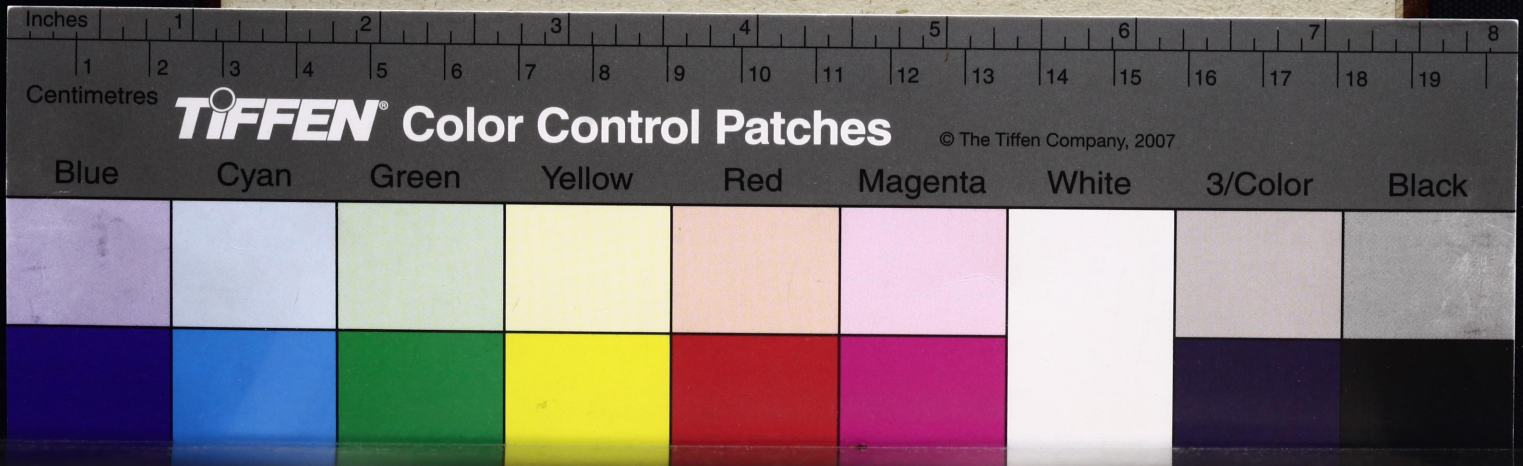
Inches
1
2
3
4
5
6
7
8
Centimetres
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
TIFFEN® Color Control Patches
© The Tiffen Company, 2007
Blue
Cyan
Green
Yellow
Red
Magenta
White
3/Color
Black

RMK I. 977.

JOH. AMOS. COMENII

JANVA LINGVÆ LATINÆ reserata aurea.

Sive,

SEMINARIUM

Linguæ Latinæ & Scientiarum omnium.

HOC EST,

Compendiosa LATINAM & aliam quamlibet Linguam, unà cum Scientiarum & Artium fundamentis, perdiscendi Methodus, sub Titulis centum, Periodis mille comprehensa.

Et in usum Scholæ Varadienſis, juxta Belgarum editionem postremam, accuratam & auctam, in Hungaricam Linguam translata,

Per

STEPHANUM BENJAMIN SZILAGYI,

ejusdem Scholæ Rectorem.

Æstimat ut sapiens precio, non pondere gemmas:
Utilitate probat sic quoque mentis opus.

LEUTSCHOVIÆ,

Typis Laurentij Brever, 1661.

RMK I. 977

JOH. AMOS. COMENII

JANVA LINGVÆ LATINÆ reserata aurea.

Sive,

SEMINARIUM

Linguæ Latinæ & Scientiarum omnium.

HOC EST,

Compendiosa LATINAM & aliam quamlibet Linguam, unà cum Sciẽtiarum & Artium fundamentis, perdiscendi Methodus, sub Titulis centum, Periodis mille comprehensa.

Et in usum Scholæ Varadiensis, juxta Belgarum editionem postremam, accuratam & auctam, in Hungaricam Linguam translata,

Per

STEPHANUM BENJAMIN SZILAGYI,
ejusdem Scholæ Rectorem.

Æstimat ut sapiens precio, non pondere gemmas:
Utilitate probat sic quoque mentis opus.

LEUTSCHOVIÆ,

Typis Laurentij Brever, 1661.

TRMK I. 977/1.p.

Ad Auctorem

JANUÆ LINGUARUM RESERATÆ,

Virum Clariſs. Eruditiſſimumq;,

Dñ. J. A. C.

Pro Scholis optima facillimaque ſollicite meditantem.

NEſcio dexteriùs reſerari JANUA LINGUÆ
Inſtituis quam Tu, quâ ratione queat.
Inducis penitùs ſimul ad conclavia RERUM,
Quæ velut occluſas continet una domus.
Nempe libellus habet tuus iſte vocabula quævis,
Cum rerum ſerie perbene diſpoſitâ.
Sic pulchrè LINGUAM, *ſtudium fuit erudiiſſe,*
Ne fuerit mentem *Paſcere cura minor.*
Agnoſcent ſatis id doctique probique: DEUSQUE
Quod ſeris, id nutu grandiet ipſe ſuo.

ſcribebat
applaudente animo
G. V. S. S. Th. D.

INSTITUTIO DIDACTICA,

De usu & ratione docendi Januam Linguæ Latinæ.

LEctor amice: *Qui nucleum esse vult, nucem frangat oportet*, inquit COMENIUS noster. Si quis ergò nucleum Januæ linguarum esse cupit; usum ejus modumq; docendi, ante omnia perdiscat oportet. Usum primò indicabimus breviter, deîn modum docendi. 1. Quod rerum totius naturæ, artis, nec non scientiarum nomina, brevibus comprehendantur sententiis in hac Janua, magnum ingenii & memoriæ levamen est: nuda enim vocabula, prout in lexicis & nomenclaturis describuntur, difficulter admodum ediscuntur, & longè difficilius memoriâ retinentur: Quia non informant judicium. 2. Res ipsæ cum vocabulis docentur heîc & explicantur, divino quodam combinationis artificio.

3. Omnium rerum definitiones, genera, species, differentias, interdum causas efficientes, formas & fines earum ac proprietates in hoc libello reperire licet. 4. Quod verò methodum attinet, generalia specialibus, naturalia artificialibus atq; moralibus, præmittuntur eleganti ordine, adeoq; tituli singulorum capitum sunt veluti genera, specierum in isto capite occurrentium. 5. Si quis hanc Januam accuratè, ac distinctè legere, voceſque in ea occurrentes eleganter pronunciare, noverit; omnes alios libros accuratè legerè, & inter loquendum voces eleganter pronunciare poterit. 6. Qui omnes voces hujus libelli Etymologicè examinare, constructionumq; syntacticarum regulas & rationes reddere sciverit, optimus erit Grammatista, nec hæsitabit in lectione bonorum authorum. 7. Phrasium quoq; copiam hinc elicere, & easdem variare poterit bonus præceptor. 8. Occasiones historiarum tam naturalium quàm artificialium & moralium, tot sunt ferè, quot voces peculiares. 9. Si vocum origines, per totam Januam pueris inculcet fidelis Magister; magnam discipuli Græcarum vocum cognitionem comparabunt, intimamque & formalem

lem vocum significationem ex derivationibus illis ediscent. 10. Exercitiorum deniq; styli, tam ligati quàm soluti uberrima seges in hac reperitur Janua. Tantos nempe usus habet exiguus iste libellus! quem si quis memoria teneat, & perfectè loqui, & de cunctis rebus eleganter disserere poterit.

Porrò docendi modus hancce Januam, pro discipulorum captu & varietate diversus est. Nos pro diversitate quatuor classium, Grammaticæ, Syntacticæ, Poëticæ ac Rhetoricæ, ita nunc docemus & imposterum docebimus DEO volente. In classe Grammatica Grammaticè: Id est, Grammaticum ejus usum demonstramus hoc modo: 1. Certum quotidie pensum proponimus; illud clarè, distinctè & eleganter præiegimus; accuratam vocum pronunciationem, vocis moderationem, punctorum denique rationem observantes ubique. 2. Discipulos idem pensum clarè, distinctè, & eleganter, perlegere, accuratam pronunciationem, vocis moderationem, punctorumq; rationem observare jubemus. 3. Singulas voces quid significent, explicamus, ut cum vocibus res ipsas intelligant: ignota illis & nondum visa, demonstramus ad oculum, si fieri secus

non possit, per figuras & imagines. 4. Stylum ex eadem prælectione hungaricum periphrasticè exhibemus. 5. In examine, tactâ manibus translationis Hungaricæ columnâ, per singulas voces & sententias exponere jubemus. 6. Singulas voces per accidentia octo partium orationis deducimus. 7. Derivationes vocum & origines cum formali vocum significatione indicamus. 8. Faciliores constructionum formulas pueris proponimus, & regulis applicamus, ut eos ad classem Syntacctiam præparemus. 9. Pensum quotidianum altero quovis die, totius autem septimanæ, singulis diebus Mercurii & Sabbathi, promptâ memoriâ recitare jubemus. 10. Eandem Januam interdum clarè ac distinctè, ac si perorarent, proponere & puriles disputationes exercere inter se præcipimus. Exemplum hîc ejusmodi exanimis Grammatici addere, supervacaneum esse puto; cum sciam hunc modum examinandi, vulgarem & omnibus notum esse. Origines autem vocum Præceptores inquirere possunt, in Lexico Etymologico Matthiæ Martinii, Becmanni, Coldingii, Mochingeri, Indice Januæ Linguarum editionis Dantiscanæ, & aliis hujusmodi libris. Pensum

verò

verò illud Januæ Linguarum ita disponimus in classe Grammatica, ut intra spatium unius anni, totam absolvere possint.

In classe verò Syntactica, eandem Januam docemus, tali processu: 1. Cum in classe Grammatica, bona ex parte contextum Januæ perdidicerunt pueri, duplum pensum resumimus ut semianno totam absolvere possimus, eamque rursum, clarè, distinctè, & eleganter prælegimus. 2. Res ipsas vicissim clarius paulò, & uberrius quàm antea explicare pergimus, ut eadem quæ antehac perceperant, in memoriam revocent. 3. Stylum duplicem aliquanto graviorem, Hungarico-Latinum, & Latino-Hungaricum, ex eodem penso, quotidie exhibemus & corrigimus. 4. Phrases occasione verborum elicimus Latinas & Hungaricas, easdem quæ sunt in Janua, periphrasticè exponimus & circumscribimus. 5. Difficiliores etiam quæstiones, Etymologicas inserimus examini, cum difficiliorum necessitas verborum postulat. 6. Syntacticè construimus, & easdem constructiones variamus. 7. Chrias & breves materias carminum quoq; majoribus, qui promovendi erunt in classem Poëticam, ut jam ipsi volitare ac judicium

inventionibus exercere queant, exhibemus. 8. Singulis diebus Mercurii, & Sabbathi, post exercitium Catechericum, aliquos perorare jubemus, ex charta solum, ne fatigentur tenera ingenia: ut actionem & pronunciationem oratoriam à teneris annis ediscant. 9. Textum Januæ Latinum, hic etiam à memoria puerorum fideliter exigimus. 10. Interdum recreationis ergò de hac vel illa materia, ex tempore differere jubemus discipulos, bonorum Authorum quoq; fructuosam lectionem commendamus: elegantiarum item, & modorum loquendi formulas, consignandi & in usum convertendi artificium ostendimus.

Lectio lecta valet decies repetita placebit.

In classe Poëtica etiam veluti cynosuram DEO volente, habebimus eandem Januam Linguæ Latinæ, tali ordine. 1. Idem pensum resumemus quotidie, quod in Syntaxi, ut eodem spatio semestri cursum Poëticum absolvere queamus. 2. Idem pensum semel perlegemus, & explicabimus Poëticè; Metholopias videlicet Poëtarum ex rebus naturalibus artificialibus & moralibus enarrantes, juxta Natalis Comitis manuductionem. 3. Phrases Poëticas eliciamus & variè

cir-

circumscribimus. 4. Syllabarum quantitates per singulas voces examinabimus, secundum præcepta Emanuelis, versibus comprehensa, quos postremæ editioni Grammatices Alvincianæ inseruimus. 5. Materias carminis ex eodem penso binas dabimus: Interdum & Poëmatum, ut versibus perorare discant. 6. Inventiones Poëticas ex eadem Janua ostendemus. 7. Materias quoque acuti Epigrammatis, de hac vel illa re jucunda, exhibebimus, ut extemplo epigrammata faciant. 8. Historias animalium, herbarum, arborum, &c. rerum artificialium, & moralium &c. crebras inseremus, hîc nos juvabit egregiè officina Poëtica Raviſii,) ut ex iis copiam inventionis Discipuli comparare possint. 9. Enarrationem classici cujusdam Poëtæ subjungemus. 10. Imitationem Poëticam, in Epigrammatibus & Poëmatibus componendis, ostendemus.

Tandem in classe Rhetorica, præceptis Rhetoricis eandem adjungemus Januam, hoc modo: 1. Toties repetitum Januæ textum exigemus, ut eò firmius inhæreant formalia verba. 2. Juxta ordinem capitum, ut hîc etiam spatio semestri Januam percurre-

re queamus, ſingulis diebus, ſingulas oratiuncularum dabimus materias, in diverſis cauſarum generibus. 3. Oratiunculas illas poſtquam compoſuerunt corrigemus. 4. Eaſdem diebus Mercurii & Sabbathi declamare jubebimus. 5. Enarrationem & reſolutionem alicujus Ciceronianæ orationis annectemus. 6. Imitationem oratoriam quoque exercebimus. 7. Examen reale inſtituemus; rerum definitiones, genera, & cauſas proponendo per quæſtiones. Ex. g. Sit nobis penſum unius diei, caput tertium. De Elementis. Illud realiter ita examinabimus. Quod eſt caput tertium? De Elementis. Quid ſunt elementa? p. 28. Sunt ſimplicia corpora, ex quibus compoſita vel mixta exſurgunt. Ubi eſt Genus Elementorum? Corpora. Ubi Differentia? Simplicia. Quis eſt finis elementorum? Ut inde compoſita vel mixta exſurgant. Quis eſt effectus elementorum? Quod omnia reliqua ex iis conſtent: quod ex iis generentur: iis nutriantur, in eadem dum corrumpuntur, reſolvantur, p. 29. & 30. Quæ fuit materia elementorum? Confuſum chaos p. 23. Quis fuit cauſa efficiens? Deus, qui ineffabili ſua omnipotentia omnia creavit ex nihilo. p. 10.

Quo-

Quomodo creavit Deus elementa? Ante omnia Deus in quatuor species disseparavit ac segregavit confusum istud chaos. p. 23. Quot sunt species elementorum? Quatuor. p. 23. Quæ? Ignis, Aër, Aqua, Terra. Quid est Ignis? Est elementum. Sed quale? Tenuissimum vel subtilissimum, lucidum & calidum. p. 24. Quot sunt proprietates essentiales ignis? Tres. Quæ? Ut sit subtilissimus, lucidus & calidus. Quid est Aër? Est elementum tenue, pellucidum & tepidum, p. 25. Quot sunt proprietatis Aëris? Tres. Quæ? Ut sit tenuis, pellucidus & tepidus. Quid est Aqua? Est elementum fluidum & frigidum. p. 26. Quæ sunt ejus proprietates? Fluidam & frigidam esse. Quid est Terra? Est elementum solidum, quæ sub aqua mansit veluti sedimentum crassum. p 27 &c. Totam hanc Januam ita esse contextam, ut rerum definitiones, genera & differentias eruere possint boni præceptores, fidem faciet vel unica periodus 357. ubi quot voces tot gemmæ. ex. gr. Quid est scientia? Est vera rei apprehensio. Quid est error? Est falsa rei apprehensio. Quid est opinio? Est debilis rei apprehensio. Quid est suspicio? Est ex conjecturis veniens rei apprehensio. Quid

est

eſt dubitatio? Eſt vacillans rei apprehenſio. Quid eſt hallucinatio? Eſt impedita rei apprehenſio. Quid eſt ignoratio & inſcitia? Eſt nulla rei apprehenſio. 8. Problemata & varias quæſtiones ad ventillandum proponemus, ut modus argumentandi & Logicè diſſerendi oſtendamus, diſcipulosq; manuducamus ad Philoſophicum ac Theologicum ſtudium. Atque hæc eſt ratio docendi, quam nos in hac Schola noſtra, ſecundum diſtinctas claſſes, obſervabimus; ſi Deus vires & vitam ſufficiat. His vale Lector amande, noſtrisq; laboribus fave.

A M.N.MUZEUM KÖNYV-TÁRA

JANUA

JANUA LINGUÆ Latinæ reserata Aurea.

I. Introitus.

1 SAlve Lector amice.
2 Si rogas quid sit eruditum esse? responsum habe, nosse rerum differentias, & posse unumquodque suo designare vel insignire nomine.

3. Nihilne prætereà? Nil certè quicquam.

4. Totius eruditionis posuit fundamentum, qui nomenclaturam rerum naturæ & artis perdidicit.

5. Sed (atqui) id difficile forsan?

6. Est: si invitus feceris, aut præveniente & præconcepta imaginatione teipsum terrueris.

7. Tandem, si quid asperitatis enim, initio erit.

8. An-

A' DEAK NYELVNEK aranyas ki-nyittatott AJTAJA.

I. Bé-menetel.

1. EGéſſęggel olvaſó Barátó.
2. Ha kérded mi légyen tudósnak lenni? ez légyen tenéked feleleted, iſmérni a' dolgoknak külömbségit, és akarmit az önnön maga nevén megjegyezhetni és nevezhetni.

3 Nintsené azon kivül semmi? Nintsen bizonyára semmi.

4. Az egész tudománynak fundamentomát (fenekét) vetette az, a' ki nevén elő-számlálását a' természetben es a' mesterségben lévő dolgoknak megtanulta.

5. De (ha) nehéz dolog az talám?

6. Ugy van: ha kéntelen tselekeszed, avagy ha idején és elővebé-vett képző vélekedéſseddel te magadat el-rettented.

7. Végezetre, ha mi darabos nehézsége léſzen-is, egy elő-ſzőr léſzen.

8. Avagy

8. Annon & literarum characteres ac ductus pueris primo intuitu mira monſtra & portenta videntur?

9. Aſt ubi paulum impenderint operæ, ludum & jocum eſſe animaadvertunt.

10. Idem in omni re evenit, ut aſpectu exteriore operoſa appareat.

11. At ſi aggredi pergas, nihil eſt quod non cedat, & ſe ſubdat ingenio.

12. Qui cupit, capit omnia.

13. Agedum itaque quisquis es, ſperare te jubeo, deſperare vetо.

14. En. vide exiguum hoc opuſculum.

15. Hic tamen (quod ſine jactantia dico) univerſum mundum exhibebo; totamq; Latinam linguam, per infinitarum rerum praxin, velut in breviario ſeu enchiridio oſtendam.

16. Ten-

8. Avagy a' bötüknek jegyezgetéſi és vonogatáſi a' gyermekeknek elsö tekintettel álmélkodáſra méltó tsudáknak és ſzörnyü dolgoknak nem látſzanaké?

9. De midön valami kevés munkát költöttek-el rajta, játéknak és tréfának lenni eſzekben véſzik.

10. Azon történik minden dologban, hogy külsö tekintettel terheſnek teſſék.

11. De ha hozzá fogſz kezdeni, ſemmi nintsen a' mi neked engedgyen, és magát az elménnek alája ne veſſe.

12. A' ki kiván, még fog mindeneket.

13. Noſzíza tehát akar ki légy, jó reménséggel biztatlak téged, kétségben eſni tiltalak.

14. Imé, láſd-meg e' kilded munkátskát.

15. Itt mindazáltal (mellyet kérkedetség nélkül mödok) e' ſzéles világot kiadom; és az egéſz Deák nyelvet, vég nélkül való dolgoknak gyakorláſi által, mint egy rövid jegyzö könyvben, vagy kézben forgó kiſded könyvetskében meg-mutatom.

16. Pro-

16. Tenta, quæſo, evolve & ediſce aliquot has pagellas.

16. Prebáld-meg, kérlek, forgaſd által és tanuld-meg ez edgy-nehány leveletskéket.

17. Facto hoc, oculatum te ad omnia humanitatis ſtudia reipsâ comperies.

17. Ezt meg-tselekedvén, fel nyilt ſzemes vóltodat minden tiſztes ſęges tudományokra valósággal meg-tapaſztalod.

II. De ortu & creatione mundi.

II. E' világnak eredetiről és teremtéséről.

18. Deus ineffabili ſuâ omnipotentiâ creavit omnia ex nihilo.

18. Az Iſten az ő ki beſzélhetetlen mindenhatóságával teremtett mindeneket ſemmiből.

19. Principio enim expandit extenditq; vaſtiſſimam abyſſum, & ſpatium, ubi cœlum & terra exiſtunt.

19. Mert edgy elöſzör ki terjeſztett és ki-ſzélesitett edgy iſzonyu mélységet, és helyet, az hol az ég és az föld vannak.

20. Ac complevit ſeu replevit eam tenebricosâ quadam & informi caligine.

20. Es meg-töltötte avagy bé-töltötte azt neminémü ſeitét és képtelen homállyal.

21. Ex qua tanquam materia figuravit formavitve creaturas corporeas, diſtinctas formis & veſtitas accidentibus variis, prout cujuſq; ideam intra ſe conceperat.

21. Mellyből mint edgy materiából (anyai dologból) ábrázolt és formált teſtes teremtett állatokat, formával (képpel) meg-külömböztetteket, és külömb-külömb féle külsö tulajdonságokkal föl-ruházottakat, a' mint mindeniknek idiáját (képit) ö magában el-gondolta vala.

22. Im-

22. *Implantavitque cuiq; naturam ſuam, id eſt, vim obſervandi aſſignatum locum, modum genuſque ſuum:*

22. És mindenikben plántálta (ólcotta) az ő természetit, az az, meg-tartására való erőt, az ő néki rendeltetet helyének, módgyának, és az ő nemének.

III. De Elementis.

III. Az éltető állatokról.

23. *Ante omnia verò confuſum iſtud chaos juxta denſitatis & raritatis gradum, in quatuor ſpecies diſſeparavit ac ſegregavit.*

23. Mindeneknek előtte penig azt az elegyes zürzavart az ő sürüségének és ritkaságának gráditsi szerént, négy külömbözö magán való részekre (nemekre) el-oiztotta és elválaſztotta.

24. *Tenuiſſimam ſubtiliſſimamque partem fecit lucidam & calidã, & appellavit ignem ſeu lucem.*

24. Az leg gyöngébb és leg vékonyabb részét tsinálta világoſsá és meleggé, és nevezte tüznek avagy világoſságnak.

25. *Aliam iterum tenuem, pellucidam & tepidam, dixit aërem.*

25. A' máſikat iſmét ugyan vékonyat, által láthatót és lágy meleget, módotta levegő égnek

26. *Tertia portio fluida & frigida fuit aqua.*

26. Az harmadik rész folyo és hideg vólt a' viz.

27. *Sub qua manſit ſedimentum craſſum, limus ſeu terra.*

27. A' melly alatt maradott a' temérdek Söprölék, ülepedett híg Sár és Föld.

28. *Atque hæc ſunt ſimplicia corpora, ex quibus compoſita vel mixta exſurgunt.*

28. Es ezek a' magán való (edgy természetü) teſtek, mellyekből az ölzve ſzörkeztetett avagy elegyitetett (teſtek) kelnek (ſzármaznak).

29. *O-*

29. Mert

29. *Omnia enim reliqua ex his constant.*

29 Mert minden egyebek ezekből állanak

30. *Quippe ex iis generantur, iis nutriuntur, in eadem, dum corrumpũtur, resolvuntur.*

30 Tudni illik azokból származnak, azokkal táplálltatnak, ugyan azokká, midőn meg-romolnak, el-oszolnak.

IV. De Firmaměto.

IV. A' Tsillagos égről.

31. *Astra sunt ceu lampades in æthere suspensæ, ut indesinenter circumcirca rotatæ, lumine suo tenebras illuminent, cursu autem temporis vices demetiantur.*

31. A' tsillagok ugy vannak, mind edgy égben fel-függesztetett lámpások, hogy szüntelen környös környül kerengvén, az ő világosságokkal a' sötétséget meg-világositsák, futásokkal (folyásokal) penig az időnek viszontagsággal való folyásit mérsékellyék (határozzák).

32. *Planetæ sunt septem, quisque in peculiari suo orbe.*

32. A' bujdosó tsillagok heten vannak, ki-ki az ő magán kerekségében.

33. *Inter quos infima est Luna, quæ, prout illustrem sui medietatem exhibet, incrementa & decremẽta pati videtur, retardationeq; suâ menses producit ac efficit.*

33 Kik közzül legalsóbb a' Hold, a' melly, mint hogy tekéntetes maga középségét ki-adgya, (mutogattya) nevelkedéseket és apadásokat szenvedni láttatik, és az ő meg-késleltetésével hólnapokat hoz és szerez.

34. *Sol radians, ab oriente per meridiem in occidentem revolut⁹, revolutione suâ dies & annos definit.*

34. A' ragyogó Nap Nap keletről délen által Nap esetre fordulván, az ő viszsza forduslásával (forgásával) napokat és esztendőket határoz.

35 Ortum ejus praecedit aurora & diluculũ, quum diescit & lucescit.

36. Occasum sequitur crepusculum, cum vesperascit & noctescit.

37. Ascendens ad nostrum Zenith facit ver, rursumque descendens autumnum, & utrobiq́ aequinoctium.

38 Imus dat brumam, oditurq́ hiemem; summus solstitium, inchoatq́ aestatem; ubi Sirius, caniculae stella, excitat aestum.

39. Mercurius enim in epicyclo suo circuit citiùs quàm semianno: venusta Venus sesquianno.

40. Hanc manè Luciferum sive phosphorum; vesperi Hesperum seu vesperuginem vocant.

41 Mars ignito jubare periodum suam biennio fermè

35. Az ő fel-kőltét elő[illegible] szi az hajnal és reggel, mi[illegible] virrad és világoskodik.

36. A' Nap enyészetet ([illegible] govást) kőveti az esthajna[illegible] nyészeti homályos világo[illegible] midőn bé-estveledik és [illegible] dik (bé-sőtétedik).

37. Fel jőven a'mi Zenitű[illegible] (fejünk fölött való égi pon[illegible] tavaszt (kikeletet) tsinál, [illegible] mét alá-szálván őszt, és mi[illegible] két helyen nap-éj egyélő[illegible]

38. Leg-aláb lévén té[illegible] vid napot ád, és a'telet el k[illegible] leg fellyebb lévén nap me[illegible] lapodást, és a'nyárhoz fog [illegible] lott a' Sirius (nap után já[illegible] tsillag) hévséget indit.

39. A' Mercurius (Kal[illegible] tolmátsoló tsillaga) őtet [illegible] kőrnyűle való kerekében [illegible] rűl járja hamaréb fél eszte[illegible] nél: az ékes Venus (szerele[illegible] tsillaga) más fél esztendőb[illegible]

40. Ezt reggel hajnal tsi[illegible] nak avagy világosság hozó [illegible] lagnak; estve Est-hajnali, [illegible] hozó tsillagnak hiják.

41. A' Márs (hadakozók [illegible] laga) tűzes fényével az ő kő[illegible]

fermè percurrit, & pervagatur; splendidus Jupiter annis duodecim; gelidus Saturnus penè triginta. Et abhis sunt dies hebdomadis nomenclationes sortiti: dies Solis (Dominicus vel Dominica) dies Lunæ, dies Martis, dies Mercurij, dies Jovis, dies Veneris, & dies Saturni vel Sabbathi.

járását majd két esztendőbe, futtya el; és el-kerengi; a' fénlő Jupiter (éltető segéd atyák tsillaga) tizenkét esztendőkben; a' fagyos (hideg) Saturnus (magát el-titkoló avagy elégétő Istennek tsillaga) tsak nem 30. esztendőkben. Es ezektől vettek nevezeteket (a' Deákoknál) az heteknek napjai: Vasárnap (Ur napja, vagy Urnak napja) Hetfő, Kedd, Szerda, Tsötörtök, Péntek, és Szombat; avagy nyugodalom napja.

42. Eclipses seu obscurationes luminarium fiunt propter interpositionem tertii, & obumbrationem.

42. A' világosító Nap és Hóldban való fogyatkozások avagy homályosodások lésznek a' harmadiknak közben-vetettsége és be-árnyékozása miatt.

43. Stellæ fixæ cum octavo sphæra æqualiter progrediuntur, sed inæqualiter coruscant: quarum nonnullæ constituunt 12. signa Zodiaci, quæ sunt: Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo, Libra, Scorpius, Sagittarius, Capricornus, Aquarius & Pisces.

43. Az állandó tsillagok a' nyolczadik égnek kerekségével edgyaránt ballagnak, de nem egyenlőképpen tsillámlanak: kik közzül némellyek teszik a' tizenkét Egi jeleknek állatit, a' mellyek ezek, Kos, Bika, Kettős, Rák, Oroszlán, Szűz, Mérték, Scorpio, Nyilas, (Lövő) Bak, Vizöntő és Halak.

V. De igne.

44 *Incendium ex quavis scintilla, si permittis, nisi prohibes, oritur.*

45 *Nam quicq̃d ignem cõcipit, id primũ gliscit, dein ardet, tum fl grat & flammat, tandem (postremò) crematũ redigitur in favillas & cineres.*

46. *Lignum ardens, torris appellatur; extinctũ, titio; particula ejus, carbo: & quamdiu candet, pruna.*

47. *Fum⁹ ardens flamma est; camino insidens vel adhærens fuligo.*

VI. De meteoris.

48. *Vapores aquosi perpetuò sursum feruntur.*

49. *Ex his densatis, fit nubes: aut si hæc deorsum labitur, nebulæ.*

50. *Inde pluit, ningit, grandinat.*

51 *Pluvia destillat lento*

V. A' Tűzről.

44. A' gyuladás akar melly szikrából, ha meg-engeded, hanem ha meg tiltod, támad.

45. Mert valami tűzet fog magában, az előszőr nevekedik, az után ég, osztán lobog és lángal, végre (végezetre) meg-égettetvén pőrnyévé és hamuvá változik (lészen).

46. Az égo fa, égő űszőgnek neveztetik; a' meg-oltott, fűstőlgő űszőgnek; annak darabotskája hólt szénnek; és valamig tűzessedik, eleven szénnek.

47. Az égő fűst, láng; a' kementzéhez ülepedett avagy ragadott (fűst) korom.

VI. Az hegyek fölött levegőkről.

48. A' vizes (nedves) gőzők (párák) mindenkoron föl-vitetnek.

49. Ezekből midőn meg-sűrűdtek, lészen fölyhő: avagy ha ez le-esik, kődők (lésznek).

50. Innét eső és, hó és, kő eső és.

51. Az eső le-tsőpőg lassan, a' rá-

tè, imber densè, nimbus impetuosè.

a' zápor sűrűn, a' sebes esŏ zuhajal.

52. Hic si inter decidendum destillandumque gelascit, fit grando: si incalescit nimium, uredo seu rubigo.

52. Ez ha le-esés közben és le-tsöpögés közben megfagy, kŏ-esővé léfzen: ha meghevűl (melegedik) fölŏtteb, sűtŏ esŏ avagy rogya (léfzen).

53. Pruina est congelatus ros: stiria stilla rigens.

53. A' zuzmaráz meg-fagyott harmat: a' jég tsap fagyos tsöpp.

54. Nives segetem opiunt, ne à gelu vel glacie, quãdo glaciatur algeat.

54. Az havak a' veteményt bé-fedik, hogy a' fagytól avagy jégtől midŏn fagyosodik, meg ne fadgyon.

55. Aura lenis cũ spirat, focillat nos; & gelata degelat: ventus vehemens et impetuosus cum flat, quatit, prosternit, & sperit, quoquò se vertit.

55. A' gyenge fzellŏ midŏn lengedez, élleszt minket, a' fagyos penig fagylal: a' sebes és zuhogo fzél midŏn fúj, tsapkod, széllyel hint, és ront, valahová magát fordéttya.

56. Cardinales sunt: subsolanus sive Orientalis, auster austrinus seu noto meridionalis, favonio sive Zephiro occidentalis, & aquilio seu boreas, borealis septentrionalis. Collaterales: eurus seu vulturno, Africus sive libs, corus & cacias.

56. A' sarkalatos (derekas) fzelek ezek: Nap alatt való avagy Napkeleti, Déli, Dél felől való avagy al-fzél, kies avagy élet hozó Nap nyugoti fzél, és a' sebes fel-fzél avagy Eszaki fzél. Oldalaslag fuvó mellyék fzelek: A' nyári s' téli nap kelet kőzzűl fúvó fzél, avagy téli nap kelet és dél kőzzűl fuvó fzél, az Africai avagy Libiai dél és nap eseti kőzzűl fuvó fzél, a' nyári nap nyugot és észak kőzzűl fuvó fzél és a' nyári nap kelet s' észak kőzzűl fuvó fzél.

57. *Circius & turbo in gyrum se mirificè circumagunt.*

58. *Exhalationes Sulphureæ incensæ edunt fulgura (fulgetra) & chasmata.*

59. *Et tum caloris cum frigore pugna, tonitrua cieteum fragore, terribili.*

60. *Emicans inde flamma fulmen nuncupatur.*

61. *Quod sive sit urens, sive discutiens, momento se dissipat, & quicquid eo icitur corruit.*

62. *Cum fulgurat, tonat, fulminat, quis non attonitus paveſcat?*

63. *Cometa nullus unquam fulsit, quin sterilitatem inureret terris, aut infectionem.*

64. *Iris matutina, ut & halo, nobilioſam, veſpertina ſerenam tempeſtatem (ſudum) nunciat.* VII.

57. Az háborgó ſzél (vihar) és a' forgó ſzél kerengőben magokat tsudálatosképen forgattyák.

58. A' kénköves gőzölgések (párázatok) meg gyuladván égi villámokat (villámáſokat) és nyilalláſokat indétnak.

59. Es ackor a' melegnek az hideggel való őſzve ütközéſe, menydörgéſeket indét, rettenetes harſagáſſal (tsattagáſſal).

60. Az innét ki-tsillámló láng menykőnek (menyütő-kőnek) neveztetik.

61. A' melly akar meg-égető légyen, akar ſzéllyel verő (rontó) légyen edgy ſzempillantásban magát el-oſlattya és valami attól meg-ütttetik le-rogyik el-romol.

62. Midőn villámik, menydörög, menyütő kő eſik, el-remülvén kitsoda nem félne?

63. üſtökös tsillag ſoha edgy ſemfénlett, hogy valami ſoványságot, avagy dögleletes ſéget a' földre nem sütött (hozot) vólna.

64. A' reggeli ſzivárvány, mint a' Nap és Hóld udvara-is, főlleges (homályos) időt, az eſtvéli tiſzta (felderült) időt jelent. VII.

VII. De Aquis.

65. E laticibus scatentes vel scaturientes saliunt fontes, unde rivi & rivuli manant.

66. Ex his colliguntur fluvy, & denique flumina, jugiter intra ripas suas decurrentia.

67. Ast sicubi profluvio & decursu carent, tument, & in stagna se diffundunt.

68. Paludes sunt scaturigines sine fluxu.

69. Torrentes sunt aquæ pluviales, rapidè defluentes; à quibus inundationes seu exundationes & diluvia fiunt.

70. Aquam ubi fluit fluentum, ubi gyratur gurgitem & vorticem, ubi seipsam absorbet voraginem seu barathrum, ubi expers fundi est, abyssum dicito.

VII. A' Vizekrôl.

65. A' Föld alatt lévö nedves erekből ki-buzgó avagy bugyogó kút-fejek fel-szökdétselnek, az honnan patakok és folyásotskák erednek.

66. Ezekből gyülnek folyások, és osztán derekas nagy folyo vizek, a' mellyek szüntelenül az ö partyok között alá folynak.

67. De valahol bö folyamattyok és futamattyok nintsen, ki-dagadnak, és a' tó állásokban széllyel folynak,) ki-öntik magokat).

68. Az álló tók folyás nélkül való források.

69. A' zuhogó (tsorgó) patakok, gyorsan alá-folyó esö vizek; a' mellyektöl áradások, avagy áár-vizek és viz-özönök lésznek

70 A' vizet az hol foly folyamatnak, a' hol kereng örvénynek, és tekervénynek, az hol magát le-szija (le-nyeli) a' Földben el-nyelö toroklatnak avagy mély barlangnak, az hol fenék nélkül vagyon, feneketlen mélységnek mondgyad.

71. *Si quidei mergis emerget: claram turbari quid refert?*

71. Ha mit belé meritesz felveti magát: a' tiszták meg-zavarni mit haszná?

72. *Bulla fit à stillante gutta.*

72. Az buborék lészen a' tseppenő tsőptől.

73. *Mare fluctuant salsum est ut muria, muria instar.*

73 Az habozó tenger sós, mint a' sós nedvesség (eming,) a' sós halnak keserű leve gyanánt.

74. *Ubi tellurem terminat, sinus, promontoria & isthmi sunt.*

74. Az hol a' földet meg-határozza, ŏből (hajlás, téred) tengerre fekvő magas hegyek, és két tenger kőzőtt bé-nyúló szoruláſok vannak.

75. *Undæ ejus ab intraneo æstu sex horis fluunt ad littora, refluuntque reciprocè, cum sonitu horribili, maximè intra freta.*

75. Az ŏ habjai a' belső hévség miatt hat oráig a' partra kifolynak, és viszontagsággal viszsza folynak, rettenetes zugással, kiváltképpen a' zúgó szoros tengerek kőzt.

76. *In boreali plaga Oceanus est glacialis, vel hyperboreus.*

76. Az északi részről való nagy Oceanum tengere jeges, avagy észak alatt fekvő.

VIII. De Terra.

VIII. A' Földről.

77. *Terra superficies, alicubi uda seu uvida est & uliginosa, alicubi arida & petrosa.*

77. A' föld szine, néhol nedves avagy vizenyős (ingoványos polvány sőppedékes) lépos és lombokos, néhol száraz és kősziklás.

78. *Nonnullibi plana ut aquor, & planicies; alibi*

78 Néhol egyenes lapály mint a' sik mező, és a' földnek egyenes-

alibi montes, valles, convalles, petræ, tumuli, & depressa (loca) hiatus, antra, cavernæ & spelunca conspiciuntur.

nessęge; néhol hegyek, völgyek, heg' közi laponyagok, kő szálak, halmok, és alatson (helyek) hasadékok, Föld alat való nyilások vajkós hézagok, (ŭregek) és barlangok látzanak.

79. Colles & clivi cacumen versus euntibus acclives sunt, declives retro.

79. Az halmok és meredek hágók, az hegy tető felé menőknek vontatósok, ereszkedők (lejtősök) viszsza.

80. Terræ motus fit à subterraneis flatibus; qui si prorumpant foras, labes fiunt.

80. A' Föld indulás lészen a' Föld alatt lévő lehelletekből (fuvallásokból;) mellyek ha ki rohannak, omlások lésznek.

81. Glebam si teris & frias, pulvis erit: si diluis & maceras, lubricum lutum.

81. A'tsoportot (gőrőngyőt) ha tőrőd és morsálod (tőrsőlőd) porrá lészen: ha meg-egyelited (habarod) és vizben ásztatod, sikamló (híg) sárrá.

IX. De Lapidibus.

IX. A' Kővekről.

82 Lapis comminutus arena est, quæ si craßior, sabulum & glarea vocatur.

82. A'meg aproéttatot kő főveny, melly ha temerdekbéd (őregbéd) homoknak és rőgnek (kővetses földnek) hivattatik.

83 Saxa humi jacent; sive exstent, sive latetnt delitescantque: scopuli & cautes eminent; quorum multi inaccessi.

83. A'kő darabok földőn hevernek; akar ki állyanak, akar el-rejtezzenek (lappangjanak) avagy el-bujanak: a' kő szálak és kőszikl ák ki-tettzenek; mellyek kűzzűl sokan hozzá járulhatatlanok,

84. *Scrupulas calceo illapsus, ni eximatur, urget.*

85. *Cote acuimus obtusa; silice elicimus elidimusque ignem; lydio lapide metallu probamus.*

86. *Tophus arenosus & scaber pedibus mundandis subservit.*

87. *Alabastrites candidissimum marmor. & porphyrites rutilum est.*

88. *Magnes se obvertit septentrioni directè.*

89 *Gemmarũ pretiosissima est carbunculus, secunda ab illa adamas, tum turcois, rubinus, sapherus, smaragdus, topazius, jaspis, hyacinthus, onyx, sardonyx &c. quarum pleraque angulata micant.*

90. *Hæmatites, alectorius, bufonius, sarda, lazulus, achates, granatus & pyrites sequiores sunt.*

91. *Margarita (unionis)*

84. A' tzipelõsben esett láb sértõ kõvets, hanem ha ki-vétetik, sérteget (izgat).

85. A' Fénkõvel (kaſza kõvel) élesittyük a' tompultakat; a' tũz kõvel (kovával) tũzet ütünk és ki-verünk; a' proba kõvel értz nemeket probálunk.

86. A' fõvenyes és tsoportos morſalékos moſo kõ a' láb tiſztétára ſzólgál.

87. Az Alabaſtrum leg fejérebb márvány, és a' tiſzta võrõs márvány fénlõ.

88. A' Magnes (vas vonyokõ) magát egyeneſſen éſzakra fordittya.

89. A' drága kõvek között leg drágább a' Carbunculus, utánna való a' Gyemánt, oſztán a' Tũrkis, Rubint, Saphir, Smaragd, Topáz, Jáſpis, Hiacinth, Onix, és Sárdonix, &c. mellyek többire ſzegeletesek lévén tündöklenek.

90. A' vér kõ, kakas kõ, béka kõ, võrõs kõ, sötét kék laſul kõ, áchátes kõ, granat ſzem, és verhenyõs (pyrites) tũz-kõ alább valók.

91. A' gyõngyök (gyõngy ſzemek)

nes) in conchis reperiuntur.

92. Coralliа ſunt arbuſcula marina ramuſculi.

93. Vitrum cryſtalli ſimilitudinem habet, at non duritiem, ſcinditurq; ſmyrite.

mek) a' tsiga héjakban találtatnak.

92. A' Coráll kövek (Kalárisok korsokák) a' tengeri tsemeténeknek ágatskái.

93. Az üvegnek kriſtály haſonlatoſsága vagyon, de nints ollyan keménysége, és az ötvösök tiſztitó ſmyrites kövével mettzetik.

X. De Metallis.

X. *Az Ertz nemekről.*

94. Metalla è fodinis eruuntur vel effodiuntur: è quibus, quia & liqueſcunt, & ſpiſſantur ſeu conſiſtunt, varia conflantur.

94. Az értz nemek a' Földből vájattatnak avagy áſattatnak ki a' mellyekből, mint hogy megis olvadnak, és meg-is sürüdnek avagy le ülepednek, külömb külömb féle dolgok öntettetnek.

95. Aurum eſt perfectiſsimum, quia puriſsimum & ponderoſiſſimum: præſertim obryzum.

95. Az arany leg-tökélletesſebb, mert leg-tiſztább és leg nehezebb: (nyomóbb) kiváltképpen a' finum (termés, ereſztett) arany.

96. Clibano vel centies in catino immiſſum, ne hilum ſubſtantiæ ſeu eſſentiæ deperdit.

96. Melly ha ſzáſzſzor az olvaſztó ſerpenyőbe a' koholó kementzében ereſztetik-is, ſemmit el nem veſzt az ő állyattyában és valóságában.

97. Argentum huic proximè accedit, quum purum putũeſt, ſed habet

97. Az ezüſt ehez leg közelebb járul, midőn tiſztádon tiſzta; de vannak ſalaki és pre-

bet scorias & recrementa, quæ amburuntur.

98. Ferrum, utut durissimum, ferrugine arroditur; depuratum & conduratum aliquoties, chalibs dicitur.

99. Cupro adhæret æruginis.

100. Orichalcum est cadmiâ tinctum æs: fundi solùm (tantùm) potest ob friabilitatem.

101. Electro stannum, & hoc plumbum mollius & vilius est.

102. Argento vivo seu hydrargyro nihil mirabilius: liquidum est, nec tamen madet.

103. Nam sive id super aliquid effundas, sive ei aliquid immergas, sive aspergas, nihil madescet.

104. Sal, alumen, antimonium (stibiũ) vitriolum seu chalcantum, nitrum, sulphur, bitumen naphtha-

predéki, mellyek róla le-égettetnek.

98. A' vas, noha legkeményeb, a' vas rosdától el-rágattatik: a' meg-tisztéttatott és edgyneh ányszor meg-keményéttetett [vas] atzélnak mondatik.

99. A' rézhez ragad a' rézrosda.

100. A' Velentzei sárga réz Gadmiával edgy néminémű értzes kővel meg-illetteted réz: csak szintén öntethetik morsolodó (törsölödö) vólta miat.

101. A' tengeri vörös gyantánál a' bádog, és ennél ismét az ón (ólom) lágyabb és rosszabb (alább való).

102. Az eleven kén-esönél avagy viz ezüstnél semmi nintsen tsudálatossabb: híg, (folyo) még-is nem nedves.

103. Mert azt akar valamire öntsed, akarabban valamit merits (márts) akar meg-hints véle, edgy szálnyéra sem ázik-meg.

104. A' Só, témsó, arany glét, (szem tisztitó fekete alabástrõ) Gálitzkö avagy Réz virág, Salétrom, kénkö, enyv, hamar meggyuló

naphtha, bolus armenus, terra sigillata, ceruſſa, creta, rubrica, cinnabaris ſeu minium, auripigmentum, ochra, chryſocolla, &c. ſucci minerale dicuntur, aromatariorum merces.

gyuló ſzurkos gyanta, bolus armenus, áchermes, kendőző gőrög fejér, kréta, vörös kréta, cinobrium avagy minium, sárga arany festék, verhenyő sárga föld, arany enyő &c értz közzül ſzivárkozó bányáſzi nedveſségeknek mondattatnak, s' a' Patikároſok árui.

XI. De Arboribus & fructibus.

105. Planta fibris radicum humorem imbibens, aleſcit, viget, frondet floretque.

106. Eo deſtituta flaccеſcit, marceſcit, areſcit, illico.

107. Stirps dicitur quatenus ſe in ramos, ramuſculos & fronde pandit.

108. His deſectis rеvulſiſq; trunci, caudicis & ſtipitis nomen habet.

109. Extrinſecus cortex eſt, intus ſeu intrinſecus libri, qui glubi poſſunt, dum virent; medulla verò intima. 110.

XI. Az élő fákról és gyümöltsökről.

105. Az oltovány (plánta) az ő gyökereinek apró ſzálu roſtyáin bé-ſziván a' nedveſséget, táplálkatik, éled, ágasbogaſodik és virágzik.

106. Attul meg-foſztatván el kervad, meg-fonnyad, és leg ottan el-aſz (meg-ſzárad).

107. Tőnek mondatik, a' menyiben magát ágakra, ágatskákra és ágbogakra terjeſzti.

108. Ezek le-vágattatván és le nyeſsettetvén, törsöknek, tzölönknek és tőkének nevét viſeli.

109. Kivül az héja vagyon, belől avagy belső réſzén az kártyák, mellyek le-hámlanak, midőn zöldellenek; a' béli (velője) penig leg bellyebb van.

110. *Arboribus folia delabuntur, & recreſcũt, præterquam gummoſis, quæ continuè uſq; & uſq; vernant, ut buxus, aquifolia ſeu agrifolia, taxus, &c.*

110 Az élő fáknak levelei lehullanak, és újobban ki-nőnek; a' mézges (gyantáſok) matska mézeſektűl ki-válva, a' mellyek mindenkor és ſzüntelen zöldellenek, mint a' puſzpáng, tövisſes levelű tölly-fa, tiſza-fa, &c.

111. *Pomus ſeu malus, pyrus, ceraſus, prun⁹ ficus, olea, arbores ſunt ſativæ: fraximus, fagus, alnus, ornus, ſilveſtres.*

111. Az alma fa, körtvély fa, tsereſznye fa, ſzilva fa, füge fa, olaj fa, ſzelédóltot fák: A' kőrös fa, bik fa, eger fa, gyertyán fa, erdei (vad) fák.

112. *Illæ omnes fructifera: harum pleraq; ſteriles, ut betula; populus alba, populus nigra, ſalix; quæ dat vimina, quorum contextu corbes & crates fiunt ac tricantur.*

112. Amazok mind gyümölts hozók: Ezek többire gyümölts-telenek (ſoványok, meddők) mint a' nyir fa, fejér nyár fa, fekete nyár fa, füz fa, a' mely füzből veſzſzőket (kötő veſzſzőket) ád, a' mellyeknek őſzve-ſzövéſekből kosárok és kaſok léſznek és füzettetnek (fonyattatnak).

113. *Abies procera eſt, ut & picea, larix, cedrus, cupreſſus: palma dactylos ferens ſi curvatur, eò validius inſublime exititur.*

113. A' jegenye fa magas, mint a' ſzurok fenyő fa-is, vörös fenyő, Cedrus, Ciprus: Az hoſzszú gubát hozó pálma fa ha meg horgaſittatik, annál erőſſebben (inkább) magaſſan igyekezik nőni.

114. *Quædam umbriferæ ſunt, & umbracula præ-*

114. Némellyek árnyék hozók, és árnyékot tartnak, (homályos-

præstant, (opacant) nominatim tilia, platanus, ulmus, & cætera lati folia, foliosa, frondosa.

115. Gemma hians protrudit florem flos fructum immaturum, cujus loco in fico grossulus prodit.

116. Qui postea maturescit, & carpitur, aut per se decidit, aut decutitur.

117. Quidam sunt præcoces, alij serotini sive chordi, quidam perennes, ut bacca Iuniperi.

118. Eduntur autem vel recentes, vel viti, vel fracidi, aliquando cum termite devulsi: aliàs asservantur in oporotheca seu oporophylacio.

119. Cerasa oblonga petiolis seu pediculis pendent: amarilla brevisculis.

120 Mespila sunt lanugino-

mályosítnak) nevezet szerént az hás fa, plántán fa, szil fa, és egyéb széles levelő, (nagy leveles) ágas-bogas fák.

115. A' ki-nyiló bimbó a' virágot ki-tollya, a' virág az éretlen gyümölcsöt, melly helyett a' fige fán éretlen fügéjöu-ki.

116. A' melly annák utánná meg-érik, és le-szakasztatik, avagy magától (önként) le-esik, avagy le-üttetik.

117. Némellyek korán érők (elöve érők,) némellyek késön érők avagy telelők, némellyek mindenkoron érők, mint a' gyalog fenyö magvai.

118. Ettetnek pedig azok vagy mig újak, nyersen, vagy fonyasztva, vagy pohulva, (magaban meg-fövve) néha termett ágastul le-szakasztatván: egyéb aránt el-tartatnak a' téli gyümölts házban avagy öszi gyümölts tartó helyen.

119. A' tseresznyék hoszszú tsutkákon avagy lábatskákon függenek a' medgyek (vörös tseresznyék) rövidetskéken.

120. A' Naspolyák gyapjasok, moho-

ginosa, calculosoque sive lapidosa; & pruna damascena, armeniaca, persica succulenta, cerina, nana, silvestria, osiculata.

(mohosok, pihesek) kövesek a' vagy követseseks; és a' durantzai szilvák, tengeri baratzkok, levés baratzkok, fejér szilvák (dobzok) apro szilvák, kökény szilvák, tsontosok (kemény maguvak).

121. Putamen amoveat, & nucem (si cassa non est) dentibus aut nucifrangibulo, nucifragâ, frangat oportet, qui nucleum esse vult; sive sit juglans, sive avellana, amygdalum aut castanea, quas fert nux, corylus, amygdala & castanea; item tribulus.

121. A' kopátsolékját (butkoját) el-vesse, (el-hámtsa) és a' diót (ha nem üres) foggal avagy dio-törövel, dio verö kalapáttsal, meg-törje szükség, a' ki dió bélt akar enni; akár öreg (Olasz) dio légyen, akar mogyoro, mondola avagy geszstenye, mellyet hoz (terem) a' dio fa, mogyoró fa, mondola fa és geszstenye fa; ismét sulyom.

122. Suber, ilex & quercus gallas & glandes, pinus nuces pineas seu strobilos, nucleos habentes, qui saccharo condiuntur, cornus cornea, laurus, acer, & sorbus sylvestris, baccas ferunt.

122. A' makkos fa, töly fa, és tser fa bugát és makkot, a' fenyö fa fenyö diót avagy hoszszú fenyö bugát, kinek széki (béli) vagyon, melyek nádmézzel készétetnek meg, a' som fa somot, a' boroszlyán fa, jávor fa, és az erdei berkenye fa, apro gyümöltsöket hoznak (teremnek).

123. Pyra tam hordearia quam catera, pistachia, sorba, siliqua, cotonea seu cydonia,

123. Mind az árpával érö s' mindegyéb körtvélyek: Ægyiptomi diok, berkenyék, sz János kenyere, bis almák avagy birs almák,

nia, aurantia citria, limonia, & punica seu mala granata stipant, adstringunt, oppilant: ficus, fraga, mora mori, mora rubi idei, mora mirti seu mirtilli (vaccinia) mélones, pepones, cucurbitæ, cucumeres, jujuba seu zizypha & uvæ, passæ laxant.

124. Thus, myrrha, mastiche, camphora, sarcocolla, terebinthina, resina, & pix, succi & gummi sunt arborũ certarũ. quin & succinum lyncuriũ seu glessũ gũmi quodpiam est, ut ferunt.

almák, naranasok, citromok, lémonyák és a' pomagránátok ízve vonnyák, bé-szorittyák és bé rekesztik a' gyomrot: a' fige, az eperjek, fái szederjek, tövisses szederjek, vivola korón termő fenyő mag szabásu apro szederjek, görög dinnyék, sárga dinnyék, tökök, ugorkák, jujubákok és a' tengeri szőlők tágétanak (lágyéttyák az halat).

124. A' tömjén, myrrha, mástik (lentse fának enyve) camfor, vörös gumi, terpentina, resin, és szurok, nedvességi és mesgái bizonyos élő fáknak: sőt még az hiuz gyanta-is avagy máz, valami matska méz, a' mint mondgyák.

XII. De Herbis.

125. Herba cauli vel scapo innititur. Quædã ut prædicta cucurbitæ, cucumeres, & cocyssimè crescunt, emoriunturq; omnes quotannis, præter sedum seu semper vivum, & vincam pervincam, quæ perennant.

XII. A' Fűvekről.

125. A' fű az ő torsáján a' vagy szárán függ. Némellyek mint az oda fel meg-mondott tökök, ugorkák, &c. meszsze kiterjednek (nőnek), és mindnyájan minden esztendőnként ki-halnak, a' bárány-tsőtsön avagy fülfün, és a' börvei avagy lontzon (pervingen) kivül, a' mellyek sok ideig tartók.

126. Ex

126 *Exhis rapum, napus, carota, siser, raphanus major, & raphanus minor, pastinaca, brassica, spinacia, crambe seu brassica capitata, brassica apiasta vel sabellica, atriplex, lactuca, scolymus, cyclamin, seu cyclamini apium sive petroselini, nasturtii, & cochlearia, olera vocantur.*

126. Ezek közzül a' répa, karó répa, vörös répa, bagoly borsó, az öreg és apro retek, sárga répa, (murok) káposzta, espinátz, fejér avagy fejes káposzta, apro fodor avagy haraszt káposzta, laboda, salyáta, tekervény, ports fü, méh fü, avagy petreselyem, torma, és kalános fü, paréjaknak hivattatnak.

127 *Fruges sunt, quæ in culmum seu calamũ surgunt, & spicas sive aristas, sive muticas ferunt; glumis autem granũ fovent; ut oryza, zea, ador, milium, panicum, frumentum saracenicũ, & frumentum Indicum.*

127. Veteményes magokazok, a' mellyek szálban avagy szárban kelnek, és szálkás kalászokat avagy fejeket, avagy tarkalászokat hoznak: a' tokjokban penig magot (szemet) nevelnek; mint a' riskása, tatárka, (hajdéna) cirok, köles, tönköly, török buza, és tengeri (Indiai) buza.

128 *Legumina verò siliquis & valvulis, ut in faba, piso, cicere, vicia, ervo, lente, lupino, Phaseolis videre est.*

128. Az héjas szedegető vetemények penig hivelyekben és nyiló héjakban teremnek, mint a' babban, borsoban, szeges borsoban, vad lentsében, lednekben (bükkönben) lentsében, keserü vad babban, (rosnoban), török babban meg-láthatni.

129 *Sed quæ fit ut triticum in siliginem seu secale*

129. De honnét vagyon hogy a' buza rossá, sőt konkolyá

cale & olyram, imò in zizania & lolium seu aram, hordeum in ægylopem, avena in avenam fatuam degeneret?

130. Farrago pecoris causâ seritur.

131 Bulbosa seu bulbum pro radice habentia, sunt; allium, cepa, porrus vel porrum, colchium, lilium; & exotica, asphodelus, anemone, hyacinthus, narcissus, scilla (squilla) tulipa, &c.

132. Aromata quædam extranea, & q̃dam vernacula sunt; ut piper, gingiber, cedoaria seu zadura cinnamomum, nux myristica, macer, caryophylla, acor⁹ vel acorũ, coriandrũ, anisum, anethũ, cuminũ, sinapi, croc⁹ vel crocũ, galanga, arum, carum seu carvum, fœniculum, thym⁹

133. Odoriferę & coronariæ, è quibus corollas, serta atque ser vias vient, sunt: ama-

lyá-is és vadotzá, az árpa pihes muharrá, a' zab vad zabbá változzék? (el-fajdullyon?).

130. A' zavar (gyŭlevész abajdotz avagy alakor) a' barom kedvéjért vettetik.

131. Fejesek avagy a' mellyeknek gyŏkér helyet fejek vagyon, ezek; fokhagyma, vŏrŏs hagyma, pár hagyma, mogyoro hagyma, lilium, és idegen országból valók, ŏkŏr fark, pipats, (patats) kigyó hagyma, nárcios lilium, tengeri vŏrŏs hagyma, fokos hagyma.

132. A' fŭ szerszámok némellyek idegenek (kivŭl valók) és némellyek hazánkbéliek; mint à bors, a' gyŏmbér, eleven gyŏmbér, fa héj, szeretsen dio, szeretsen dio virág, szek-fŭ, sárga vizi lilium, coriándrom, fŭ mag (bors fŭ) eb kapor, (kapor) Olasz kŏmény, mustár, sáfrány, keserŭ gyŏkér neme, borju láb avagy Isten szakálla nevŭ fŭ, kŏmény, méh fŭ (balsam fŭ).

133. Jó szagú (illatozó) és koszoruban valók, a' mellyekbŏl koszorukat, bokrétákat és virá-

amaracus (sampsuchum majorana) amaranth⁹, bellis, calendula, caryophill⁹, lavẽdula, leucoiũ luteũ, leucoium Italicũ (album & rubrum) pœonia, rosa, rosmarin⁹, lilium convalliũ, viola, serpillum, primula veris, consolida regalis, & ptarmica.

134 *Gramini accẽsentur, alsine, anagallis, anonis seu ononis, anserina, betonica, chamædrus, carex, cõsolida seu symphytũ, convolvulus seu smilax, cuscuta, cytis⁹, dictamũ, erica, euphragia sive euphrasia, lappa, lagop⁹, lepidiũ, malva, millefoliũ, musc⁹ pilosella, persicaria, pulicaria seu pſyllũ, plantago, polygonatũ polygala prunella, ranũ. eu.⁹, senecio, serpentaria seu dracuncul⁹, sonchus, taraxacũ seu hierarciũ min⁹, trifoliũ, utrica, alopecat⁹, itẽ alga, caltha, ebulus & lens paluſtris.*

135. virágos koronkákat kötnek, ezek: Majoránna, bársony virág, nadály fü, sárga virág, szeg-fü, levendula, fejér és vörös színt mutató Olasz virág, Basa rosa, rosa, rosmarin, Sz Györgyi virág, viola, (ivolya) kakuk fü, tavaszfü, szarka láb (sarkantyu taraj) és vad tárkony.

134 A' pásitos fühöz számláltatnak, tikhúr, kakuk törjék, ökör gús avagy eke akadály, vad varádics, seb fü, tserfa levelü fü, sás, fekete nadály fü avagy köves nadály, folyo fü, haj nevelö fü, zanoth, ezer jó fü, reptzén, dictamum, szem gyogyító avag szem tisztító eufrasia fü, lapu, nyul láb, sása fü, mályva, eger fark, moh fü, szörös fü, keserü balha fü avagy balha virág, úti fü, portsin fü avagy ports fü, fejér gyökér, sok térdü fü avagy körösztfü, szilva fü, (gyék fü) kakas láb, szöszös fü, kigyotrank avagy sárkány gyökér, disznó kék, ölyv fü avagy erdei Saláta, három levelü fü, tsollyán, réti kender (avagy gyapjas fü, roka fark) ismét hinár, gyürü virág, földi bodza, és vad lentse.

135. Az

135. *Medicinales aliæ peregrinæ sunt; ut aloë, fœnum græcũ, rhabarbarum, casia, sena; aliæ nostrates, eaque vel hortenses, vel campestres. Hortenses, abrotonum fœmina & mas, acanth°, agerathum seu hepatica, aquilegia, dipsacus, & cardui sativi varij, gentiana, helenium (enula, inula) helleborus, horminum, hissopus, liguſticum, (levisticum hippoſelinum) matricaria, menta, menta crispa, nardus, ocymum, pulegium, pyrethrũ, ruta, salvia, satureia, vesicaria seu helicacabum.*

135. Az orvosló fűvek némellyek idegenek mint az aloe, ketske szarvu fű, ló-fóska, cásia, méh-fű: némellyek nálunk valók, és azok is avagy kertiek, avagy mezeiek. Kertiek, az Isten fája, melly nőstény és him, pápa fű, fekete gyopár szabásu fű avagy máj gyogyitó fű, keselő fű bogáts koró, és kűlömb-kűlömb féle boldog asszony tövisei: Keserű gyökér, őrvén gyökér, fejér hunyor avagy szaszpa, petrűszér gyökér (sárga kűkörts Skárlát fű) Isop, levesticom, mátra fű, avagy fűnek annya, ménta, fodor ménta, spikinárd, brasiliom, (szagos fű, tsombor avagy polej tárkony, ruta, salya, bors fű, Venus kődőke.

136. Campestres vel temperatæ sunt, ut adiantum, asparagus, glycyrrhiza.

Vel calidæ, ut absynthium, agrimonia, angelica, apiũ, apiastrum, artemisia, asarum, borrago, buglossum, buphthalmus, beta, bottys, chama-

136. A' mezei fűvek avagy közép terméſzetűek (cimporáltattak) ugy mint az árva leány haja, kaláris fű, édes gyökér.

Avagy meleg terméſzetűek, mint az űrőm, apro bojtorján, (párló fű) angyal fű, atratzél, méh-fű, fekete űrom, kopotnyák, mezei ökör nyelv, vad ökör nyelv, ökör szem, tzékla,

chamamelum seu chamomilla, chamapytus, centaurium, chelidonium minus, calamitha, colocynthis, conyza, daucus, esula vel tithymalus, fumaria, linaria, marrubium, meli lotus, melissa mercurialis, nigella seu melanthium, orchus, origanum, peucedanum, pimpinella, polypodium, satyrium, saxifragia, scabiosa, scolopendrium, scordium, serpillum, tussilago, verbena, cyanus & cetago sive pseudomelanthium, &c.

Vel frigida, vt atriplex, acetosa seu oxalis, acetosella, blitum, cicorium, chondrilla, intybus, endivia, hyoscyamus, mandragora, oxylapathum, parietaria, portulaca, scariola & spinacia.

Iſten kenyere, ſzek fű, kalintza, földi epe, kiſſebbik fetske fű, ló ménta avag' vizi ménta, sári tök, balha fű, édes gyökerű kotsord, apro sár mag avagy has indétó eb-téj, földi füſt, len levelő fű, (hugyos fű, vad len, fa gyökerű fű,) peſzertze fű, sár kelep, mezei lác, has purgáló fű, fekete-mák avagy gith, vitéz fű avagy agár mony, fekete gyopár, erdei vad kőmény avagy kénkő-ves gyökér, chaba űrőm, ſzent-János gyökere, nőſző fű, kőrontó fű, veſzető fű, söprő fű, (avagy őrdög haraptа fű, fekély fű) ſzarvas nyelvű fű, ezer jó fű avagy foghagyma illatu fű, kakuk fű, édes lapu, ſzapora fű, kék buza virág sárga mezei rózſa, avagy hamis konkoly, &c.

Avagy hid-gek, mint a' laboda, sóska őreg ló sóska, apro sóska, nagy erdei ſalyáta (rapontz) apro katang, nap után járó fű, diſznó kék, belénd fű, natragulya (nagydragula) hegyes lapu, perje fű, kővér portsin, vad ſalyáta (keſerű fodor ſalyáta) ſpinátz (barát paréj).

Vel humidæ, ut nymphæa & sagitta.

Vel siccæ, ut clematis (vinca, vinca pervinca) ebulus, filix, glastum seu isatis, lapathum, quinq; folium seu penthaphillum, verbascum.

Sequentes chirurgicæ sunt: aristolochia, cynoglossum, eryngium, filipendula, genista, herniaria, hypericum, panaces, tanacerum, veronica, vincetoxicum, &c.

137. *Aconitum, cicuta, napellus, venenatæ sunt: sed papaveris capitulum vulneratum, destillat opium, quod vim soporandi & stupefaciendi habet; ideoque anodinum est.*

XIII. De fruticib⁹,

138. *Sambucus, berberis, ribes, rubes, rubus, rubus idæus, hedera, ligustrum, glycyrrhiza, balsamum, sabina, solanum,*

Avagy nedvessek, mint a' vizi tŏk, tsók fŭ.

Vagy szárazok, mint a' folyo fŭ (lontz, magyar bŏrvei fŭ, perving) fŏldi bodza, perje, mil avagy gyapju festŏ fŭ, hegyes lapu, ŏt levelŭ fŭ avagy szár fŭ, ŏkŏr fark.

A' kŏvetkezendŏk Borbély szerszámhoz valók: Farkas hézag gyŏkér (farkas alma) eb nyelv, matska tŏvis, szent János kenyere, iglice, szamár tŏvis, tsŏngŏ fŭ, minden gyogyitó fŭ, varádits-betonia fŭ, (erdei sálya, ditsŏsęges fŏ) méreg ŏlŏ fŭ.

137. Mérges fŭ, bŏrŏk, turbulya szabásu fŭ, apro fekete bŏrŏk, mérgesek: de a' máknak meg-sértet (sebhetet) fejetskéje, mák szemeket hullat, mellynek álom hozó és meg-tompétó ereje vagyon; s' ez okáért fájdalom enyhitŏ.

XIII. A' Tsŏmetékrŏl.

138. A' bodza fa, hegyes tŏvis, szent János fája, galagonya fa, tsipke bokor, szederjin bokor, folyo borostyán, fagyal fa, édes gyŏkér, balsamum fa, bóldog,

num, ſpinoſuſque paliurus, roſarium, ruſcus ſeu bruſcus, tamarix, lentiſcus, agrifolium, ſpina, ſentis. Item vepres & dumus, frutices ac virgulta cluent.

aſzszony ága, (eb ſzőlő paponya) és a' tőviſſes medve talpu fű, pallagi roſa, Olaſz péſma kóro, tamarik fa, lentse fa, diſznó kőmény, tüske, tővis. Iſmét a' tőviſſes burjánok és bokrok, tsőmőték és veſzszős helyek nevével ditsekednek.

139. Cannæ, arundines, internodia habentes, & junci paluſtria amant.

139. A' nádak nád ſzálak, közben közben tsomoſok lévén, és a' kákák motsárokat (vizenyős helyeket) ſzeretnek.

140. Ex ſcirpo, cui typhæ innaſcuntur, enodi, tegetes conficiunt.

140. A' gyékén kákából, (ſzittjából) a' mellyben pálikák nevelkednek, butko (tsomo) nélkül lévén, gyékényeket tsinálnak.

141. Boleti, tubera, capreolini & ruffuli, inter fungos præſtantiſſimi ſunt; & quorundam lauticia.

141. Az ur gombák, ſzőmőrtsők, tseperke gombák (gelyvák) és a' vőrős gombák (kenyér gőbák) a' gombák közőtt leg jobbak; és némellyeknek tsőmőgéi.

XIV. De Animalibus, & primò de avibus.

XIV. Az élő állatokról, és elsőben a' madarakról.

142. Quicquid vitâ, ſenſu & motu præditum eſt, animal eſt.

142. Valami élettel érzékenységgel és mozgáſſal fel ruházta tott, (ékeſittetett) élő állat az.

143. Alites enim volant; aquatilia ſeu natatilia natant; illa alis ac pennis, hæc pinnis: quadru-

143. Mert a' ſzárnyas állatok röpülnek; a' vizben lakók úſznak; amazok ſzárnyokkal és tollokkal, ezek hal ſzárnyokkal: a' négy

quadrupedia currunt; reptilia repunt.

a' négy lábu állatok futnak; a' tsúszó (mászó) állatok tsúsznak (mászнak).

144. Volucres sunt bipedes (manucodiatam esse apodem falsò dicunt) plumatæ & rostratæ; excepto vespertilione, qui pilosus & dentatus est.

144. A' madarak két lábuak (a' paradits madarat labatlanok hamissan mondgyák) pihések (tollasak) és orrosok (hegyes orruak); a' szárnyas egeren kivül, a' melly szőrös és fogas.

145 Rostro colligentes grana ingluviem referciunt; nulla mingit.

145. Orrokkal szedegetvén magokat (szemeket) bőgyőket meg-töltik, edgy sem huddik (vizellik).

146 Procreationis causâ copulantur, nidificat seu nidos struunt: halcyon alcedo vel halcedo in ipso pelago nidulatur.

146. Szaporodásnak okáért egyesülnek, fészkelődnek avagy fészket raknak: az halcyon madár, alcedo avagy halcedo szintén a' tengerben rak fészket.

147. Tum pariunt ova, quæ sub testa albumen & vitellum luteum occulunt seu occultant, iisque donec animentur incubantes, (nisi urina aut irrita atq; hypomenia sint) pullos, eosque interdum implumes excludunt; qui dum pipiunt atq; involucres sunt, pipiones dicuntur.

147. Akkor osztán monyakat tojnak, mellyek az ő héjok alatt a' tojomány fejérét és székit el-rejtik avagy el-titkollyák, és azokon ülvén a' mig meg-elevenednek (hanemha zápok, hugyosak és héjában valók) fiakat, s' azokat-is penig néha tollatlanokat költenek; a' kik meddig még tsipegnek (sibognak, pipegnek) és héjokban valók, pisegnek (madar fiaknak, toronkátzoknak) mondatnak.

148. Rapaces sunt: vultur, milvus, buteo, accipiter, falco, nisus, asalo, quæ unguibus uncis turtures, aliasq; innocuas dilaniant.

148. Ragadozók a' saskeselyŭ, héja (kanya) vértse, ŏlyŭ, solyom, karoly, sebes szárnyu ŏlyŭ, kik horgas kŏrmŏkkel a' gerlitzéket és egyéb ártatlan madarkákat el-tépnek (el-szaggatnak).

149. Noctua noctu non sublustri solùm, sed & illuni cernit ac tuetur, interdiu cæcutit: Ut & aliæ nocturnæ, bubo, asio, scops, aluco, ulula, nycticorax, strix, caprimulgus.

149. Az éjel járó madar nem tsak a' valamennyire világoskodó, hanem az hóld nélkŭl való sŏtét éjjel-is lát és néz, nappal vakoskodik: mint az egyéb éjjeli madarak-is, bagoly, fŭles bagoly, nagy szemŭ bagoly, huhogo bagoly, éljeli puppenevér (haris) északi tsikorgó madár (fejes bagol')ketske fejŭ madár.

150. Phasiani, otides (tardæ) tetraones, urogalli seu tetraces, maleagrides vel gallopavones, capones, attagenes, perdices, turdi, & coturnices curta cum cauda in deliciis habentur; & in ornithotrophiis seu ornithobasciis inclusæ pasci opimarique solent.

150. A' Fátzánok, tuzokok, (késŏn repŭlŏ madarak) fuvak, fajdok, avagy vad ludak, tengeri tyukok avagy erdei kokasok, kappanok, tsászár madarai, fogoly madarak, huros madarak és fŭrjek az ŏ kurta farkokkal, gyŏnyŏrŭségbē tartatnak; (kedvessek) és a' madár tartó helyekben rekesztetvén tápláltatni és hizlaltatni szoktanak.

151. Olor seu cygnus, fulica, merg⁹, querquedula, onocrotal⁹ seu taurus,

151. A' cygnus avagy hattyu, szártsa, bujár, vad rétze, ŏkŏr bika avagy bŏlŏn bika, pel-

rus, pelecanus, gavia, & alia aquatica palmipedes sunt, nulla pennipes.

pellicán, gödény, és egyéb vizi madarak széles lábu tenyeres talpuak edgyik sem tollas lábu.

152. Sturni gregatim, sed absque ordine, grues valdè cõgruè, ardeæ admodùm excelsè volitant.

152 A' seregélyek seregenként, de rend nélkül, a' darvak szép illendő rendel, a' gémek igen magassan (fönnyen) röpdösnek.

153. Canoræ sunt acãthis, alauda, acredula seu luscinia (philomela), carduelis, fringilla, galgulus vel galbula, merula, linaria.

153. Hangos szavuak a' tengelitz, patsirta, fülemile, tzinege, pintyőke (pinty) gábor avagy gáborka, rigó, kenderike.

154. Palumbus seu palumbes & livia sunt columba fera: Locus autem, in quo columbæ educãtur, columbarium, peristereon & peristerotrophium vocitatur.

154. Az őszi galamb avagy vad galamb és kék galamb vad galambok: az hely pedig, az hol a' galambok neveltetnek, galamb háznak, galambolnak, és galambbugnak hivattatik.

155. Merops, upupa, picus, ficedula, rubeta (rubecula erithacus) curruca, rubecilla seu phœnicurus, vermibus vescuntur; ut & pyrrhulus, atque vanellus fortasse.

155. A' kűllő, babuta (szarbabuk bűdős babuk) harkály, nyári tsoka, tsipke madár, (vörös madár, farmalyu) füstös farku madár, poszáta (nyomorék) vörös torku madár, férgekkel élnek; mint a' vörös harkály, és libotz-is (bibitz-is) talám.

156. Trochilus seu regulus & parvus parus, ridiculè se struthioni seu struthiocamelo comparavit.

156. Az ökör szem és a' kis párix madár (tzinege) nevetségesseen (tsufosa) hasonlitanák magokat a' Strutz madárhoz.

157. *Turdus sibi ipsi exitium cacare dicitur; quia ex eo quod consputcat viscum pullulat: unde viscum seu viscus aviarium gluten.*

158. *Motacilla continuè & indefessè caudam motat & quatit: pavo suam versicolorem ocellatã, seu variè pictam dispandens, superbit.*

159. *Cassita vel galerita cirrum, gallus cristam (cum in suo sterquilinio est vel cucurrit) erigit: pardalus rostro nucleos frangit.*

160. *Anser, ganza & anserculꝰ quem turũdis saginant atq; opimant, gingrit; anas tetrinnit; gallina gracillat & glocitat gluctitq;; corvus crocitat; aquila clangit; ciconia crepitat, glottoratq;; cuculꝰ cuculat; noctua cucubat; pica garrit; monedula seu graculus fringulat; cornix cornica-*

157. Az huros madár önnön magának veszedelmet szarni mondatik; mert abból a' mit meg-rutét, lép (ragadovány) tsirázik: Az honnan lészen a' lép avagy ragadovány madár fogó enyv.

158. A' barázda billegető szüntelen és fáradhatatlanul a' farkát mozgattya és billegeti; a' páva az ő tarkabarka és szemes avagy sokképpen festett farkát el-terjesztvén, kevélykedik.

159. A' Süsetéke avagy püseték bobitáját, a' kakas (midőn az ő szemetén (az ülőn) vagyon avagy kukurikol) farkát föl-borzaztya: a' fakúsz az orrával a' dio hejját meg-töri.

160. A' lud, gátsa, és liba, melyet metélt aprolékkal (morsalékokkal) hizlalnak és kövéritenek-meg, gágog (sibog); a' rétze zatyog (retzeg); a' tyuk karitsál, kodátsol és kotyog; az hollo korrog; a' fas süvöltt; a' gólya (estrag) kelepel és kattag; a' kakuk kakukkol; az éjeli bagoly huhol; a' szarka tsörög; a' tsoka avagy zajko tsátsog; a' varju kákog;

a' fets-

nicatur; hirũdo trinsat; passer fritinnit, aut minurit; pull⁹ pipit; alauda tirelire modulatur.

161. Cæterùm psittacus articulatas voces formare sueſcit

162. Phœnix, gryps, & harpya, figmenta sunt.

a' ſetske fitserékel; (fetseg) a' veréb tsirippel, avagy tsipeg; a' madárfi pipeg; a' patsirta tirelirét énekel.

161. Továbbá a' Publikán értelmes ſzókat formálni ſzokik.

162. A' Fenix madár, Grifmadár, és harpiák, tsak kőltött dolgok.

XV. De Aquatilib⁹

XV. A' Vizi állatokról.

163. Pisces lympham ore immissam branchiis emittunt.

164. Squamosi sunt vivipari, glabri ovipari

165. In illis mares habent lactes, fœmina ova.

166. Fluviatiles sunt, huso sturio aut accipenser, amia, anguilla lubrica, quam si capesis elabitur; capito, mullus seu barbus¹, trutta vel aurata, thymall⁹, mugil, alburnus sive leuciscus, gobius, mustela, fundulus, cobitis barbatula, cobitis aculeata, foxin⁹, apua, cottus. 167.

163. Az halak az ſzájokon bé-ereſztett vizet kopotojokon ki-botsáttyák.

164. Hal-héjaſok az elevenen fajzók, ſimák az ikráſok.

165. A' mazok közt az himeknek tejek vagyon, a' nőſtényeknek ikrájok.

166. Folyo-vizbéliek ezek, a' viza, hegyes orru ketsege, ſereggel járó tengeri hal, ſikos angolna, mellyet ha meg-fogſz ki-tsúſz; nagy fejű hal, hartsa, pettőgetett piſztrang, jáſz keſzeg, kólts, fejér keſzeg, gobihal, meny hal. kővi hal, hegyes ſzakáju (vőrős) ſigér, hegyes ſzárnyu ſigér, vágó hal, ſemling, orſo farku hal.

167. Ha-

167. *Piscinales: carpio vel cyprinꝰ, lucioꝰ seu lupus, coracinꝰ, percæ, tinca, oculata seu milanurꝰ*

168. *Marini salmo, (esox) murena, muræna, flutta, congrus, raia, scombrus, ostrea, & varia monstra, ut hippopotamus, phoca, &c.*

169. *Haleces salitas in tinis, passas vero, ut & sole tostos passeres, in fasciculis nobis afferunt.*

170. *Asellus vel salpa, nisi probè contusus, esui non est.*

171. *Delphinus pernicitate, balæna seu cete magnitudine & quantitate omnibus anteit.*

172. *Astacꝰ cancer & cammarꝰ cum suis chelis ipsum seu antrorsum & retrorsum gradiuntur.*

173. *De muricis seu conchylii ostro purpura tinctura & comparatur.*

167. Halas tói halak, a' ponty avagy potyka, tsuka, (kárász) figér, tzompó (varga hal) fekete farku tarka hal.

168. Tengeri halak, a' Lázatz, (salmo) meny hal, tengeri portzogó halatskák, ingolna hal, tengeri hartsa, tengeri sullo, kénkő színű tengeri hal, tsigák, és külömb-külömb féle tengeri tsudák, mint a' ló fejű és diszno fogu tengeri hal, tengeriborju &c.

169. A' bé-sozot heringeket tonnákban, a' meg-nyomattatot sényvedteket penig, mint a' nap fénytől sütött vékony lapos halatskákat-is, kőtésekben (nyalábotskákban) hozzák minékünk.

170. A' Stok-fis avagy tőkehal, hanemha jól meg-veretik, nem ételre való

171. A' delfin hal gyorsasággal, a' balæna avagy czet hal nagysággal és öregséggel mindeneknek előtte jár.

172. A' tengeri kis rák, közrák és tengeri nagy rák az ő tsipő lábockal elől és hátra (viszsza) málznak (járnak).

173. A' tengeri keményhéjú tsiga vérből bársony tsinálratik és keszittetik.

XVI.

XVI. De Jumentis.

174. Jumenta sunt animalia domestica atq; cicuria, nos juvantia.

175. Gibbosus enim camelus vehiculi vicem præstat, rebus ponderosis aliò deportandis.

176. Equus jubâ insignis, brutorum generosissimus etsi indole ferox. domatur tamen, ut sessori obptemperet, de quo infrà.

177. Sed quandoque efferatur nihilominus, præsertim effrænis, eũq; dejicit ac pessumdat, aut calcitrando ferit.

178. Cantherius factus hinnire ac ferocire desistit.

179. Dum pullus est, ungulis ejus soleæ non applicantur.

180. Pandus & repandus asinus, asellusque, ab agasonis fuste dedolatus rudit.

181. Tau-

XVI. A' Barmokról.

174. A' barmok házi és szeléd, minket segétő állatok.

175. Mert a' púpos (fel dőllyet) hátu teve szekér gyanánt (helyet) vagyon, a' sulyos terheknek másuvá hordásában.

176. A' sőrénnyel ékes (jeles) ló, az oktalan állatok kőzt legnemesseb noha természettel vad, mindazáltal ugy meg-szelédéttetik, hogy a' rajta ülőnek engedgyen, mellyről ide alább.

177. De néha mindazonáltal meg-vadúl, (szilajul) kiváltképpen zabola nélkül lévén, és őtet le-veti s' meg-tapodgya, avagy rúgással meg-űti.

178 Meg-heréltetvén nyeréteni és vadoskodni (détzegeskedni) meg-szűnik.

179. A' meddig még vehem, (tsiko, tsitko) az ő kőrmeire patkók nem űttetnek.

180. A' széles és meg-hajlott szamár, és szamárotska, a' lovásznak (barommal bánónak) fustéllyátul (dorongjátul) őlztőnőztetvén ordét.

181 A'

181. *Taurus cum paleari pendulo boat, & mugit; agnus balat.*

182 *Vervex eſt aries; cui ſcrotum ademptum: vexatus arietat.*

183. *Caper, eſt caſtratus hircus; hado, quantumvis petulanti & petulco, nondũ eſt arũcus.*

184. *Porcus cum rictu ſuo grunniens eſt caſtratus verres; majalis exſecta ſus: non ruminantes vt biſulci.*

185. *Sed ſcrofæ ſumen porcelli ſugunt: à lacte depulſi nefrendes dicuntur.*

186. *Canis cum catulis allatrat advenam, propiuſq; accedentem vel clanculum mordet, roditq;*

187. *Si irrites, diducto diſtentoque rictu ringitur: ſi percutias quiritatur: aliàs baubatur.*

188. *Rabie correptus,*

181. A' bika a' nyakon függő bőrrel (leppérővel) bőg, és bőmből; a' bárány béget (mekeg).

182. Az őrű olly an kos, melynek a' tőki ki-vétetett: ez megbúsíttatván (ingerlettetvén) öklelődik (dőfőlődik, meg dőf).

183 Az herélt ketske, bak; a' gődölyének, akar melytsintalan vásot és ſzilaj (öklelő) légyen-is, még nintsé ketske (bak) ſzakálla.

184. Az ő bőffentésével röhögő him diſznó meg-herélt kan; az ártány tőki mettzet diſznó: nem kérőt rágók mint egyéb hasat körműek.

185. De az eme diſznónak tsőtsös hasát a' malatzok ſzopják (ſzijak): a' téjtűl (tsőtstűl) elűzettettek (el-ſzakaſztattak) fogatlan süldőknek mondatnak.

186. Az eb az ő kölykeivel ugat az idegenre, és az hozzá közel játúlót, tsak alattomban-is (orozva) meg-marja, és rágja,

187. Ha ingerled (boſzſzontod) fel-tátott és felre vont vitsoritáſſal agyarkodik: ha megőtőd ſiv (nyikátsol): egyéb aránt nyiváſſal ordit.

188. A' meg-veſzekedett, dűhös,

rabidus, rabiosus, discurrit passim; & in quod irruit, laniat, aut mordet, morsuq; hydrophobum reddit.

hös, dühösködö eb, idestova széllel futkos; és a' mire rohan, meg-szaggattya, avagy marjas és marásával viztül félö beteggé tészi.

XVII. De Feris.

189. In amœnis nemoribus, aut secus sylvarũ saltus pasta feræ, ad sua lustra, spelæa, & latebras se recipiunt, & referunt, ea repetunt.

190. Elephas, elephãtus seu barrus, belluarum maxima, qui crura non flectere à multis falsò & putatur & dicitur, barris, ac proboscide seu promuscide pabulum attrahit, arripitq;.

191. Monoceros vel unicurnus, unicornis, abditissima deserta, inhospitaq; tesqua incolit.

192. Rhinoceros osseis squamis indutus est.

193. Alcis tergus ictu gladij non secatur, estque impenetrabile.

XVII. A' Vadakról.

189. A' kies berkekben, avagy az erdei ligetek mellett táplaltatott vadak, az ö barlangjokbã, lyukokban, és rejtök helyekben fogják magokat, oda mennek, és azokra viszsza térnek.

190. Az elephánt, a' fene vadak közt legnagyobb, a' ki hogy szárait (térdeit) meg nem hajthattya sokan hamissan vélik és mondgyák, barzag, (korrogat) és a' vápos orrával (mint edgy kézzel) az abrakot el-vészi, és el-fogja.

191. Az egy szarvu, unicornis, a' félen való helyeken el rejtett puisztákat és az iszszonyú lakó nélkül való kietleneket lakja.

192. a' Rhinoceros (kinek orrán szokot nöni szarva) tsont tetémmel (héjakkal) öltöztetett-fel.

193. Az ágasbogas szarvu Alcénak háta az eles fegyver tsapással meg nem vágattathatik, és nem-is által-hatható.

194 *Villosus ursus murmurat & uncat: quodq; progenuit, circumlambendo, si credimus, effingit.*

195. *Pardus seu panther quod terno saltu non prehendit, mittit.*

196. *Tigris ferocitate omnes superat.*

197. *Linx maculosa visu pollet: Inde, lynceis oculis videre.*

198. *Cervum cornua non gravant, quamvis grandia: agilis est, & longissimi ævi: rancet interdum, & imprimis in autumno, cum amore ardens, cervam avidè cupit & insequitur.*

199. *Non absimilis huic dama, sed minor: item caprea seu dorcas, cujus masculus hinnulus est.*

200 *Capricornus, ibex, & rupicapra præruptas inaccessasq; rupes scandunt.* 201.

194. A' szőrös (borzas) medvé morog (dörömböl) és körmével kapál: és a' mit szült, környűl nyalogatván, ha kell hinnünk, ki-formállya.

195. A' párdutz avagy Hircánniában termő nőstény párdutz a' mit harmadik ugrásával meg nem fog, el botsáttya.

196. A' Trigis feneséggel mindeneket fellyül-múl (hallad).

197. A' tarkás (pöttögetet) hiúz látással bír (bővölködik): Innét mondatik, hiúzi szemmel látni.

198. A' szarvast az ő szarvai nem terhelik, (nehezitik) noha nagyok (ámbár nagyok is): gyors, (serény) és fölöttéb hoszszú életű: meg-senyved néha, és mindenek előtt őszszel, midőn szerelemmel égvén, a' nőstén szarvast mohon (igen) kévánnya és üzi kergeti

199. Ettől nem külömbözö az őz, (zerna) de kisseb: ismét a' vad ketske, kinek az himje vad kölyök.

200 Az erdei bak, vad kos, és kő-száli ketske, a' meredek és hozzája járulhatatlan kőszikláskat hágják. 201.

201. *Bubalus seu bison, & urus, sylvestres & feri boves sunt.*

202. *Leo armis hirtis, & leana formidolose rugiunt.*

203. *Vulpes ganniens verno tempore seu incunte vere, glabrescens fit depilis, vel alopeciam patitur: nunquam ciccuratur.*

204. *Lepore nihil timidius, vel meticulosius; quicquid strepit, aures arrigit, aut se proripit, & ad dumeta vepreta ac senticeta cõfugit: dum capitur, vagit.*

205. *Fodicando cuniculus cuniculos, talpa grumos facit.*

206. *Erinaceus seu echinus, & hispida hystrix, aculeos pro pilis habet.*

207. *Simia humanorum operum imitatrix, ut & cercopithecus.*

208. *Gli-*

201. A' bial avagy vad ökör, és erdei bika, erdei és fene ökrök.

202. Az him oroszlány az ö borzas (torzas) szügyeivel és a' nöstén oroszlán retteneteſſen ordétnak.

203. A' nyikorgó (katsago) roka a' tavaszi időn avagy kikeletkor, el-hányván szőrét szőretlen léſzen, avagy kopaſzságot (szőr el-hányáſt) szenved: soha meg nem szalédül.

204 A' nyulnál semmi nintsen félénkjeb, és félelmeſſeb; valami zörög, füleit rá függeſzti, (mereſzti) avagy elfut, (magát illára véſzi) és a' bokroſra, töviſſes tsádéra és tserére szalad: midön meg fogatik, nyikok (mokok).

205. Az ürge (tengeri nyúl) vájkállya az lyukakat, a' vakondak turáſokat tsinál.

206. A' sül diſznónak avagy töviſſes borznak, és a' sül diſznó szabáſu tengeri kannak, az ö hegyes (töviſſes) serтéi szőrgyanánt vannak.

207. A' majom az emberi munkáknak (tselekedeteknek) követője, minta' farkas majom-is.

208. *Glire & mele nihil somnolentius.*

209. *Viverra, mustela, martes, martes scythica, mustela alpina, mꝰ alpinus, mus ponticus & mus noricꝰ pellicijs cõveniunt*

210 *Sciurꝰ, sorex, ericetus, & cæ foramina sibi cavant, in quibꝰ hybernãt.*

211. *Sed mus major & araneus, quadrupedum minimꝰ, penuaria perreptant, & muscerdis se prodens, cæteris sen felibus & muscipulis subinde præda sit.*

XVIII.

De amphibiis & reptilibus.

212. *Amphibia sunt: castor seu fiber, lutra, rana coaxãs, testudo, bufo, rubeta, & crocodilus, q̃ inter manducandum maxillam sive mandibulam superiorem movet.*

213 *Reptilia sunt quæ serpunt, exuvias q̃ deponunt, ut anguis sibilans,*

208. A' gőzűnél (pőlyűnél) és hőrtsőknél semmi nints álmosab.

209. A' pegymet, (penyvet) menyét, nest, nuszt, gerezna, hegyi egér, fejér egér és az hőlgybélléseknek illenek.

210. Az evet, patkány, gőrény, &c. magoknak lyukakat vájnak, a' mellyekben telelnek.

211. De a' nagy fekete egér és apro egér, a' négy lábu állatok közt leg kisseb, az élés házakat el-futkolván, és az egér szarral magát el-árulván, a' tzitzéknek avagy matskáknak és egér fogóknak ottan ottan ragadománya (prædája) lészen.

XVIII.

A' vizben és szárazon edgy aránt élő és tsuszó-mászó állatokról.

212. A' vizben és szárazon élő állatok ezek: vidra, hod, varó tyogo (rekegő) béka, tekenős béka, varas béka, tsipke (vőrös) béka, és crocodil, ki az étel közben a' felső állát avagy áll-kaptzáját mozgattya.

213 A' tsuszómászó állatok azok a' kik tsúsznak másznak, és az ő bőrőket (hártyájokat) el-vetik,

coluber, hydra seu natrix, cæcilia, boa, aspis, dipsas seu præster, ptyas, vipera, amphisbæna, seps, &c.

(le-vetkŏzik) mint a'sŭvŏltŏ vizi kigyó, zomok kigyó, uszó vizi kigyó, kurta vak kigyó, tehén szopó kigyó, aspis kigyó, marásával szomjuság hozó tŭzes kigyó, méreg pŏkŏ kigyó, vipera, két fejŭ kigyó, tekergéssel ugró marásával testet rothasztó kurta kigyó.

214. Draco ipso halitu, basiliscus obtutu necat.

214. A' Sárkány tsak lehelletivel, a' basiliscus látásával (tekéntettel) meg-ŏl.

215. Lacerta, stellio, salamandra, scorpio vel scorpius, pedibus ambulant.

215. A' gyék, tsillagos hátu álnok gyék, lángban élŏ tŭzes gyék, scorpio avagy scarapna mérges féreg, lábokon járnak.

216. Limaces sunt cochleæ sine testa.

216. A' sárban telelŏ tsigák héj (hártya) nélkŭl valók.

XIX. De Insectis.

XIX. A' Bogarakról.

217. Insecta sunt primò varij vermes, è quibus lumbrici fimeta, eruca plantas, teredines vel cossi ligna, tineæ vestes, etiam bombycinas & holosericas, blattæ libros, convolvuli vel volvoces vites, curculiones seu gurguliones frumenta corrodunt: termites carni innascuntur.

217. A' bogarak kŏzt vannak elŏszŏr kŭlŏmb-kŭlŏmb féle férgek, kik kŏzzŭl a' gelesztak a' ganézatokat, az hernyok az óltományokat, a' szuak avagy szú férgek a' fákat, a' molyok a' ruhákat, még a' selyem és bársony ruhákat-is, a' papyros molyok a' kŏnyveket, a' szŏlŏ rágó hernyók a' szŏlŏ tŏveket, a' gŏzŭk avagy sisékek a' gabonákat megrágják: a' nyŭvek az húsban származnak (nevelkednek).

218. *Secundò peſtima quædam animalcula, nimirum lendes, pediculi, pulices, culices, cimices, & acari, quæ nos ipſos infeſtant: quin & pediculi inguinales, ricini etiam, & hirudines ſeu ſanguiſugæ.*

218. Másodſzor (vannak) némelly feletthébb ártalmas állatotskák ugy mint ſerkék, tetvek, bolhák, ſzunyogok, bűdős férgek (palatzkák) és a' bőr alatt viſzkettető ſerkék, (vizes tetűk, vak tetűk) mellyek minnen magunkat háborgatnak: sőt még az ágyékban termő tetvek-is, eb fülében ragadó legyek, (eb legyek-is) és nadályok avagy vér ſzopókák.

219. *Tertiò muſcæ, inter quas bombyces ſericem, apes bombylantes favos mellis (quod fuci depaſcunt) conficiunt, & quotannis examen ut novam coloniam emittunt.*

219 Harmadſzor (vannak) legyek, kik kőzzűl a ſelyem ereſztő (ſzaró) bogarak ſelymet, a' bongó mehek lépes mézet (mellyet az herék meg emésztnek) tsinálnak, és minden eſztendőnként rajt mint egy földet munkálodo új népet ereſztnek botsátnak ki.

220. *Crabrones & veſpæ acuto, imò præacuto ſunt aculeo.*

220. A'ló darások és légy darások hegyes, sőt feletthéb. is hegyes fulánkuak.

221. *Oeſtro (tabano aſilo) percitum pecus ſubſilit, & velut rabidum diſcurſitat.*

221. A'bőgőly (petsik barom kergető fene bogár) miatt földindetetett (felrezzent) barom ugrál, (ugrándoz) és mint egy meg dühődött futos ſzéllyel (futkáro bogároz).

222. *Scarabeorũ & locuſtarũ genera, complura ſunt, & multa edulia,*

222. A'ſzarvas bogaraknak és ſáskáknak nemei, igen ſok félék, és ſokak eledelek-is,

223. *Bru-*

223.

223. Bruchi, canthari, cantarides, scarabei cornuti seu lucanici, papiliones, cicindelæ vel nitedulæ, (lampyrides) hepioli, pyraustæ seu nicedulæ volatiles sunt: fullo, scolopendra, centipes vel multipeda, coniscus seu oniscus, porcellio, tipula, &c. reptant.

223. A' tserebogarak, fán termő fényes pókok, zőld bogarak, szarvas tsere bogarak avagy éjel fénlő bogarak, leppendékek, (lepkek szőr lővéldékek) fényes bogarak avagy tsillámok, fényes hátu szőtskék, gyertyára szőkellő lővöldékek avagy tűzben termő legyetskék rőpdősök: fülbé mászó féreg. szőrős hernyo, pap matskája avagy sok lábu féreg, szamár szinű szőrős pap matskája avagy vőrős tarka szőrős hernyo, sok lábu disznó féreg, vizi pók, &c. tsuszkálnak.

224. Cicada foris, gryllus domi cantillant.

224. Az őszi bogár otkin, az házi ptrűtsők ithon (háznál) énekeldegelnek.

225. Formica pusilla est, sed actuosa, semper festucas & micas fert.

225. Az hangya kitsinyke, de műkás (dolgos) mindenkor szálkákat és morsalékokat viszen.

226. Aranea araneum seu aranei telam, nexat ac texit.

226. A' pók pók-házat, avagy pók-hálót, ereszt fűzdőgel és szűdőgel.

XX. De homine.

XX. Az emberről.

227. Princeps animantium excellentissimus homo, mundi epitome, vagiens nascitur.

227. Az élő állatoknak legfelségessab (méltóságossab) fejedelme az ember, e' világnak rővid summája; (remeke) nyivákolva szűletik.

228. Quem post partũ genitrix aut obstetrix fasciis

228. Kit szűletése után a' szűléje avagy a' bába polában bé-

fasciis involutũ, fasciatumq; in cunas reponit.

takarván, és bé-kötvén a' böltsőben helyheztet.

229. Nutrix verò alma, amplectens & amplexans alumnum suũ, uberibus lactat, pappis satiat, & sordidatũ abstergit: pusio ipse lactat.

229. A' tápláló (szoptató) szára dajka penig, meg-ölelgetvén és ápolgatván (csokolgatván) az ő szoptatóját, (táplálatóját) emlőivel (tsőtseivel) szoptattya, rágottal (popával) meg-elégéti, és a' magát meg-rutétottat (undokétottat) meg-törli: a' kitsinded (tsőtsemő) penig ő maga szopik.

230. A cunabulis vel ab incunabulis venitur ad serperastra, ubi bimulus infans incessum sibi format, & fari ac balbutire incipit, (infit) crepitaculis, pupis & crepundiis ludens.

230. A' böltsőkből avagy rengetők teknőkből mennek járásra tanító karikán, forgó talyigátskákra, (szekeretskékre) az hol a' két esztendős tsőtsemő gyermek járni tanúl, (el-jár) és szollanis' rebegni kezd, tsörgetőkkel, bábokkal és gyermeki játékokkal játzadozván.

231. Impuberes cùm pubescunt, sonoram vocem alterant, hirquitalliuntque: pubescentes autem puellæ singulis mensibꝰ semel menstruo laborant, donec gravidæ fiant.

231. A' szőrtelenek midőn szőrösödni kezdenek, vékonyon tsengő hágos szavokat meg változtattyák, és rikátsolnak (megtsattannak) a' szőrösödni kezdő leányok penig minden holnapokban alszszonyi havat (holnaponként járó vér folyást) szenvednek, miglen terehben esnek (meg-nehezkesednek).

232. Ephebi dicuntur adolescentes, & mox adulti, juvenes.

232. A' fel-sördültek (gyermekségből ki kőltek) nevendékeny iffiatskáknak módatnak, és majd meg-öregbedvén, meg-állapodot (vastag) iffiaknak.

233 *Virilis ætas vergit ad provectam, senilis rugas & canos affert.*

233. A' férfiui meg-állapadot idő a' meg-tért koros időre hajol, (hanyatlik) a' vénség ránczos (ízőmőrgőzéſt) és őſz hajakat hoz.

234 *Annoſa vetula edentula fit, ſexagenarius ſenecio decrepitus & capularis, ſilicernium.*

234. A' ſok eſztendejű kofa (vén aſzſzony) fogatlanná léſzen, a' 60. eſztendős ember őreg após meg-aggott és meg-tőpőrődőt ortzáju, le-görbet vén ember.

235 *Ita infantia ſeipſam ignorat, pueritia ludicris tranſigitur, juventus ætaſve juvenilis vanis, virilitas laborioſis, ſenectus ad priora relabitur.*

235 Igy a' tsőtsemő állapat őnnőn magát nem tudgya, a' gyermekség járékokkal múlikel, az iffiuság és iffiui idő hejába valóságockal, az emberkor (férfiúsag (munkaságockal, a' vénség az előbbeniekre viſzſza tér.

236 *Senes enim bis pueri: grandævi repueraſcunt.*

236. Mert a' vének kétſzer gyermekek; a' nehéz koros idejű vének iſmét gyermekecké léſznek.

237 *Mediocris ſtatura homo optimè eſt proportionatus.*

237. A' közép termetű ember leg ſzebben alkalmaztatott (leg illendőbb).

238 *Nam gigas terriculo ſeu terriculamento eſt; nanus homuncio homulo homunculo & pigmæus pumilio pumiluſve riſui, ac deridiculo apud omnes, ab omnibus illuditur & deridetur.*

238. Mert az Oriás irtozáſul és rettentő tsudájul vagyon; a' kis ember emberke emberetske lyűki ember törpe kutak tsuffságul, és nevetségűl van mindeneknél, mindenektűl gunyoltatik és meg-tsufoltatik.

239 *Nudus eſt, non hir-*

239. Mezitelen és nem ſző-

hirſutus: fauni enim & ſatyri, ſphynx etiam & chimæra, cum horrido illo cerbero tricipiti, commenta ſunt.

rős: mert az erdei vad Iſten aſzſzonyok és vad leányok, (ſatratyuk) a' Thebáſnál való ſok természetből álló mesét mondó leányzóis (Sphinx) és a' chimæra, amaz iſzonyu három fejű cerberuſſal edgyütt, költött dolgok.

XXI. De corpore, & primùm de membris externis.

XXI. A' Teſtről és elsőben a' külső tagokról.

240. Corporis noſtri compages, eximium eſt ſupremæ ſapientiæ exemplar.

240. A' mi teſtünknek öſzve foglaláſa, (alkotmánya) a' leg fellyeb való böltseségnek ékes (fő) példája.

241. Structura ejus ex oſſibus, cartilaginibus, tendinibus, nervis, carne, muſculis, cute triplici, & membranis ſeu involucris variis conflata & coagmentata eſt.

241. Annak épületi tsontokból, (tetemekből) portzogokból, izekből, inakból, húsból inakon való árva húsból, hárő féle bőrből, és hártyákból avagy külömb-külömb féle burkokból (takarékokból) edgyben ſzedegetteted és öſzve ſzőrkelztetett.

242. Membra cohærent nexibus perpetuis, in proportione decentiſſima.

242. A' tagok öſzve állanak edgymásból függő állandó kötéſeckel, igen edgymáshoz illendő egyenlőségben.

243. Nam quæ bina ſunt, ex oppoſito ſibi ad latera locantur; quæ ſingula permedium.

243 Mert a' mellyek kettősök, egymás ellenébe óldalról helyheztettenek; a' mellyek külön külön (magán) középben.

244. In vultuum linea-

244. Az ábrázatoknak (artzulatok-

lineamentis stupenda est varietas.

latoknak (lineázásiban) rajszolásiban) tsudálatos kŭlŏmbség vagyon.

245. Frons angusta suilla est, gibbosa asinina, lata bonæ indolis seu qualitatis, rugosa animi anxii, caperata iracundi nota; erugata & exporrecta effrontem arguit.

245. A' kemény (szoros) homlok disznói, a' ki álló pupós (tsomós, gŏrtsŏs) szamári, a' széles jó indúlatu avagy néminémŭségŭ, a' rántzos szorgalmatos (gondos) elmének, a' komor haragosnak jele: a' sima (rántz nélkŭl való, ki-feszŭlt) és ki-terjedt ortzátlant (szemtelent) jegyez.

246. Pupilla oculi, albugini insidens & inhærens, speculum est, objectarum rerum imagines in se recipiens.

246. A' szem fejériben ŭlŏ és ahoz ragadott szem fény, tŭkŏr, melly az eleiben vettetett dolgoknak képeit magában vészi (fogja).

247. Hanc palpebræ nictando humectant; cilia verò & supercilia communiunt.

247. Ezt a' szem-szŏrŏk pillogatva nedvesitik; [ásztattyák] a' szem héjak penig és szŏmŏldŏkŏk meg-erŏssętik.

248. Sed hirqui lacrymas sudant.

248. De a' szé végek [szegeletek] kŏnjveket hulatnak [veriteznek]

249 Inter tempora & nasum (quem alii simum, alii resimum, alii aduncum habent) sunt genæ vel malæ; iisque subsunt maxillæ.

249. A' vak szem és orr kŏzŏtt [mely némellyeknek sima avagy lapos, némellyeknek fitos, némellyeknek horgas] vannak az ortzák avagy pofák; és azok alatt vannak az áll-kaptzák.

250. Per nares ut cloacam, mucus demanat, quem vibrissæ detinent nè ex-

250. Az orr lyukakon mint egy árnyék széké, [tsatornákó] a' penészes takon' alá származik, mellyet

nè exſudet, niſi mucci-
nio ſeu ſtrophiolo mun-
gantur.

lyet az orr lyukakban való ſzőrők meg-tartóztatnak hogy ki ne ſzivárkozzanak. [verétezzenek], hanem ha takony tőrlővel avagy keſzkenővel ki-fuvattatnak.

251. Mentũ virile pri-
mùm lanugine, deinde
barbâ, & labrum ſupius
myſtace tegitur: quidam
tamen imberbes ſunt.

251. A' férfiui ál elsőben pihvel, oſztán ſzakállal, és a' felső ajak bajuſzſzal fődettetik. bé: némellyik mind-azáltal ſzakáltalanok.

252. Anterior colli
pars jugulum eſt, poſte-
rior cervix.

252. A' nyaknak elől való réſze torok, az hátulsó réſze [utolsó réſze] nyak-ſzűrt [nyak-tsiga].

253. Thorax aut pectus
mammis ſeu mamillis,
papillas habentibus, tur-
gidus, infernè ventrem
habet, ad partes latera.

153. A' tsőtsőkkel avagy tsőts bimbóckal biró, emlőkkel domboru ſzűgynek avagy mellynek, alatta has vagyon, a' két réſzről [félről] óldalak.

254. Coſtæ ab axilla
cœptæ, in hypochondria
deſinunt.

254. Az óldal tsontok az hónalytól kezdettetvén, a' ſziv hártyájában [belső óldali tagokban] végeződnek [meg ſzűnnek].

255. In inguine pu-
denda, verẽda ſunt, pu-
bes, mentula vel penis,
& cunnus ſive vulva.

255. Az ágyék hajlásában a' ſzégyenlő teſtek ſzemérem teſtek vannak, fan mony avagy pőts, és pitsa vagy valoga.

256. Sub coxendice,
infra coxas femora ſunt;
ſub genibus tibiæ; ſub
poplite ſuræ.

256. A' tsipő tsontok alatt, a' forgó tsontokon alol a' tzombok vannak; a' térdek alat ſzárak; a' térd hajlás alatt a' láb ikrái.

257. A ſuffragine
planta

257. A' horgas in után a' láb tal-

planta pedis est, talos vel malleolos, calcem seu calcaneum, convexum plantæ, & solum, cum 5 digitis hallucem continens.

talpa vagyon, melly a' bokákat avagy boka tsontokat, sárkat avagy sárkallatot, a' láb fejét, és talpnak alsó részét, s' a' láb újakkal edgyüt a' láb hivelyket [öreg újot] magában foglallya.

258. Tergum supernè habet scapulas; post lumbos, & subsequenter tandem culum seu podicem, sessionis gratiâ clunibus (natib⁹) circumvelatum.

258. Az hátnak fellyül vállá lapotzkái vannak; utánna tompori, és rend-szerént kövétkezvén osztán az ülés kedvejért farral [fegg pofával] meg-környékezetett fegg avagy al-fel.

259. Spina dorsi totius structuræ fulturæ est, ut erecti stare possimus, & ex triginta quatuor vertebris contiguis constituitur, ut incurvari queamus, quod non fieret, si os continuum esset.

259. Az hát gerintz az egész alkotmánynak támasza, [oszlopa] hogy egyenessen fel-álhassunk, és harmintz négy egymáshoz foglaltatott hát gerezdekből áll, hogy meg-hajolhassunk, [horgadhassunk] a' melly nem lenne, ha a' tsont merő vólna.

260. Lacertosum brachium in se continet manum, cubitum, volam; quæ diducta palma est, contracta pugnus.

260. A' vastag husos kar ö magában foglallya a' kezet, könyököt, markot; melly ki-terjesztetvén tenyér, bé-vonyattatván [öszve-szorittatván] ökö.

261. Digiti sunt 5, singulari articulos tres, & totidem artuum juncturas, condyloså habentes.

261. Az újak öten vannak, kik közzül mindeniknek három izei és ugyá anyi inaknak öszve foglalási, és butkói [tsomói] vannak.

262. Pollice premim⁹, indice monstram⁹, verpus

262. Az hivelyk-el nyomunk, [szorétunk] a' mutató újal mutatunk,

pus sive medius digitus prominet, interquem & minimum (digitellum, auricularem, amatorem) annularis seu medicus & studiosus est.

263. Unguibus scabimus, scalpimus, laceramus, lancinamus.

264. Sinistra seu læva tenet; dextra operatur, omnia aptè, nisi quis ipse ineptus aut iners sit.

265. Sed ambidexter præ scævâ seu scevolâ multum habet.

XXII. De membris internis.

266. Eja, jam viscera inspiciamus.

267. Alimentum dentibus primoribus (tomicis gelatinis) incisum, molaribus masticatur, (bucca enim molendinum est) mansumque per gulam seu œsophagum deglutitur, & ad stomachum demittitur, ubi fit concoctio

tatunk, az ŏreg új avagy kŏzép új ki-áll, melly kŏzŏtt és a' leg kisseb (újotska, kis új, szerelmes új) kŏzŏtt vagyon a' gyŭrŭs új avagy orvos új és deák új (nevendékeny új).

263. A' kŏrmŭnkel vakarunk, (rŭhelŏdŭnk) vájogatunk, szaggatunk, tépŭnk.

264. A' bal kéz tart a' job kéz munkálkodik, mindeneket helyessen, hanemha ki maga illetlen (alkalmatlan) tunya (rŏst).

265. De a' mind két kézre tudósnál (a' job és bal kézzel egyaránt élŏnél) a' balog avagy bal ember fŏlŏt sok vagyon.

XXII. A' belsŏ tágokról.

266. Nosza immár a' belsŏ részeket nézzŭk (tekéntsŭk-meg).

267. Az eledel az elsŏ fogakkal (hegyes kŏzép fogackal) meg-metéltetvén, a' záp (ŏrlŏ) fogackal meg-rágattatik, (mert a' pofa szájnak belsŏ része malom ház) és meg-rágattatván (ŏrŏltétvén) a' torkon avagy gégén alá nyeletik, és a' gyomrában alá botsáttatik, az holott lészen az elsŏ meg-fŏzés (eméztés) a' négy

coctio prima: quadrupedibus verò primò adrumentum, tum ad omasum, post ad pantices, demumq; ad ventriculum verum, echinus dictum transit.

melly gőbőznek mondatik, által mégyen.

268 Nam venae mesaraicae chylum exsugunt: cumque (excrementis crassioribus per intestina & anum foras egestis, quae stercora, merda & oleta sunt) defe-runt ad jecur: ubi denuò fit separatio.

268. Mert a'bél kőzőtt lévő ételszopó erek a'meg emésztett ételnek legjobb erejét ki szijják: és azt (a'remérdekeb (kemények) kőprelékok a'bélen és alfelen (seggen) ki vettetvén, a'mellyek ganéjak, szarok és bűdős kakák) le-viszik a'májra: (zuzra) az holot újobban lészen el-választás.

269 Sterfum per ureteres ad renes meat, indeque vesica instillatur, & fit urina (lotium) quae mejendo emittitur.

269 A'lavós rész az hugyéren a'vesékre mégyen, (szivárkozik) és onnét az hojagban tsőpög, és hudgyá (vizelletté) lészen, mely huddozva ki-botsáttatik.

270. Pinguior pars ab hepate rubedinem accipit, & fit sanguis: qui per venas distribuitur.

270. A'kövéreb rész a'májtul vőrősséget vészen, és lészen vérré: melly az erek által el-oszlatik széllyel.

271. Lien seu splen interim attrahit. & rursum ejicit melancholiam; & vesicula fellis sive fel bilem seu choleram.

271. A'lép azon közben hozzá vonsza, és ismét ki veti a' komor kedvet szerző fekete sűrű vért; és az epés hojagotska avagy epe a' sárt avagy az ember testében való sárga vért.

272. *Pituita seu phlegma per omnia diffugit.*

273. *Cor in pectore situm, primum est vivens & ultimum moriens.*

274. *Proinde caloris plenum & palpitans sine requie, vitalem spiritū generat, perque arterias quaquaversum seu quoquoversum & quoquoversus communicat: sed adjacens pulmo illud refrigerat, respirando per arteriam asperam.*

275. *Quâ lasâ raucedo seu ravis fit, & tussis, ut & à clamore immoderato.*

276. *Præcordia hæc (exta) ab inferiore ventre, septo transverso seu diaphragmate disjunguntur.*

277. *Omentum verò ilia, ut mesenterium lacteus, obvolvit.*

XXIII. De accidentibus corporis.

278. *Iuxta exteriorem*

272 A' nyálas vér (takony) vagy torha minden tagokban el-foly.

273. A' mellyben helyhezteted ſziv, elsö élö és utolſo meghaló.

274. Továbbá melegséggel tellyes lévén és nyugovás nélkül reſzketvén, (döbögvén, mozogván) elevenitö lelket nemz, és az élet erein minden felé és mindenüvé közli: (réſzelteti azt) de a' teá fekvö tüdö azt meg-hiveséti, lélekzetet vévén a' gége által.

275. A' melly meg-sértödvén rekedezés avagy bé-rekedés, és hurut léſzen, mint ſzintén a' mód nélkül való kiáltáſtól is.

276. Ezek a' ſziv körül való belsö réſzek (ſzivnek hálói, hártyái) az alſo haſtul, (gyomortól, béltöl) köz sövényel avagy közép ágyék hártyával válaſztatnak meg.

277. A' kövér lantorna bél penig az ágyékokat, mint a' fodor háj is a' kövér gyönge béleket, bé-takarja.

XXIII. A' Teſtnek külsö eſetirôl.

278. A' külsö tekéntet ſzerént

aſpectum quidam ſunt corpulenti, carnoſi & obeſi; alii graciles, macilenti ſeu macri ut ſceleta, & ſtrigoſi; quidam formoſi; alii deformes & turpes.

279. Secundum habitudinem interiorem vegeti, aut morboſi; robuſti & firmi, aut infirmi atque teneri.

280. Criſpi non facilè calveſcunt; at rufi citò caneſcunt.

281. Cilones & frontones, in phreneſin proclives ſunt; & phreneticifacti vacerra includuntur.

282. Praſtat vel ſatiu eſt luſcum & unoculum eſſe, quàm cæcum; ſurdaſtrum quàm ſurdum; haſitantem quàm balbum ſeu balbutientem; blaſum quàm mutum.

283. Strabo diſtortè, mypos

némellyek teſtesek, huſosák és kövérek; (potrohosok) egyebek vékonyok, kartsúak avag' öſztövérek (fonnyattak) mint edgy vázak, (őſzve rakott száraz tetemek) és hitványkoztak; némellyek ékeſſek; egyebek diſztelenek és rutak (tsunyák, utálatoſſak).

279. Belső mi vóltokra nézvé nyerſek. (virgantzok, egéſſégeſſek) avagy betegeſek; vaſtagok és erőſſek, avagy erőtlenek és gyöngyék.

280. A' fodor hajuak nem könnyé kopaſzulnak meg; de a' vörhenyős hajuak hamar őſzülnek.

281. Az hegyes (hoſzfzú) fejűek és ki-dőllyet nagy homlokuak, a' bolond hagymázra hajlandók; és az hagymáz betegségben eſvén kalitkában (bolondok házában) rekeſztetnek.

282. Sokal jobb és haſznosb ſandalnak és egy ſzeműnek lenni, hogy nem mint vaknak; süketeſnek hogy nem mint ſzintén tellyeſſéggel sükétnek; akadozónak hogy ſem rebegőnek nehezen ſzólló pelypnek; ſelypeſnek hogy ſem mint némának.

283. A' kantsal félre, (tekergőſſen)

myops & patus obliquè contuetur: cocles monoculus eſt, lumine altero orbus ſeu orbatus.

gőſſen) a' vaklyos és kereſztül félre nézŏ (ſodorra nézŏ) horgaſſan néz: a' fél ſzemŭ kandits (kantsal) edgy ſzemŭ, edgyik ſzemétŭl meg foſztatott vak.

284. Naſuti acriter odorari, buccones ingluvioſi, flacci & jugulis non cavis bardi atque blitei eſſe putantur.

284. A'nagy orruak(orroſok) erŏſſen ſzaglóknak, a'nagy ehetŏk torkoſoknak, a' nagy fülŭ tepſi füleſek és vajko nélkŭl való torkuak gorombáknak és oſtobáknak itéltetnek lenni.

285. Verruca, ſtruma, gibbus, polypus, & quodvis tuber deformant.

285. A'ſzŭmŏltsŏ, golyva, dombos hátu gŏrbeség, bobortso, és akar mely puffadék (tsomo, bŏtkŏ) meg-rutétnak.

286. Similiter & navi, lentigo ſeu vitiligo, porrigo, petigo ſeu impetigo, (ſerpigo) mentagra vel mentigo, lichen, varix, lepra, & omnis macula.

286. Haſonlo-képpen a' velŭnk ſzŭletett bélyegek-is, ſzeplŏ, fŏ koſzmó (koſzoſság) viſzkereges folyó sŏmŏr, (ſennyedék) terjedŏ var, fekete ſzeplŏ, apro korpás ſzeplŏ, (rŭh) dagat ér, bél pokol és minden motsok.

287. Item ſi quis obſtipus incedat, aut cernuus.

287. Iſmét ha ki nyak ſugorétva (horgaſztva) jár, avagy földre nézŏen (le-gŏrbedve).

288. Calvorum, calvaſtrorum, & recalvorum quidam calvitium ſibi decori reputant, alii dedecori.

288. A'kopaſzok, fél kopaſzok, és viſziza kopaſzúlók kŏzzŭl némellyek a' kopaſzságot magoknak bŏtsŭletŭl tartyák, némellyek bŏtsteléségŭl (gyalázatul).

289. Claudorum claudica-

286. A'ſántáknak ſántétáſok a' ki

dicatio à luxatione est: alioqui nec loripedes, nec vari, nec valgi, nec vatij, nec scauri, nec pansæ, neq; compernes claudicant.

a' ki menyŭléstŭl (fitzamástul) vagyon: egyéb aránt sem a' horgas lábuak (tzibertesek) sem a' le-horgatt száruak, sem a' gŏrbe száruak, sem a' botkos lábuak, nagy bokájuak, sem a' széles lábu (talpu) taritopposok, sem az hoszszu lábu hŏrihorgasok nem sántálnak.

290. Intertrigo ab attritu ex equitatione est.

290. Az alfelnek fel tŏrése a' nyargalásból való koptatástól vagyon.

291. Spado est cui testiculi seu colei ablati sunt.

291. Herélt az, a' kinek tŏkei a' vag' monya székei kivétettenek.

XXIV. De Morbis.

XXIV. A' Betegségekrŏl.

292. Ventriculus (à quo ægritudinum origo) inanis esurit & sitit; opplet⁹ singultit & ructat; crudus escam fastidit.

292. A' gyomor [melytŏl vagyon a' betegségeknek (nyavalyáknak) eredeti] ŭres lévén éhezik és szomjuhozik; megtŏltetvén tsuklik és bŏfŏg; (ŭkrŏndŏzik) a' meg-hŭlt nyers az ételt utállya (meg-uńya).

293. Pallor & tremor cachexiam, hoc est, valetudinem debilem & languidam, torpor lethargus ac veternus enervatam arguunt.

293. A' sárgaság és reszketegessęg veszetséget (roszszul lételt) az az, gyenge és bádgyat egéséget, a' lankatság mély álom és a' lunyhaság (aluszékonyság) meg-erŏtlenedettet jelentnek.

294. Morborum alii rigorem, alii dolorem, alii stuporem, alii pruritum duntaxat, alii convulsionem inducunt:

294. A' nyavalyák kŏzzŭl némelyek hideg miat való meg keményedést, némelyek fájdalmat (sérelmet) némellyek érzékenység nélkŭl való meg-sibbadást,

sed recidivi cum vehementia plerumque conficiunt.

némellyek tulajdon tsak viszketeget, némellyek meg-fugorodást hoznak: de a' meg-térők (viszontag le-ejtők) felettéb való keménységgel gyakran el-fogyatnak (meg-ölnek, emésztnek).

295. Decumbentes si non brevi convalescunt, fiunt valetudinarii, & quod pejus clinici.

295 Az ágybá esett veszténg feknők ha rövid nap meg nem könnyebednek (fel nem gyogyulnak) betegesek lésznek, és a' mi roszszabb, ágyban vetrengő lecticások.

296. Hoc solatio est, cui multum doluit, dedoluit.

296. Ez vigasztaláful vagyő, a' ki sokáig sinlődött, (vólt a' fájdalombá) ha a' bánattul meg szünt.

297. Cephalaa seu cephalalgia inveterata (potissimum si cranium seu calvaria solidum os sit) aut vertiginem, aut delirium, aut furorem & maniam causatur.

297. A' fő fájás avag' meg rögzött (örökődött) főnek fájdalma (kivált-képpen ha a' kaponyak avagy fő kaponya merő tsontlészen) vagy szédelgést vagy főnek higulását, (eszetelenséget) vagy dühösségét és bolyokás eszelősséget szerez.

298. Odontalgia fit, cùm parvuli dentiunt; aut posteà cùm gingivæ putrescunt.

298. A' fog fájás lészen, midőn a' kisdedeknek fogok kél; vagy az után mikór az inyek rothadnak.

299. Lippitudo est cæcitatis præparatio; nec creber aurium tinnitus, bonum portendit.

299 A' szem tsepegő tsipásság a' vakságnak elől járó készétése; sőt még a' füleknek gyakor tsöngéseis, nem jót jelent (jövédől).

300. Gravedo & rheumaest catharri destillatio; asthma & peripneumonia,

300. A' főnek nehéz vólta és torha a' náthának le-tsöpögése; (folyása) a' mellyszorulás és

szív

monia, respirationis difficultas.

301. Angina tonsillas angens, ac uvulam inflammans, ne fauces strangulet, guttur gargaryza.

302. Languores & deliquia animi, aceto (quod in acetabulis, ut & acetaria, adfertur) reficiuntur.

303. Lienteria diarrhœa & dysenteria faciunt alvi profluvium; tenasmus evanidas inflationes complures.

304 Stranguria est calculi primordium.

305. Tormina, lumbrices seu vermina, passioque iliaca ileum, & colica colum affligunt.

306. Pleuritis, cardialgia, cardiogmus, & lumbago seu nephritis minùs cruciant: ictterus seu morbus regius ferè nihil. E3 *307.*

fziv fogás, a' lélekzetnek nehézsége.

301. A' torok gyék a' nyelv tsapot fzorógatván, és a' torok irigyet, gyulafztván, hog' a' nyeldeklőt meg ne fojtsa, a' torkodat vizzel meg-rotyogtaſſad.

302. A' bádgyadások és elmének ájuláſi, etzettel (melly az etzet ágyakban, s' mint az etzetes edényben-is, hozatik elő) meg enyhéttetnek, (élleſztetnek, újéttatnak).

303 Az has el tsapás has menés és vér has téſzik az haſnak folyását; az has menéſre (ſzaráſra) való erőltetés helyében való (elmúló) ſok poffaſztó ſzelleteket.

304. A' fenn akadt vizelletnek meg-ſzoruláſa a' kőnek (fövenynek) elől járó kezdeti.

305. Az has tekeréſek, geliſztes huddozások avagy has rágó fájdalmak, és a' kődők tsömör ſzenvedéſe az ágyékot, (kődőkőt) és a' kolica a' bélt ſzorongattyák

306. Az oldal fajás, (nyilallás) ſzű fájás, ſzegezés, és ágyék fájás avagy vesék fájdalma keveſſebbé kénzanak: a' ſárgaság avagy ſár viz miatt való halványság többire edgy tsöppnyére ſem.

307. *Tumor intumescit & desidit: non sic hernia & ramex.*

308. *Toxicum qui assumsit, turgescit; sed ei theriaca resistit atq; renititur.*

309. *Arthritis artuum junctluras, ex interfluxu humoris acris, divexat; quæ in manibus peculiariter chiragra, in pedibus (quos verrucula etiam & perniones affligunt) podagra, in coxendicibus ischias dicitur.*

310. *Febris cum horrore querquera vocatur: quotidiana quotidie, tertiana alterno die, repedat: ephemera sive diaria, quod cœpit die, finitur, Omnis febris sive continua sive intermittens sit, exacebationem sive paroxysmum & remissionem habet, continente exceptâ.*

307. A' daganat fel dagad és leszáll; nem ugy a' tőkősség és bélnek le-szálláſa (meg-szakadása).

308. Az étető mérget ha ki bé vőtte, fel poffad; de annak a' tőrjék ellene ál és ellene tusakodik

309. A' járovány kőszvény (izekben állot betegség) az inak hajlásit, az erős nedvesſégnek közben folyása miatt, győtri; mely a' kezekben tulajdonképpé kézi kőszvénynek, a' lábakban, (mellyet az apro szőmöltsőtskék-is és hideg meg vételtül való tsomók nyavalygatnak) láb kőszvénynek, a' forgó tsontokbã (tsipő tsontokban) tsipő fájásnak mondatik.

310. A' reszketéſſel való hidegleles reszketeges hidegnek hivattatik: a' mindennapi mindennap, az harmad napi harmad nap tér viszsza: az edgy napi avagy tsak egy napig tartó, a' mely nap kezdetet, azon napon el végeztetik (vége szakad). Minden hideglelésnek akar szűntelen való akar félben szakasztot légyẽ, meg keserétő nehéz fájdalma avag' ként élesétő nevelkedése és apadása (kőnnyebüléſe, enyhületi) vagyon, a' szakadhatatlanon kivül.

311. *Quartana, scorbutus, hydrops, phthisis, marasmus seu tabes (à qua tabidus) diuturni, sontici, & lethales sunt: ille intercute aquâ perimit, hac lentâ tabe consumit & consummat: paucissimi dantur universales.*

311. A' negyed napi hideg lés, az egész testnek rothat nedvességtől való lankatsága, vizkorság, szaraz betegség, aszszúkorság, (a' honan az aszszu rossat ember) sok ideig tartók, nehezétő vészedelmesek és halál hozók: amaz a' bőr alatt való vizzel ölmeg, ez lassu szárazsággal fogyat és végez ki: kevesé adatnak mindeneckel közönséges betegségek

312. *Epilepsiâ & ecstasi laborantes, à morbo caduco seu comittiali, (Herculeo, sacro,) parumper absunt.*

312. A' tébolyodással és esznek el-távozásával nyavalygók, az nehézségtől avagy nehézség tőréstől [nyavalya, korság tőréstől] nem igen messze vannak.

313. *Paralyseos & apoplexiæ præcursorem prohibent esse spasmum.*

313. A' gutta ütésnek és a' test le-rogyásának elől járó követének mondgyák a' görts vonást.

314. *Pestis contagiosa, bubones & carbunculus seu anthraces jaculans, repentè & subitò invalescit; contagio, seu contagione suâ ingentes populos ac nationes inficit & vastat.*

314. A' ragadó dögös merigy, kelevényeket és pokol varakat avagy tűzes keléstlövöldözvén, hirtelé és mindgyárt [hamarsággal] erőt vészé; és az ő dögösségével avag' dögleletes ségével nagy népeket és nemzetségeket elmotskol [megtésze] és pusztét

XXV. De ulceribus & vulneribus.

XXV. A' Fekélyekről, és a' sebekről.

315. *Suppurans ulcus ubi*

215. Az alol meg-eveſedet fekély

ubi abſceſſit, apoſtema ſeu abſceſſus dicitur; è quo, dum rumpitur, pus, tabum & ſanies profluit, è pure autem cum carne convoluto & concreto fit glandula.

kély midőn folyni kezdet, kelélnek avagy túrnak mondatik; a' melyből, midőn fel ſzakaſztatik, év[rútság] tőrőt vér és genjetſég foly ki: az huſſal egyben tekeredett [gyűlt] és őſzve nőtt évből penig apro merigy [vak tetém] léſzen.

316. Carcinoma ſeu cancer, herpes, ſtomacace, gangræna, phagedena, venerea lues, erysipilas, lepra, papula ſeu varioli, morbilli, exanthemata ſeu boæ, puſtulæ, ut & omnis ſcabies pruriginem proritant, & contactu inficiunt: ideò contagioſi ſunt.

316 a'fene vag'farkas ſeb, terjedő kelés[orbántz]bűdős ſzájnak veſzetsége, vad hús, férges hús; frantzu, tsuſz, [ſz. antal tűze] poklosság, bobortsó avagy himlő, tsétsek, vőrős kelések apro vőrősſek, fakadékok, és mindenféle rűh sőnyedék viſzketeget inditnak, és az illetéſſel meg bătanak: [rutétnak] azokáért ragadók.

317. Vulnus (cui turunda imponitur) caſim fit aut punctim; plaga percuſsione aut contuſione, cujus ſignum livor eſt.

317. A'ſeb, [melyben kérő tétetik] vágva [metzve] léſzen, avagy ſzuráſſal; ökleléſſel (gyakva] a' tsapás ütéſſel avagy őſzverontáſſal, melynek az jegyes helye kékség.

318. Illud neglectim habitum exulcerat, & recrudeſcit.

318. Amaz el muló képpé [gondatlanul] tartatván ki ſebesül. és viſzőtag meg nyersülvén ki újul

319. Cum vomica coit, cruſtà obducitur, cruſtam ducit: tandem tamen cicatrix ſuperat.

319 Midőn a' folyo dagadás [tálgyu, fakadék] őſzve mégyen, varral [kemén' bőrrel] béburittatik, meg tserepeſedik; végezetre

mindazáltal a' ſeb hely [vak ſeb] meg győzi [fellyül múlly a'].

320 *Vibex a verbere eſt, puſtula ab aduſtione, callus ab induratione*

320. A' kék ütés hely a' verés-tül vagyon, a' tüzes poffadás (fel hojagzás) az égéſtől, a' fel-törés (meg-vaſtagodott bőr) a' keményedéſtől.

XXVI. De ſenſibus externis.

XXXVI. A' külsö érzékenységekről.

321. *Caleat an frigeat quid, tangendo; humidum an ſiccum ſit, prenſando; durum an molle comprimendo; læve an aſperum attrectando; grave an leve tollendo, percipitur: periculum fac, & comperies.*

321. Meleg legyené vagy hideg valami, illetéſſel, nedves-é vagy száraz, fogdosáſſal; keménnyé vagy lágy meg-izorétáſſal; ſima-é vagy darabos, tapaſztáſſal; nehéz-é vagy könyü, felemeléſſel, tudhatni-meg: probáld-meg és eſzedben vészed.

322. *Palpando quærimus, quod non videmus, aut conſpicamur.*

322. Tapogatva kereſsük, a' mit nem látunk, avagy ſzemlélünk.

322. *Atque iſte eſt primus ſenſus tactus.*

323. Es ez az elsö érzékenység, az illetés.

324. *Guſtus dignoſcit ſapores.*

324. Az izelétés (koſtolás) meg-iſméri az izeket.

325. *Quomodo quid ſapiat ſcire vis? guſta, deguſta, deliba.*

325. Minek minémü izi légyen, tudni akarod-é? koſtold, izeléts, ſzoponts-meg.

326. *Nam ſaccharum dulce eſt, abſinthium amarum, acetoſa oxaliſve cum acetoſella acida, piper acre, labruſcæ fru-*

326. Mert a' nád méz édes, az üröm keſerü, a' ló ſoska és hegyes ſoska az apro ſoskával edgyütt ſavanyu, a' bors erös, a' vad ſzölö (egres) keſerü (fojtós) gyümölts,

fructus acerbus, immatura mala seu immitia poma austera, quadam planè insipida.

az éretlen almák avagy vad almák kemények, (savanyúk, fogat vásalók) némellyek tellyességgel izintén izetlenek.

327. Olfactus seu odoratus odores internoscit, & qualiter quid oleat olfacit.

327. A' szaglás avagy bűzlés az illatokat kűlömbözteti meg, és mitsoda miképpen légyen szagos, meg-szagollya (bűzli).

328. Moschus enim, qui cruor est circa umbilicum zibethi collectus, & zibethum, fragrantiam exhalat; assa vel adusta caro odorem; morticina fœtorem.

328. Mert a' pésma, a' melly a' patkány szabásu pésma matskának köldökénél edgyben gyült alut vér, és az a' pésma matska, jó illatot botsát; a' meg-sült avagy égetett hús petsenye szagot; a' döggel meg-hólt, bűdősséget.

329. Mucida, putida, putrida, rancida (cujusmodi lardum fœtidum esse solet & arvina) sordent fœtentque.

329. A' penészesek, poshattak, (dohossak) rothattak, senyvedtek (avassak) minémű szokot leni a' bűdös szalonna és háj) megundokétnak és bűdősségtnek.

330. Auditu sonos discernimus.

330 Hallással a' zengéseket (hangokat) választyuk-meg.

331. Contrarij sunt risus & fletus, cachinnus & ejulatus, plausus & planctus, jubilum & gemitus atq; suspiria, susurrus & vociferatio.

331. Ellenkezők egymással a' nevetés és sirás, katzagás és jajgatás, tapsolás és zokogás, az örőm fohászkodás és gyakor sohajtás, suttogás és kiáltozás.

332. Tonus repercussus & resonans echo dicitur: nullus silentium.

332. A' viszsza veretett és viszsza zengő hang, Echonak (viszsza zengésnek) mondatik: a' semminémű tsengés halgatásnak.

333.

333.

333. *Visu seu aspectu colores (quorum albus & niger extremi sunt, reliqui intermedii) discriminamus.*

333. Látással avagy nézéssel a' festékeket (kik közzül a' fejér és fekete leg végsőbbek, a' többi középdedek) külömböztettyük-meg.

334. *Niger habet sub se hos gradus; atrum, pullum, aquilum, fuscum, athiopum more, badium seu spadiceum, anthracinum.*

334. A' fekete (festéknek) ő alatta ezek a' gráditsi vannak; sötét, föld, homályos, barna (szin) szeretsen szabásu, a' szürke avagy gesztenye szin, hólt szin szabásu.

335 *Caruleus hyacinthinum, violaceum seu janthinum, lividum, cyaneum, & cesium sive glaucum.*

335. A' kék (festék) szederjes, viola avagy ivolya szinü, sötét, kék, ég szinü, és matska szemü kék avagy világos szinü kék.

336. *Viridis venetum seu hyalum, prasinum, herbidum vel herbeum.*

336. A' zöld (festék) kékes zöld avagy üveg szinü zöld, páhagyma szinü zöld, világos avagy pásit szinü zöld.

337. *Ruber fulvum, ruffum, puniceum, coccineum à cocco, purpureum, rutilum seu flammeum, rubicundum & roseum.*

337. A' vörös (festék) tündöklő sárga, verhenyő, hajnal szabásu ragyagó szinü, bársony festő tsiga vér szinü, vörös bársony szinü, fényllő avagy láng szinü, piros és rosa szinü.

338. *Luteus crocum seu croceum, flavum, luridum, cereum, gilvum & helvum, ut later semicoctus.*

338. Az arany szinü (verhenyő sárga festék) sáfrány szinü, zöldellő sárga, kékellő sárga, viasz szinü, pej és tégla szinü, mint a' felére meg-égetett tégla.

339.

339. A'

339. *Albus ruſſum, cinereum, pallidum, lacteum, niveum ſeu glaucum, canum, candidum, aqueum & eburneum vulgò notos. Quædam ſunt multicolora, quædam diſcolora, & quædam decolora.*

339 A' fejér (feſték) piros fejér ſzinű (teſt ſzinű) hamu ſzinű, halovány sárga ſzinű, téj ſzinű, hó avagy ſavó ſzinű, ŏſz haj ſzinű, tiſzta fejér ſzinű, viz és elefánt tetém ſzinű, mellyek kŏzönségeſſen iſméreteſſek. Némellyek ſok ſzinűek, némellyek tarkák, és némellyek rút ſzinűek [ſzinetlenek].

XXVII. De ſenſibus internis.

340. *Ut ſentire te ſentias, interni ſenſus dati ſunt tres: qui in cerebro, quod ſternutando, ſternutatione purgatur, reſident.*

341. *Nimirum ſub ſincipite ſenſus communis; qui rei viſæ, auditæ, guſtatæ, tactæ & olfactæ ſimulachrum apprehendit.*

342. *Hic in ſomno à vaporibus obſtruitur: hinc inſenſibilitas.*

343. *Sub vertice habitat phantaſia, quæ diſcrimina rerum dijudicat.* 344.

XXVII. A' belső érzékenségekről.

340. Hogy érzeni te magadat meg-értsed, három belső érzékenségek adattattanak: mellyek az agy velőben; melly pŭſzſzŏgetve, pŭſzſzentéſſel tiſztéttatik, lakoznak.

341. Tudni-illik a' főnek első réſze [homloka, vak ſzarva] alatt vagyon a' kŏzönséges értelem; melly a' látott, hallott, koſtolt, tapaſztalt, és meg-ſzaglott dolognak ábrázattyát meg-fogja.

342. Ez az álomban a' gŏzŏktől bé-dugattatik: innét van az érzékenetlenség.

343. A' fő tető alatt lakik az ember elméjében forgó látás, [belső nézés] melly a' dolgoknak kŭlŏmbségit meg-itéli.

344. *Hæc in perpete est agitatione: hinc cogitationes, somnia vel insomnia, & multifariæ imaginationes.*

344. Ez szűntelen való mozgásban vagyon: innét vannak a' gondolkodások, álmok avagy álmotlanságok és gőndolkodásból származó sokfele ábrázolások.

345. *Sub occipitio memoriæ est; quæ apprehensa & dijudicata in futurum usum recondit.*

345. A' főnek hátulsó része (nyakszűrti) alatt az emlekező elme vagyon; melly a' bé fogott és meg-itéltetett dolgokat jövendőbéli hasznra el-rejti.

346. *Illas rerum icones, sive dudum, sive nuper impressas, ad revidendum resumere, reminisci est.*

346. Azokat a' dolgoknak akar régen akar csak minap az elmében bé-nyomattatott képeit, újab meg-látásra ismét élő venni, meg-emlekezés.

347. *Ea si obliterata sunt, oblivionē vocamus.*

347. Azok ha ki-törőltettenek, feledékenségnek hijuk.

348. *Quamobrem quorum constanter meminisse volumus, eorum crebrò recordamur.*

348. Minekokáért a' mellyekről álhatatosan meg-emlekezni akarunk, azok gyakran jutnak eszünkben.

349. *Quod oblitus sum, qui memor est mihi memoret, commemoret.*

349. A' mit el-felejtettem, ha ki reá emlekezik az nékem juttassa eszemben, emlétse-meg.

350. *Vigilia nimia fatigat, quia cerebrum exsiccat: sopor autem recreat, quia irrigat.*

350. A' főlőtté való vigyázás el fáraszt, mert az agy-velőt kiszáraztya: a' szunnyadás pedig meg-újét, mert meg-öntözi.

351. *Nec tam impensè inedia debilitat, quam insomnia.*

351. Még az étlenség-is nem olly igen főlőtteb erőtlenétmeg, mint az álmotlanság.

352. Az

352. *Dormituriens oſcitat & pandiculatur; dormitans conquiniſcit, id eſt, capite nuta; dormiens ſtertit & rõchiſſat*

352. Az alható(álmot kévánó) ásét és huzódozik; az aluſzékony ſzunnyadoz, az az, fejével gyökent; az aluvo hortyog (zúg) és orrával ſzortyog.

XXVIII. de Mente.

XXVIII. *Az Elméről.*

353. *Mens in rerum diſquiſitione rationem conſulit, quia intellectũ invenire animus ei eſt.*

353. Az elme a' dolognak fel-keresésében (viſgálásában) az okoſſágtól kér tanátsot mert értelmet lelni kedve van õ néki.

354. *Cui egregium eſt acumen, citò rem perſpicit; hebetes tardi vel tardiuſculi ſunt.*

354. A' kinek jeles éles elméje van, a' dolgot hamar által láttya; a' tompák laſſuak avagy késedelmeſek.

355. *Qui multa inquirit, eſt induſtri⁹; qui roſcit gnarus; qui excogitat, ſolers; qui notitiam & cognitionem uſu firmavit, expertus; qui uti novit, prudens; qui utitur ſapiens; qui abutitur, aſtutus & fraudulentus.*

355. A' ki ſokat fel keres, (tudakozik) sõrény; a' ki túd (iſmér) tudós; (értelmes) a' ki valamit ki gondol, (talál) gyors elméjũ; a' ki a' tudományt és dolognak iſméretit annak haſznával megerõſſitette, látot hallot; a' ki azzal túd élni, eſzes; a' ki azzal élbõlts; a' ki gonoſzul viſzſza-él, ravaſz (álnok) és tsalárd.

356. *Contra, qui nihil curat, torpidus eſt; qui nihil percipit, ſtupidus.*

356. Ellenben a' ki ſemmivel nem gondol, tunya; a' ki ſemmit eſzében nem vészen, goromba (oſtoba).

357. *Vera rei apprehenſio, ſcientia eſt; falſa, error; debilis, opinio;*

357. A' dolognak értelemmel való igaz megfogása, tudomány; annak hamis értelme, tévelygés;

ex conjecturis veniens, suspicio; vacillans, dubitatio; impedita, hallucinatio; nulla, ignoratio & insciti.

358 Cum alterius relationi credimus, fides est; cùm verisimilibus rationibus cedimus, persuasio; cùm sufficienti demonstratione contenti sumus, assensus.

355 Quorum rationem ac causam non intelligimus, miramur; quæ pernoscere volupe est, rimamur.

a' vékony értelem, vélekedés; a' valami sajdétásból jövő gyanóság; az ingó bingó, kétkedés; a' megbántatot, tétovázás; a' semmi nem tudás avag' tudatlanság

358. Midőn más élő beszédének hiszünk, hit (hitel) az; midőn igaznak tettző (hihető) okoknak engedünk, el-hitetés; midőn elégendő meg-mutatással meg-elégszünk, edgyet értés, (hely adás, javallás).

359. A' mellyeknek módgyát és okát nem értyük, tsudállyuk; a' mellyeket által ismérni (tellyességgel meg-tudni) gyönyörűséges, visgállyuk (értekezzük, tudakozzuk).

XXIX. De Voluntate & affectibus.

360. Voluntatis est bona amare & velle, mala odisse & nolle.

361. Ex accidenti est, si hæc placent & perplacent, illa vero displicent: tum enim apparentia eam decipit, ut eligat deteriora, aut spernat, quorum ignara est.

362.

XXIX. Az akaratról és indulatokról.

360. Az akarat-é a' jókat szeretni és akarni, a' gonoszokat gyülölni és nem akarni.

361. Történetből vagyon, ha ezek tettzenek és kedvesek néki, amazok penig nem tettzenek; mert akkor a' külső tettzés őtet meg-tsallya, hogy válaszsza az alább valókat, (roszszabbakat) avagy meg-vesse azokat, a' mellyeknek nem tudója.

362. *Ecce autem, quàm subjecta est affectibus, quàm identidem iis perturbatur.*

363. *Absunt bona; desiderat ea, optat, benè ominatur, anhelat, cònatur & molitur quicquid potest: frustrationem eorum nihilominùs (nihilosciùs) veretur, ut.*

364. *Antequam adipiscatur, cum tædio fert etiam paulæ moræ intercapedinem.*

365. *Hinc desideria, vota, spes, studia, molimina conatusve, solicitudo.*

366. *Adsunt? gestit a-viditate, lætatur, gaudet, jubilat; oblectat se fruendo iis, amittere metuit: inde hilaritas, lætitia gaudium, voluptas, conjuncta tamen (attamen) cum metu.*

367. *Eripiuntur? tristatur, dolet, queritur; hinc tristitia, pœnitudo, querela.* 368.

362. Imé penig, melly igen alája vettetett az indulatoknak; melly igen ottan-ottan azoktul meg-háborittatik.

363. Távuly vannak-é a' jók? ohajtya azokat, kéványa, jól jövendől (vélekedik) rólok, áhétozza, igyekezik és szándékozik (szepelkedik) valamint lehett azokban való meg-tsalattatásától mind-azonáltal (semmivel nem külömben) tart, ugy hágy.

364. Minek elötte azt megnyerné, nagy unalommal szenvedi tsak edgy kis múlatságnak-is közben vetését.

365. Innét a' kévánságok, fogadások, reménség, igyekezetek, szándékok, vágyodások, és szorgalmatoságok.

366. Jelen vannak-é? vigad nagy moh kévánsággal, örül; örvend, örömmel kiáltoz, gyönyörködteti magát azokkal élvén, el ereszteni félti: innét van a' vigság, örvendezés, öröm, gyönyörüség, öszve-kötteted mind-azáltal a' félelemmel.

367. Ki-ragadtatnak-é tőle? szomorkodik, bánnya, panaszolkodik; innét a' szomoruság, bánat, panaszolkodások.

368. *Magis verò mala eam inquietant & distrahunt.*

369. *Ventura enim abominatur & aversatur, ac declinat; formidat tamen tremit & angitur: hinc aversatio, timor & formido, tremer & anxietas.*

370. *Adveniẽtia horret, pavescit, trepidat ad ea, vel stupescit (stupet:) inde horror, pavor, trepidatio vel stupor.*

371. *Quum obvenerunt, irascitur, mœret, luget; hinc ira, mœstitudo, sive mœstitia, luctus.*

372. *Secus (aliter) fit in alienis bonis & malis.*

373. *Ibi gratulatur, aut invidet; hic commiserescit, aut (si perversa est) exultat.*

374. *Boni ignorantia neglectum & aspernationem; cognitio & violatio zelum; satietas fastidium adfert.* 375.

368. A' gonosz szerentsétlenségek penig azt sokkal inkább nyughatatlanná tészik és sok felé vonszák.

369. Mert a' következendöket utállya s' gyülöli, és el-kerüli; fél mindazonáltal reszket és szorongattatik: Innét az el-irtozás [meg-utálás] félelem és rémülés, reszketés és szorongatás.

370. A' reá jövöktül iszonyodik, fél, retteg azoknak [hallására] avagy ájulni kezd [el bámúl:] innét vagyon az iszonyodás, ijetség, reszketés avagy el-ájulás, [almélkodás, tompúlás].

371. Midön el-jöttenek, haragszik, kesereg, siránkozik; innét az harag, keserüseg, avagy szomoruság, siránkozás.

372. Külömben (másképpen) lészen a' más (idegen) javain és gonoszin.

373. Amott örvendez, avagy irégykedik; itt szánakodik rajta, avagy (ha el-fordult) örömében tapsol (tombol).

374. A' jónak nem tudása el-múlatást és meg-vetést; ismé-reti és meg-szegése (törése) buzgoságot; meg-elégedése unalmat hoz.

375. Pudor, imò verecundia & modestia est, si quis ob turpia erubescit; mœroris levamen est, si cogites omnia omnibus accidere.

375. Szégyen, (pironság) sőt inkáb szemérmetessęg és szeléd edgy ŭgyŭség, (alázatosság) ha ki a' rút dolgok miatt el-pirúl; a' bánatnak kőnyebségére van, ha meg-gondolod mindeneket mindeneken meg-tőrténni.

376. Post lapsum nihil in nobis integrũ: omnia mutila, manca, lacera.

376. Az eset után semmi nints mi bennŭnk egész: mindenek bénnák, tsonkák, szakadozottak.

XXX. De Mechanicis in genere.

377. Hactenus (hucusque) naturalia & physica, artes mechanicæ sunt, quibus cùm victum, tùm amictum acquirimus.

378. Jam ergo artificum quoque officinæ visendæ nobis erunt.

XXX. A' Kézi munkás mesterségekről kőzőnségessen.

377. Ekédiglen (eddig) a' természetbẽ lévő és természet szerént való dolgok: a' kézi műves mesterségek azok, a' mellyekkel mind ételt italt, (élemetet) s' mind ruházatot keresŭnk.

378. Imár tehát (azért) a' kŭlső mester embereknek-is műhelyeket meg kell nékŭnk látogatnunk.

XXXI. De Hortorum culturâ.

179. Hortus, vel pomarium est, vel viridarium, vel vivarium.

380. Sepitur vel aggere, vel macere, vel plancis, vel sepe, quæ è palis

XXXI. A' Kerteknek műveléséről.

379. A' kert, avagy gyŭmőltsős kert, avagy virágos zőldellő kert, avagy vad kert.

380. Bé-keréttetik vagy tőltéssel, vagy győpŭvel, vagy palánkokkal, vagy sővénnyel, a' melly karókból éget hegyes

palis sudibusve, longuriis, viminibus aliisq; flexilibus & vitilibus plectitur; atq; topiariis ornatur.

dorõgokból, hoszszú karó póznákból, vitlákból (szironyokból) és egyéb hajló s' kötö veszszökböl fonyatik; és kert-béli árnyékos szinekkel (lugosokkal) ékesittetik.

381. Hortulanus, ut & elitor, ligone & rutro, bipalioque fodit, ac per pulvinos priùs marrâ exherbatos, semina spargit; atq; plantariis plantaria infert.

381 A' kertész, mint a' fü árosis, kapával és ásoval, s' két águ kapával ás, (kapál) és a' gyökér áso fogas kapával (gereblyével) eléb meg irtot ágyakban, magokat hint; és az oltoványos kertekben óltoványokat viszen-bé.

382 Arborator seminario vel taleis (claveolis) vel vi viridacib⁹ consito (concinnitas & elegãtia est si per quincuncem digerantur) surculos inspicatos inserit & rigat, scalproque germina putat, stolones nocuos amputat, arboresq; infœcundas eradicat.

382. Az erdöllö (fákkal bánó) a' veteményes palántáló vagy óltoványokkal (óltó ágatskákkal) vagy eleven gyökerü fiatálokkal bé. ültetet helyen (dilzes illendöség és ékesség az ha keresztül ötöt mutató szegeletre rendeltetnek) kalász módra meg-hegyesséttetett fiatal veszszöket (tsömötéket) ólt (ültet) és öntöz, és a' mettzö késsel a' bimbókat (új nevéseket) nyesegeti, az ártalmas fa tövéröl nöt fattyu veszszöket le-vágja, (mettzi) és a' gyümöltstelen élö fákat tövestül ki-irtya.

383. Oleum olivum ex olivis ab oleario exprimitur; dein sæpiùs decapulatur depleturque;

383 A' fa olaj az olaj fákból az olaj tsinálótúl sajtóltatik; (nyomattatik) az után sok izben (gyakran) ki-meréttetik és meg-

 ürét-

que; ſubtus amurca ſidit; fraces abjiciuntur; depurgatumque lecythis inditur.

ŭréttetik; alatt a' sŏpredékje le ŭl, a' ſonkolyai (gazzai) el vettetnek; és meg-tiſztéttatván az olaj tartó ſzelentzékben tétetik.

384. *Apiarius ſeu melliſo alvearia curat, ceramque liceat.*

384. A' méhés avagy méhekkel bánó ember a' kaptárokra (méh kaſokra) viſel gondot, és viaſzſzat olvaſzt.

XXXII. De Agricultura.

XXXII. A' Fŏld mŭveléſrŏl (ſzántás vetéſrŏl, majorkodáſról).

385. *Agricola eſt qui agrum colit, proventuque annona ſe ſuſtentat.*

385. Mezei rabotás (ſzántó vetŏ major gazda ember) az a' ki a' mezŏt mŭveli, és az eſztendŏnként termŏ gabona jŏvedelemmel ŏ magát táplállya.

386. *Cui fundi & prædia locantur, manceps: cui villa concreditur, villicus & colonus eſt.*

386. A' kinek ház helyek és ahoz tartozó ſzántó fŏldek s' rétek árendáltatnak, fukar (kŏzŏs, árendás) az: a' kire major bizattatik, major gazda (udvar biró) és jobbágy az.

387. *Arvum ſubactum & à cæſpitum radicibus repurgatum, ut ſit feraci⁹ fœcundiuſq́, ante ſementem ſtercoratur fimo vel margâ.*

387. A' meg kevert és a' páſitos hátnak gyŏkereitŭl meg tiſztéttatot ugar, hog' termékenyeb és ſiroſſab légyen, a' vetés elŏt meg ganéjoztatik ganéjval avagy kŏvér fŏldel (ſiros fejér agyaggal).

388. *Novale & vervactum, id eſt, requietus ager, feracior fertiliorq́ eſt reſtibili.*

388. Az új mezŏ és a' pallag, az az, nyugott ſzántó fŏld, termŏbb és tenyéſzŏbb a' minden eſztendŏben termŏnél.

389.

389. *Arator aratrum jungit aratro boves, non funibus aut restibus, sed jugo.*

389. A' szántó szántani akarván az ekének elejében ökröket fog, nem kötelekkel avagy istrángokkal, hanem igában.

390. *Tum illos agitans & stimulo incitans seu concitans, subarat, iterat, tertiat, seminat, & occat seu estriagit, per liras & versuras.*

390. Akkor hajdogalván öket és az ösztönnel izgatván avagy szurkálván, pallagból fel-szántya, másodszor keveri, harmadollya, bé-veti, és bé-baronállya, a' barázdákó és forduláskó.

391. *Inter arandum, vellirandum potius, alterâ tenet stivam, ne deliret; alterâ rallam; & culter seu dentale, cum buri indito vomere proscindit sulcos, donec absolvatur jugerum.*

391. A' szántás közben, avagy barázdolás közben inkáb, az egyik kézzel az eke szarvát tartya, hog' ne tsavarogjon; a' (barázdából ki ne tántorodgyó) a' másikkal az ösztökét; és a' tsorosolya avagy a' mettzö vas, az eke talpban tétetet lapos szántó lemez vassal fel mettzi az barázdákat, miglen el-végezödik az hóld föld.

392. *Porca fit transversim, ad derivandum in collicias per elices uliginem.*

392. Az által barázda körösztül lészen, a' vizes süppedékeknek tsatornákon által a' vizet elbotsátó árkokra való le-folyatására.

393. *Occam seu urpices in argilloso solo ferream esse oportet, in arenosa lignea satis est.*

393. A' baronának avagy fogas baronának az agyagos földön vasasnak kell leni; az homokoson tsak a' fa barona is elég.

394. *Ubi segetes fruticescunt seu fruticant, sarritione & runcatione,*

394. Midön a' vetemények (vetések) szárban indúlnak avagy kóroznak, a' gyomlálás és

ne, quæ farculo manibusque fit, opus est; ne à zizaniis suffocentur fruges.

395 Cum messis adest, maturis his immittuntur messores, seu falcatores, qui falce acutâ metunt (quo messis uberior, eò alacriùs) manipulatimq; disponunt; spicilegio egentibus relicto.

396 Colligunt postea in mergetes, & colligant somicibus, superante in campo stipulâ.

397 Tum vehibus in horrea convehunt; vel mergâ in acervos seu cumulos congerunt.

398. Tritores sive trituratores in area flagellis triturant: olim tribulabant tribulâ; uti adhuc in ducatu Mediolanensi moris est: linquitur stramen & acer seu acus.

399. Subjactant exinde

irtogatás, melly gyomlaló késsel és kézzel léfzen, kévánratik; hogy a' konkolyoktul ne fojtassanak a' gabonák.

395. Midőn az aratás jelé van, meg-érvén ezek belé botsáttatnak az aratók, avagy kalzálók, kik az éles kaszával (farloval) aratnak (mennél bővebb az aratás, annál sőrényebben) és markonként le-rakják; (helyheztetik) kalász (gabona fő) szedegetésre a' szegényeknek hagyván.

396. Az után őreg markokbá szedegetik, és kévékben kőtik tupokkal (kéve kőtelekkel) fenn maradván a' mezőben a' tarló.

397. Akkor osztán szekerekkel a' rsű őkben (pajtákban) őzve hordgyák; avagy villával (mereglyével) asztagokban avagy rakásokban őzve rakják.

398. A' nyomtatók avagy tséplők a' szűrűn tséppel tsépelnek régen nyomtatnak vala szűrűntapodó hátom szegű talyigával; a' mint még most is a' Mediolánomi hertzegségben szokás: meg-hagyattatik a' szalma és tőrek avagy polyva.

399. Fel-hánnyák ennek után-

na-

de ventilabro seu vanno, ut separetur secernaturq; palea.

400. *Si quid adhuc supereſt, cribro cernunt, seu cribrant; ut fiat frumentum purum, quod cumeris atque granariis infertur; ustriniſque; etiam interdū torretur.*

XXXIII. de Molitura.

401. *Antiquitùs tūdebant ſolummodo piſtillis in mortario: hinc ptiſana triticea et hordeacea.*

402. *Poſtea pinſebant pilo ruido in priſtino, fiebatque crimnum (ex quo pultes parantur) & alica.*

403. *Tandem (noviſſimè) excogitata ſunt mola, truſatiles ſeu verſatiles primùm; poſt aſinariæ, & jumentariæ; tùm aquatiles ſeu aquariæ; & deniq; ventoſæ ſive alatæ; ubi metâ & catilo molunt.*

404. *Atque per ſubcerniculum ſeu ſaccum cilicina* ſzoró lapáttal, hogy megkülömböztesſék és el-válaſztaſsék a' polyva.

400. Ha még valami fenn marad, roſtával válaſztyák, avagy roſtállyák-meg; hogy tiſzta gabona légyen, melly a' kamorákban és gabonás (életes) házakban bé-vitetik, sőt még sütő házakban-is aſzaltatik néha.

XXXIII. *Az őrléſről.*

401. Régenten (hajdonában) tsak mosár tőrőkkel tőrnek vala a' mosárban: innét van a' buza és árpa káſa.

402. Az után tőrnek (őrlenek, darálnak) vala darabos káſa lükővel a' ſzáraz malomban, és léſzen vala dara (melyből a' pépek tsináltatnak) és liſzt káſa (boza).

403. El-végre (leg-utolſzor) ki-gondoltattak, a' kézzel taſzigáló avagy forgató malmok edgy előſzőr; az után a' ſzamár, és barom hajtó malmok; oſztán a' viziek avagy vizen forgók; és végezetre a' ſzél avagy ſzárnyas malmok; az holott liſzt váluval és malom garattal őrőlnek.

404. Es a' ſzita avagy ſzőrsák által a' liſzt ki-ſzitáltatik,

cilicinum farina excernitur, excutiturq́, furfuribus foras ſparſis.

405. Sed molitor qui molit emolumentũ quærit, eiq́ ſemper inhiat.

XXXIV. De panificio.

406. Piſtor maſſam in mactra vel ſubactorio, ſpathâ ligneâ depſi; dein hanc paſtam in furno excoquit, & ita panem efficit.

407. Fermento fermentatus habet duas cruſtas & medullã int⁹ poroſam: azymus compactus eſt.

408 Cupediarius ex pollione è moletrina allato cupedias conficit, paratque.

409. Placentarum ſpecies ſunt: ſimila, ſpira, cruſtula, lagana, liba, ſcriblita ſeu ſtriblita, teganita, globuli, boletini, obelia, torta, artocreata, &c.

és ki-ereſztetik, ki-ũttetik) a' korpák ki hintegettetvén.

405. De a' molnár a' ki őről haſznot keres, és arra mindenkor igyekezik (áhétozik).

XXXIV. A' kenyér tsinálásról (sütésről).

406. A' sütő a' téſztát a' dagaſztó ſzéken avag' sütő tekenőben, falapotzkával dagaſztya; az után azt meg-gyúrván (ki-ſzakaſztván) a' kementzében meg-süti, és ugy tsinál (kéſzét) kenyeret.

407. A' kováſzſzal sült kenyérnek kettős héjja vagyon, és belől likatsos béli: a' kováſztalan gyúrt pogátsa tömött.

408. A' tsőmőge tsináló (pogátsa sütő) a' malomból hozott ros liſztből kévánatos édes tsőmőgéket tsinál, és kéſzét.

409 Béleſeknek (kalátsoknak) nemei: a' sömlyék, peretzek, héjjas kalátsotskák, (pánkok) türós béleſek, tzipók, rétes béleſek avagy fonyatos kalátsok, héjakkal bé főddőt húſos béleſek, (páſtétomok) ſerpenyőbe rántott gũmbőlyű pánkok, tsik-mákos, mézes pogátsák, kalátsok, húſos béleſek.

XXXV. De pecuaria.

410. Opilio fistulâ, perâ, & pedo, imò & flagro ac scutica instructus, ovium agmen sibi concreditum (in quo interdum suum peculium, peculiari characture insignitum habet) agit.

411. Lupus (voracissima bestia) famelicus ululat; non gregibus solùm, sed & armentis insidiatur, eaq; impetit: à quo ea molissi custodiunt ac tuentur; hos autem ab illo millus.

412. Vagi pastores pascua mutantes, mapalia sive magalia sua carris circumvehunt.

413. Mandræ sunt mobiles & tralatitiæ caulæ.

414. Bubulci è bubilibus seu bovilibus; subulci ex haris seu porcilibus, suilibusve, buc-

XXXV. A' Barom pásztorságról (tsordásságról).

410 A'sippal, táskával, és pásztori bottal, sőt még ostorral-is és korbátsal felkészült juhász, az ő reá bizatott juhoknak seregét [nyájját] (a' mellybe néha az ő maga kiváltképé való bélyeggel meg jegyezteretet tulajdon nyája is (őrőksége-is) vagyő legelteti.

411 A' farkas (leg torkosabb féreg, bestye, fene vad) midőn éhezik ordét; nem csak az apro nyájak után, hanem még az őreg tsordák utánis olálkodik, és azokra tor: a' kitől őket a' komondorok őrzik és védelmezik; ezeket penig amattól a' nyakő lévő szeges őrv

412. A' bujdosó (tsavargó) pásztorok a' legelő mezőket megváltoztatván, az ő galyibájokat avagy kunyojokat talyigán hordozzák ide s' tova.

413 Az aklok elébb mozdétható és egy helyből másban vitethető ólak.

414. Az ökör pásztorok az ökör istállóból avagy ökör állásból; a disznó pásztorok a' disznó ólból avagy disznó alomból, és disznó

buccinâ pastoritiâ evocant.

415 Illi in præsepib⁹ & cratibus, hi in aquiliculis pastum præbentes stabula palâ expurgant: & feretro fimum atq; immunditiem exportant.

416. Lac ex ubere vitulus quidem, & agnus subrumus sugit; ancilla vero mulget, mulctrâ seu mulctrâli excipiens.

417. Lactaria in lactaria cella è cremore seu flore lactis butyrum conficit, in clava butyraria condensans; & è lacte coagulo coagulato caseum, vaccinum, ovillum, & caprinum: exygala est acris, colastra non, serum super est.

418. Vacca prægnans, forda seu horda dicitur; nondum fœta, bucula & juvenca; effœta mactationi est.

419 Fœnum è pratis, quæ vel siccanea, vel rigua,

állásból, pásztori kŭrtel hiják-ki (az ŏ tsordájokat).

415. Amazok a' jászolban és széna tartó saraglyákban, ezek a' disznó válukban elrdelt adván, az istállókat lapáttal ki-tisztéttyák: és taraglyán (saraglyán) a' ganéjt és rutságot ki-hordgyák.

416. A' tejet a' tŏlgyböl a' bornyu, és a' szopó bárány szopja; a' szolgáló leány penig feji, a' rotskában (fél fŭlŭben) avagy fejŏ sajtárban vévén.

417. A' téjel bánó szolgáló leány a' tejes pintzében a' téjfŏlböl avagy téj szinböl vajat tsinál, a' vajas kŏpŭben megszŭretvén; és a' meg. alutt avagy óltott téjböl sajtot, tehén, juh, és ketske sajtot: a' savanyu téj erŏs, nem az idétlen édes téj, a' sávo fellyŭl marad.

418' A' meg futot (ŭzelkedet) tehen, hasas ŭszŏnek, avagy bornyas ŭnŏnek mondatik; a' melly még nem fajzott, ŭszŏnek és ŭnŏnek; a' meddŏ (fajzástól megszŭnt) mészár-székre való.

419. A' széna a' rétekröl, a' mellyek vagy száraz természetŭek, vagy

gua, vel irrigua sunt, seculâ desectum, & silicitum, siccatur; rastris corraditur; furcisque in cumulos & fœmilta comportatur.

vagy nedvesek, és vizessek, a' kaszával le-vágattatván, és le-kaszáltatván, meg-száraztatik; gereblyékkel ŏszve gereblyéltetik; szedegettetik; és vellákkal a' baglyákban (kalongyákban, kazalokban, széna asztagokban) és a' széna tartó helyekben hordattatik.

420. E renascente pramine, chordum est.

420. Az újonnan ki-nŏtt zŏld fŭbŏl vagyon a' sarju.

XXXVI.

De Lanionia.

421. Lanio vel lanius altilia (vescula enim non sunt vesca seu esculenta; & quis iis vescatur) in laniena clunaclo mactat, id est, jugulat, excoriat seu deglubit, dissecat, in macello venum exponit.

XXXVI.

A' Mészárosságról.

421. A' mészáros avagy hentes az hizlalt marhákat (mert az hitván ŏsztŏvérek nem eñi vagy ételre valók; és ki éllyen azokkal?) a' barom verŏ mészárló helyē a' mészáros késsel meg-ŏli, az az, torkát meg-mettzi, bŏrét levonsza avagy meg-nyúzza, felvagdallya, (rombollya, darabollya) a' mészár székben el-adni ki tészi.

422 Intestina sanguine & pulpâ effarciens, farcimina conficit, ut faliscos, lucanicas, botulos, hillas, tomacula, apexabones, tuceta seu isicia: Item minutal, offas penitas, pernas, petasones, & succidias.

422. A' béleket vérrel és hús darab tŏltelékekkel meg tŏltvē, kolbászokat tsinál, ugy mint gŏmbŏtzŏket, májosokat, husos kolbászokat, apro hurkákat, kŏvér kásás hurkákat, véreseket, világos hártyával borétott petsenyéket avagy hússal tŏltŏtelédeleket: Ismét aprora vágott tŏltelékeket, serpenyŏben rántott gŏmbŏlyŭ falatokat, (gombotákat) sódorokat, óldal petsenyéket, és szaloñakat.

423. Adeps non concrescit aquè spissè, ut sebum; quia opimior.

423. A' sirós háj nem nő szinténollyan sűrűn edgybe, mint a' fadgyu; mert kővérebb.

XXXVII. De Venatura.

XXXVII. A' Vadászáról.

424. Venator feras in scorbes, foveasque pellectas, capit; aut canum sagacium odoratu per vestigia vestigat & venatur.

424. A' vadász a' vermekre, és árkolásokra tsalogattatot vadakat meg-fogja; avagy az élessen szagló kopó ebeknek bűzölések által nyomokat nyomozza és vadászsza.

425. Odoratores enim indagant, vertagi persequuntur & assequuntur

425. Mert a' vislák fel-keresik, az önnön kényén vadászni járó agarak kergetik és el-érik.

426. Cervum in cassus & plagas varias tentas incidit, implicatur, irretitur, interimitur. Si evasit, celerat fugam.

426. A' nőstény szarvas hogy a' vadász háloban és a' kötelekből avagy gusokból tsinált meg vetett (ki-terjesztetett) tőrben esik, belé keverődzik; háloban keréttetik, meg-őletik. Ha ki-szaladott, siet a' futással.

427. Aper spumans & frendens, venabulo transadactus, interficitur.

427. A' tajtékzó és agyarkodo (fogát tsikorgató) vad kan, a' vadász dárdával (képpel) által verettetvén, meg-őletik.

XXXVIII. De Piscatione.

XXXVIII. Az Halászásról.

428. Piscator in lacu & piscina, reti piscatorio sive piscario, & vericu-

428. Az halászó a' tóban és halas tóban, az halászi avagy halfogó hálóval, és gyalomal, (szák

háló-

riculo, tragulâve; in amne ſagenâ & naſsâ piſcatur: hamo cui eſca inditur, ubivis.

hálóval, tapogatóval) és két kézzel vonyo hálóval; a' folyo vizben vészszel és varsával, halász horoggal, mellyre az étető maſzlag (való eledel) tétetik, akár hol.

XXXIX.
De Aucupio.

XXXIX.
Az Madaráſzáſról.

429. Auceps aucupio exſtructo, per illices allectas ineſcatasve aviculas & aves reticulis adobruit; aut viſcatis calamis, quos amiti ſeu pertica exponit, implicat; aut laqueis & tendiculis illaqueat; aut decipulâ impedit,

429. A' madaráſz a' madár fogó ſzerſzámot meg-készétvén, az édelgetések által magához hitegettetett és étélre tsalogattatot madarkákat és madarakat hálótskákkal meg-lepi; (meg-burétty a) avagy lépes vesszőkkel, mellyeket a' madaráſz rúdra, avagy póznára ki-tészen, belé keverődteti; avagy tőrőkkel és tzéklékkel tőrben ejti; avagy keleptzével meg-tartóztattya, (meg-bántya).

430. Oſcines, quas vitâ donat, cavea incarcerat, ſive junctim, ſive ſeparatim.

430. A' ſzájokkal éneklő madarakat, mellyeket élettel megajándékoz, kalitkában rekeſzti, (tőmlőtzőzi) vagy többekkel edgyütt, vagy magán,

431. Si qua pedicâ impedita ſe expedit & extricat, avolat; niſi ſe iterum tricis intricet.

431. Ha melly a' nyügtől megtartóztatot magát ki-ſzabadéttya és ki-fejti, el-röpül; hanem ha magát iſmét láb tartoztató ſzőrőkben akaſztya.

XL. De

XL. A'

XL. De coquinaria

432 Promus condus obsonia ab obsonatore coempta, non tantùm recentia, verùm pridiana quoque, & semesa, ac reliqua seu reliquias, è promptuario seu penu, penariòve profert; & coquum vel coqua in foco, lebetibus, cucumis, ahenis & cacabis elixat; cũ vericulo carnes lardo transfigit, verubus amediastinis circumactis assat, craticulâ torret, sartagine friget.

433. Si quid fervet & bullit, ne ebulliat, trullâ confutat; si spumat, rudiculâ aut tudiculâ despumat.

434. Fuscinâ extrahunt, fiscinâ & qualo seu colo colant.

435. Residua culinæ utensilia sunt: igniariũ, ruta-

XL. A' Szakátságról.

432. A' Sáfár (konyha vagy szakáts mester) az étek árostól meg-vött eledeleket. nem tsak az újakat, hanem még a' minapiakat, s' félben meg-etteket, és meg-maradott maradékokat-is, az élés házból avagy tárházból, és eledeles kamorából elöhozza; és a' szakáts avagy fözö aszszony a' tüzhelyen, vas fazékakban, öblös réz fazékakban, üstökben és fazékakbẽ meg fözi; a' spékelö nyársatskával az husokat szalonnával által szegezi, (füzi, meg-spékeli) nyársakon a' környül forgó alá való szolgákkal meg-sütteti, rostélyotskán meg-süti, (aszallya) a' serpenyöben meg-rántya.

433. Ha mi forr és buzog, hog' ki ne buzogjon, (forjon) merétö lapátotskával avagy vas kalánnal meg-tzáfollya; (le-nyomja) ha tajtékzik, a' fözö kalánnal avagy abárló lapotzkával tajtékját le-hánnya.

434. A' vas villával avagy szigonnyal ki-vonnyák, (húzzák) a' szürö szitával és szürö kosárral vagy szürövel meg-szörik.

435. Egyéb töb ezközi a' konyhának ezek: a' tüz élesztö tüzhely,

rutabulum, batillum, ignitabulum, tripus, radula crates, trua, alvei, urcei, paropsides, catini & patinæ, quæ cum eluuntur, fit colluvies.

hely, szén-vonyó, (aszpemet) vas lapát, kova tartó, három lábu avagy lábas, vakaró vagy örlő, rostély, rotska, tekenők, (válúk) bőgrék, burétó tálak, mezdentzék és tálak; mellyek midőn ki-mosattatnak, lélzen mosék.

436. *Vas ansâ prensabus; sed si anceps est, ambigas seu dubites, quâ arripias.*

436. Az edényt fülénél fogva fogdoslad, de ha két fülü, gyanakodgyál avagy kételkedgyél, mellyikénél fogva ragadgyad.

437. *Aves deplumantur; pisces desquamantur, exenterãtur, excorsuantur, & exossantur.*

437. A' madarak meg-mellyesztetnek; (koppasztátnak) az halak héjoktúl meg-vakartatnak (hámtattatnak) bélek ki-vettetik, fel-hasáttatnak avagy derekon szegdeltetnek, és tsontyok ki-hányatik.

438. *Assati & frixi salubriores sunt quàm elixi ac jurulenti, nisi probè & plusculum condiantur.*

438. A' sültek és rántottak egésségesebbek hogy nem mint a' főzöttek és levesek, hanem ha jól és bővebbeken meg fü szerezámoztatnak.

439. *Salsamenta, & omnia infumata, quamvis macerata, ægrè concoquuntur.*

439. A' bé-sózattak, és minden füstön aszaltattak, noha meg fonnyasztattak, nehezen főzettetnek (emésztetnek) meg.

XLI. De Potulentorum paratura.

XLI. Az Italoknak tsinálásáról.

440. *Vinitor vites novellas plantat, traducibus-*

440. A' szőlő müves (vincellér) új szőlő tőveket ültet, (plántál) és

buſque propagat: vineam bidente ſive paſtino paſtinat: palmites pampinoſos ridicis ſeu pedamentis ſtatuminat, ac palat: paulò poſt pampinat: tum vindemiat racemos abſcindendo, racemationepauperibus relictâ.

és homolyétott bojto veſzſzőkkel terjeſzti: a' ſzőlőt két águ kapával vagy ſzéles kapával kapállya: a' ſzőlő leveles ſzőlő veſzſzőket hasábos karókkal vagy ſzőlő karókkal támogattya, (gyámolittya) és megkarozza az után edgy kevés idővel meg-levelezi: annak utánna meg-ſzedi a' ſzőlő fejeket lemetzvén, a' mezgérléſt avagy tsikéſzéſt a' ſzegényeknek (hagyván) engedvén.

441. Uvor ſive ſuccus ſuavis, ex acinoſis uvis orcâ preſsis, torculari exprimitur exurgeturque: qui è lacu in cadum vel ſeriam tranſlatus, muſtum; poſtquam fuerit defæcatus atq; elutriatus, vinum dicitur: potus exhilarandis mœſtis accommodatus.

441. A' ſzőlő ſzemes ſzőlő gerezdekből tsőbörben meg nyomattatott ſzőlő nedveſſég avagy édes lév, ſajtóval nyomattatik és fatsartatik-ki: melly a' váluból a' kádban avagy hordoban által-vitetvén, muſtnak; minek utánna meg-tiſztúlt és meg forrott, bornak mondatik: a' ſzomoruaknak meg-vidámétásárá illendő ital.

442. Annotinum eſt optimum, hornum nonnihil fœculentum.

442. A' tavalyi bor leg jobb, az idei még valamennyire zavaros (sőprűs).

443. Factitia ſunt: abſinthites, helenites, hyſſopites, abrotonites, &c.

443. Tsinált borok: az űröm bor, őrvény gyökeres bor, iſopos bor, Iſten fájával főzőt bor, &c.

444. Defrutum eſt ſapa, exoletum vappa.

444. A' félig meg-forrot muſt forrot bor, a' meg-avult nyállott bor ki-ment ſzeſzű meg-erőtlenedet bor.

445. Hoc ubi non abundat; mulsum seu hydromel coquitur; itemque à zythopeptâ zythum seu cerevisia, ex farre tosto vel polenta, & lupulo.

445. Az hol ez nem bővölkődik, méz-sör avagy mézes viz főzettetik; és ismét a' sör főzőtül duzma (szalad sör) avagy sör, a' meg-aszalt liszből avagy meg-tsirázott szaladból, és komlóból.

446. Abditur in cellas frigidiores; & obturatur seu operculatur: relita verò promitur siphone, tubulo, aut epistomio.

446 El-rejtetik az hideg pintzékben; és bé dugatik avagy bétapasztatik: fel-szakasztatván (nyittatván) penig tsapoltatik tséven, szivárvánnyal, (hébérrel) avagy tsapon.

447. E dolio inclinato faces unâ exeunt.

447. A' meg-hajtot hordoból a' sőprű-is edgyűt ki-mégyen.

448. Capacioribus in cupis sapidius est; quia non evaporat; præsertim cantheriis altioribus.

448 Az őreg sörös hordókban jobb izű; mert ki nem gőzölög vagy erejét ki nem botsáttya; kiváltképpen a' nagyobb gantár (ászok) fákon.

449. Ex vinaceis seu flocibus confit lora seu posca: infundibula ad lagenas pertinent.

449. A' szőlő magokból avagy törkölyökből lőre avagy tsiger (máslás) lészé: a (kármétző) tőltségek a' palatzkokhoz tartoznak.

XLII.
De aurigatione.

XLII. A' Kotsisságról avagy szekereségről.

450. Stabularius (agaso) equile purgat, equum capistro alligatum, aut fiscellâ, si mordax

450. Az istállóval bánó (lovász) a' ló istállót meg tisztittya, a' lántzos kötő fékkel meg-köttetett, avag' hamaros or kötővel (pán-

dax sit, & firmus stare nolit, constrictum, tractat & curat, id est, dentatâ strigili depectit, gausape insternit, aveno vanno ventilat, cibat, ad aquarium aquatum ducit.

vával) hogy ha harapó lészen, és erőssen meg állani nẽ akar, meg szoréttatot lovat, tapogattya és bánik véle, az az, fogas vakaróval meg fésüli, (vakarja, siméttya) a' pokrotzot rá teréti, a' zabot szóró lapáttal vagy roſtával meg (pallya) szórja, éteti, (abrakollya) az itató helyre itatni viszi.

451. Auriga frano indito, habenâ pro lubitu regit: parippum sellario jugat; antecessoriosque ante se agit.

451. A' kotsis avagy szekeres a' zabolát szájában vetvén, a' gyeplővel kedve szerént igazgattya: a' rudas lovat a' nyerges ló mellé fogja; és az elől járókat ő maga előt hajtya.

452. Equus vel equiso ephippio insidens, stapedibus insistit; & equũ vel popismate demulcet, vel calcaribus instigat, frano & habenâ pro voluntate flectit, ac pastomide coercet.

452. A' katona vag' lovas a' nyeregben ülvén, a' kengyelekbẽ áll; (nyõja) és a' lovat avag' ptroszogatáſſal szelédgeti, avag' sarkantyukkal izgattya, (erőlteti) zabolával és fékemlővel (fék szárral) akarattya szerint hajtogattya, és állazoval meg-tartóztattya (zabolázza).

453. Antilena, postilena, dorsuale, & phaleræ aliæ (cateræ) ornatui sunt.

453. A' szũgy-elő, far matring, tzafrang (nemez) és egyéb [többb] ló öltőzetek [nyereg burétó szerszámok] ékesſẽgül vannak.

454. Succussatore equitem quassat: gradarius molliter fertur: tollutarius tollutim, nec cæspitat.

454. Az ũgető ló a' lovast megrázza: a' jó lépõ [iramo] gyõngén avagy könnyen jár: a' poroszka poroszkálva, nem-is botlik.

455. Ma-

455. *Magnates se jugâ vehuntur, pampillis, pilentis & carpentis.*

455. A' nagy uri rendek hat lovakon hordoztatnak, fél-hintókon, hinto szekerekẽ, és borétot (fedeles) hintókon.

456. *Plebei quadrigâ, trigâ, bigâ, seu quadrijugâ, trijugâ, bijugâ, idque petoritis, rhedis & essedis; alicubi etiam cisiis.*

456. A' kõz népek (szegény paraszt rẽdek) 4 lovõ, három lovõ, két lovon, avagy 4. lovu, három lovu, két lovu szekeren, s' ugy. is kolyészákon, kotsikon és deszkás szekerekẽ; néhol még talyigánis.

457. *Onera plaustris seu sarracis, carris & trahis; agrotantes arterâ; delicati lecticâ transportantur.*

457. A' terhek terh hordó vagy oldalas szekerekẽ, temerdek talpu kitsin szekereken és szánakõ; a' betegesek borétot ernyõs kotsikon; a' kényesek (negéndesek) lektikákon (szetzel székekben, két lovu hintokon) hordoztatnak ide s' tova.

458. *Currus habet rotas, ex modiolo radiis duodecim, apsidibus sex, & totidem canthis compositas contextasque; & axes, qui ut axungiâ ungantur, succulâ sustolluntur.*

458. A' szekérnek, kerék agyból, tizénkét külõkbõl, hat kerék talpakból, és ugyan annyi fin vasakból egyben foglaltatot és õszve erelztetet kerekei vañak; és tẽgelei, mellyek hog' a' szekér kenõvel vagy hájjal meg-kenetteſſenek, tekerõ hévérrel emeltetnek-fel.

459. *Temonis extremitati admoventur delicio dependentia retinacula; sive sint catenæ sive lora: pone autem sufflamen, ad sufflaminan-*

459. A' rúd orrában vettetnek a' szügjelõ hámról aláfüggõ nyakolók; [tartó istrángok] akar lántzok legyenek, s' akar gyeplõk: hátul penig a' szekér kõtõ avagy kerék-tartó, a' szekérnek a' lejtõn-

nandum in præcipiti descensu carrum.

460. Qui cum per orbitas leviùs trahatur, ne exorbites, respice.

461. Clitella mulo aut caballo imponuntur, ut per loca præcipitia & invia, transitum alium non ferentia, onera transferantur.

462. Bajuli vel humeris, vel sarraco seu uniroto, vel feretris (arumnâ à collo suspensâ) bajulant.

XLIII. De navicularia.

463. Ab oris transmarinis navarchi auspicio apportaturi quædam nauta, pontum seu æquor navigant.

464. Nauclerus in puppi ad clavum seu gubernaculum sedens, gubernat: alii per foros cursitantes, se invicem incla-

tőn le-ereszkedésében való megkötésére.

460. A' mely holot a' kerék vágásokō kőnyebbē vonattassék, hog' az útból ki ne járj (térj) meg láss.

461. A' terh hordozó (málhás) nyergek őszvérre avag' kabolára (katzola, kantza lora) tétetnek-fel, hogy a' meredek és út nélkűl való, egyéb által menetelt nem engedő helyeken, a' terhek által vitetteſſenek.

462. A' terh hordó emberek az vagy vállokon, avagy edgy kerekű talitskán, avagy taraglyákon (vonyo taligákon) a' nyakbā vetet vonyo kőtelet nyakokban akasztván (függesztvé) hordanak.

XLIII. Az hajós mesterségről.

463. A' tenger túllo részeiről az hajós gazdának avagy hajóbéli kapitánnak segedelmével valamiket akarván hozni az hajósok, a' tengeren hajokáznak (eveznek).

464. A' kormányos (hajós mester) az hajó farában a' kormány szeg mellett ülvén, igazgattya: egyebek az hajó tattyain futoſván, edgymáſt meg-kiáltván és meg-

inclamantes & exhortantes, ad antennas vela, ceu sunt acatium sive artemon, dolon & epidromus, explicant vel contrahunt; jam in malo, jam in prora; appendentes & applustria supra galeam seu corbem.

meg-biztatván, a' vitorlya fákra a' vitorlyákat, minémüvek a' kőzép avagy őreg vitorlya, felső vitorlya és az elől járó vitorlya, ki fejtig (feszétik, terétik) avagy őszve voñyák, hol az árbotz fán, hol az hajó orrában; fel-függesztvén az hajoi ékesſégeket-is, (jel záſzlókat) az árbotz fának kerek pais szabáſu őr álló helyén avagy kosárán fellyül.

465. Tranquillo salo velificatio non procedit; nisi remiges transtris ad scalmos considentes remigent: sed velocem seu lembum flabra velocius impellunt, quàm remi triremem. Et ubi opus, contis trudendo, à brevibus & scopulis propellant.

465. Tsendeſz lévén a' tenger a' vitorlyázás elő nem mehet; hanemha az evező legények az által deſzkákon az evező gúſnak ragaſztójához ülvén eveznek: de a' febeſſen folyo hajót avagy sajkát a' szél fuvalláſok gyorſabban üzik, (viſzik) mint az evező lapitzkák az három rend evezős hajót. Es az hol szükség, tsáklyákkal taſzitván, a' tsekélyekről és tengeri kőſziklákról el üzik (távuly kergetik).

466. Nam huc si incidant, naufragio periclitantur; & ni rerum jacturam faciant, naufragantur seu naufragium faciunt: ideo profunditatem bolide explorare solent.

466. Mert ha ide találnak eſni, (akadni, ütközni) hajó törésbéli veſzedelemben forognak; és hanemha marhájokban való kár-valláſt tselekeſznek, (marhájokat ki-hánnyák) hajójok el-romlik, avagy hajó-törést szenvednek: ezókáért a' mélységet mérő fineggel (ónas kőtéllel, finórral) szokták meg-viſgálni.

467. *Procellâ obortâ, ne abripiantur à decumanis fluctibus, anchoram rudenti annexam jaciunt seu figunt; atq; ita fluctuant & jactantur.*

467. Tengeri szélvész (haboru) támadván, az igen fölötte nagy haboktól hogy el ne ragattassanak, a' temérdek hajó kötélhez (álatsághoz) foglaltatot (köttetet) vas matskát meg vetik avagy akasztyák; és ugy haboznak s' habtól hányattatnak.

468. *Primò & secundò navigans aut velificans, etiamsi vento secundò, nauseam vix effugit.*

468 Az elöször és másodszor hajokázó vagy vitorlyázkáló, ha szintén egyenes jó szélel-is, a' tsömört (gyomor háborgást) alig kerüli-el.

469. *Navis vacua, præsertim actuaria, vectoria & oneraria seu corbita, quò firmiùs innatet, saburrâ oneratur, saburratur; sed si nimio plus, pessum ibit.*

469. Az üres hajó, kiváltképen az el-tolyható gyors hajó, vonyatható és terhes avag' marhával meg rakot hajo, mentül erősebben úszszon a' vizben, követses föveñyel terheltetik. homokoztatik meg: de ha felettéb sokkal (kelletinél többel) alá-mégyen, (meg fenéklik, el süllyed).

470. *Fatiscit identidem, imò multoties, perque hiscentes rimas nautea illabitur, ac in carinam confluens, sentinam constituit, unde antliâ exantlatur.*

470. Meg hasad ottan ottan, sőt sokszor, és a' megnyilt hasadékokó az hajó gaz belé esik, és az hajó fenékben öszve folyván, hajo fenékre gyült szemetet (rutságot) tészen; az honénfetskendös merétö szerszámmal (viz vonyo szivattyuval) ki-meréttetik.

471. *Navigatione peractâ, actutum navigia*

471. Az hajokázás végben vitettetvén, menten az hajóknak

in portum appellanda sunt: aut certè in oportunã stationẽ deducẽda.

472. *In navigabili flumine, naviculis, lintribus, scaphis & cymbis utuntur: imò & ratibus, atq; hippaginib⁹.*

473. *Ubi vadum deest vel defit, pontone trajiciunt, diciturque trajectus; sed portior naulum poscit.*

474. *Alibi fiunt pontes, lapidei in arcubus seu fornicibus, vel sublicii, & pensiles: itemque ponticuli.*

475. *Urinatores quavis profunda tranant.*

XLIV.

De itineribus.

476. *Viator quò tendit, rectà sine ambagibus proficiscatur, ad diverticula ne divertat.*

477. *Semita causâ viam ne deserat, nisi tritus*

a' partra érkezetni (szálléttatni) kell: avagy bizonyára alkalmatos állásra kell vitetetni.

472. Az hajokáztató folyo vizben, hajótskákkal, ladikokkal gyalog hajókkal és tsonakokkal élnek: sőt még szálakkal-is, és rév hajókkal.

473. Az hol gázoltató hely (tsekély vizfenék) nintsen avag' nem léfzen, hidaffal (kompal) által vetnek, (kelnek, kőltőznek) és mondatik rév helynek; de a' révész hajó bért kiván.

474. Néhol hidak léfznek, kő hidak a' bólt hajtáfokon avagy boltozatokon, avag' lábakon álló fa hidak, és függő emeltsős hidak: és ifmét hidatskák (padlók, borűk, gyalog hidak).

475. A' buárok (vizben bukók) akar melly mélységet-is általúfznak.

XLIV. *Az útakról avagy úti járáfokról.*

476. Az úton járó az hová igyekezik, igyenesen kerengő [tekergő] útak nélkűl mennyen, a' ki téréfekre [kerűletekre] ki ne térjen

477. Az ő fvén' okáért [gyalog út kedvéjért] az útat el ne hadgya,

ritus sit callis, & itineris dux comesve peritus.

478. *Avia, devia, & salebras salebrosave loca qui metuit, nusquam deviet.*

479. *Bivium fallax est: quapropter ne erres, obvios sciscitare quâ eundum? num hâc an illâc? dextorsum an sinistrorsum flectendum sit? tramites & compita seu quadrivia non aequè seducunt.*

avagy négy felé ágazo

480. *Peregrinari ut absque interprete possis, idioma calle.*

481. *Peregrè ituro ocreæ competunt, aut perones ob cœnum, & petasus ob solis radios; ut & galerus ac penula scortea, vel è lana coacta; lacerna ob pluvias; & baculus seu scipio, quo*

hanem. ha jól meg-tört járott út lészen, és tudós út vezetője s' úti társa.

478. Az út nélkül való járatlan helyektől, tébolyodástól, és a' darabos tsoportos helyektül a' ki fél, sohová az útból ki ne térjen.

479. A' kettős út meg-tsaló: (tsalékony, tsalárd) annak-okáért hogy ne tévelyegj, az elődben jövöktül (elöl hátul elődben akadóktul) tudakozzál (értekezzél, kérdezkedgyél) merre kel menni? ha erre-é vagy amarra? jóbra-é vagy balra kellyen térni? a' kőrös útak és ágas bogas ösvények

480. Hogy tolmáts nélkül vándorolhass, (bujdoshassál, járhass kelhess) a' nyelvek tulajdonságát tudgyad.

481. Az idegen meszsze földre menédöknek saruk (szekernyek) illenek, avagy botskorok a' sár miatt, és kalapos süveg a' napnak verőfénye ellen; mint a' gallér-is (fej buritó tsuklya süveg) és bőr köpönyeg, avagy gyapjubol szűtt (öszve vert) köpönyeg; új as köntös (úti öltö mente) az eső ellen;

quo nitatur: adminiculo enim est.

tozzék) mert segitségül (támaszul) vagyon.

482. Opus & viatico ad faciendas impensas: aut certè literis cambii seu collybi.

482. Az úti pénz is szükséges a' költségnek tételére, avagy bizony a' pénz fel vételre vag' pénz váltásra való levelek.

483. Sed & patientiâ: sub dio enim pernoctare obtingit.

483. De még a' békeséges tűrés is: (szenvedés is) mert az égiszin alatt hálni történik.

484. Ubi ubi es, quî cum sis attende.

484. Valahol vagy, (akar holott légy) kivel légy reá vigyázz.

485. Latrones enim fures, crumenisecæ & prædones prædantur, ac furantur; piratæ spoliant; imò in hospitio, præsertim apud caupones, non hospes ab hospite tutus.

485. Mert a' lator lopók, erszény mettzők és tolvajok (koborlók nyúzó foztók) prédálnak (tolvajlanak) és lopnak; a' tengeri tűzes tolvajok foztnak; sőt a' szállásson is, kivált képpen a' vendég fogadó kortsomáros oknál a' vendég a' gazdától nem bátorságos

486. Sarcinæ quibus sua convasata sibi portant, sunt: vidulus, mantica sive sacciperium, pera seu hippopera, bulga, marsupium sive crumena, loculus, denique sinus & funda.

489. A' kőtelékek (butyorok, zajdák, málhák, gunyhák, tzulák) mellyekben az ő egyben rakott takarmányokat magokkal hordozzák, ezek: a' turba, táska vagy tarisznya, iszák avagy által vető, tűszű tarsoly avagy erszény, seb, és végezétre kebél és kőtőt (háló) erszény.

487. Ut expeditor sis, impedimentis ne te ag-

487. Hogy készebb légy, akadályokkal magad meg ne terheld:

aggrava: remorantur enim festinos.

488. Si celere opus, & maturandum est, celetibus seu sonipedibus uti quam veredis praestat.

489. Elonginquo domum reducem salvum & sospitem, latabundi tui te excipient.

XLV.

De mercatura.

490. Mercatores mercaturam facientes bona aliunde allata, non absq; lucro (quis enim cum damno quaestū faciat?) divendunt: sed potiùs in taberna reservant.

491. In emporiis celebria exercentur commercia: oppidatim nundina & mercatus instituti solent: monopolia incolis conducibilia non sunt.

492. Et propola, & institores & tabernarij, & circumforanei seu circuito-

[nehezétsed] mert a' sietőket meg-tartoztattyák.

488. Ha sietni kell, és hamarkodni, száguldó hátas lovakkal avagy poroszkáló paripáckal hogy sem mint posta szekér-bélieckel jobb élni.

489. Messzűnnen egésségben és ép állapatban házadhoz haza jőttet, a' tiéid örvendezve fogadnak téged.

XLV. A' Kalmárságról.

490. A' Kalmárok kalmárkodván [kereskedést indétván] a' máshunnan hozattatott jókat, [marhákat] nem nyeresęg nélkűl [mert kitsoda kereskednék kárával] adgyák-el: hanem inkább sátorban [bóltban] meg tartyák.

491. A' nag' kereskedő városokbā [országos vásárló helyekben] nevezetes [hires neves] kereskedésbéli társaságok gyakoroltatnak: városonként sokadalmok és vásárok rendeltetni szoktak: a' tulajdő árunak magán való bóltyai a' lakosoknak nem hasznosok

492. Mind a' kufárok, mind a' faktorok [áros szólgák, kalmár legények] mind a' kortsomárosok,

(sza-

cuitores, & ſcrutary cum ſorutis ſuis, & chirotecarij, negotiatores dici volunt.

(ſzatótsok, sátoros kalmárok) mind a' piatzon tséltsapók avagy kőrnyűl járó pénz tsalók, mind à ſib vásároſok az ő ſzerſzámockal s' mind a' keſztyűtsinálók, kereskedőknek mondatni akarnak.

493. Et quidni? Ubique ſanè merx ſeu mercimonium licet ſeu venit, venalis eſt: venditor indicat, emptor licetur vellicitatur, donec contrahant.

493. Es miért nem? mindenűtt ugyan-is az áru avagy el-adó marha árron kérettetik avagy el adattatik, el-adni való: az el-adó (áros) árrát mondgya, a' vévő (vásárló) árrát igéri vagy árrán kéri, miglen meg-árulnak (alkuſznak).

494. Sed qui mercatur, ne ſe defraudet, nummorum à monetariis cuſorum, qui vel aurei vel argentei vel arei (anei) ſunt, teneat valorem; menſura & pondus adhibenda quoque ſunt curioſè, de quibus infrà.

494. De a' ki vészen, (vásárol) hog' magát meg ne tsallya, a' pénz verőktől veretettet pénzeknek, mellyek avagy arany avagy ezűſt vagy réz pénzek tartsa (tudgya) árrokat, (érdemeket, keleteket) még a' mértéketis avagy nehezeket hozzá kell adni ſzorgalmatoſſan, a' mellyekről ide alább:

495. Ad monetæ varia ſpecies ſunt: denarius, ſemobulus, obolus vel nummus, teruncius, ſolidus, groſſus ſeu diobolus, triobolus, florenus, ſolidus, Imperialis aut Icachimicus (vallenſis) ſcu-

495. De a' folyo pénznek külömb-külömb nemei vannak: denár pénz (tiz pénz érő garas, dutka) fél fűllér, fűllér avagy pénz, batka, (katsinka) egy egéſz pénz, (filling) garas avag' két fülléres, három fülléres, forént, egéſz tallér avagy egy ezűſt tallér, arany

forént

ſcutatus ſive coronatus, Ungaricus.

Talentum Atticum valuit ſexaginta minas, mina centenos denarios vel drachmas, ſeu quadringentos ſeſtertios, ſeſtertius autem duos crucigeros monetæ noſtratis.

496. Pretium rerum aliquando intenditur & ingraveſcit, aut remittit: ſed nihil carius conſtare ajunt, quàm quod precibus emitur.

forént avagy korona arany, Magyar arany.

Az Atticai (Athénásbéli) talentom ért hatvan minakat, a' mina száz denár pénzeket (tiz pénzes dutkákat) avagy garasokat, avagy négy száz harmad fél pénzeſeket, a' harmad fél pénzes penig két krajtzárokat a' mi folyo pénzünkön.

496. A' marháknak árra néha meg-öregbéttetik és meg-nehezedik, avagy apad: (alább száll) de ſemmit nem drágábban állani mondanak, mint a' mi könyörgéſeckel vétetik.

XLVI. De veſtiariis opificiis.

XLVI. A' ruházatokat tsináló mivekről.

497. Linum & cannabis macerantur in lacunis, & exſiccata frangibulo conteruntur ſeu tunduntur; tum carminantur; remanente ibi flocco, hic ſtupâ.

497. A' len és kender megáſztattatnak (lágyéttatnak, fonnyaſztatnak) a' motsolyákban, (viz-álló tótskákban, motsárokban, potsolyokban) és meg-száraztatván a' len tőrővel (tilóval) meg-tőrettetnek; (tiloltatnak) avagy verettetnek; az után meg-gerebeneltetnek; el-maradván amotta' pozdorja, itt a' tsöpü.

498. Debinc netrices penſo ad colum applicato, fila trahunt (nent) ſive

498. Az után a' fonyo aſzszonyok a' rocka ſzőlzt a' guſalyra (rockára) kötvén, fonalat von-

ſzanak

sive girgillo, sive fuso cum verticulo aut verticillo.

szanak (fonynak) akar újon forgó orsoval, akar a' keréken forgó rockának avagy pŏrgŏ rokkának tsévŏ-orsojával.

499. E fasciculo, orbe, vel spira filacea, alabro seu rhombo imposita, glomerantur glomi, & fit tela.

499. A' kŏtelekbŏl, matringbol, avagy fonal peretzbŏl, matolára (áspára) vagy gombolétora (vetélŏ fára) tétettetvén, gomboléttatnak gombolyagok, és lészen vászon.

500. Textor in textrina stamini tramam seu subtegmen subtexens pectine radiove, linteum & carbasum conficit; quod ut candescat, insolatur.

500. A' takáts a' szŏvŏ székben az álló mellék fonalnak bél fonalat avagy által fonalat szŭvén alája a' bordával és vetélŏvel, vásznat (lepedŏt, gyoltsot) és vékony vitorlya vásznat tsinál; mely hogy meg. fejéredgyék, a' nap fényén ŏntŏztetik és száraztatik.

501. Bilix duplicatum, & trilix triplicatum licium requirit.

501. A' két nŭstŭ (kétszer vászon) kettŏs, az három nŭstŭ hármas nŭstŏs fonalat kéván.

502. Idem propemodum in lanificio fit.

502. Ugyan azon lészen tŏbbire a' gyapju készétésben.

503. Pectitur lana aut gossipium (bambacium) & carminatur à lanario, netur, à lanifica: dein texitur, & pani transeunt in pannum: quem, si levidensis est, fullo constipat; tinctor seu

503. Megfésŭltetik (etseltetik) a' gyapju avagy pamut (gyapot) és meg. gerebeneltetik a' gyapjuval bánotul (gyapju mivestŏl) meg. fonatik a' gyapju fono aszszonytul: osztán meg. szŏvettetik, és a' tsŏvre tekert bélfonalak változnak posztová: mellyet, ha ritka,

seu infector in cortina tingit, inficit, coloratq́ : pannarius divendit.

ritka, a' tsapo (kalló) ŏszve vér; a' festŏ avagy festékben mártó a' festétŏ katlanban meg-mártya, festi, és meg-szineséti: (szint ad néki) a' posztó métŭ el adja.

504. Sartor forfice scindit, acu & digitali consuit; sed ne sutura notabiles sint quandoq́ & dissuit, rursumque scissuras consuit, plicat & lacinat.

504. A' szabó ollóval metzi, tŭvel és gyŭszŭvel varja; de hogy à varrások ne legyenek jegyezhetŏk (tettetessek) néha ki-is fejti, és viszontag a' mettzéseket egybe varja, rántzollya és perémezi

505. Qui vetera sarcit & resarcit, veteramentarius, qui interpolat, atq́ ablecta seu interpola venum exponit, mango interpolator & concinnator est.

505. A' ki az ô ruhákat varja és megfoldozza, ô szerszámos (foldozó) a' ki megtisztittya [újittya] és a' meg-újittatot avagy tisztogattatot ruhákat el adni [árúlni] ki-tészi, sib-vásáros martalotz ruha tisztitó és ékesgetŏ az.

506. Coriarius seu coriorum concinnator, coria lixivio elaborat & concinnat: è quibus sutor, calcearius vel calceolarius calceamenta ad modulum subula, setâ, & filo picato in sutrina conficit.

506. A' szijártó avagy bŏrŏket készétŏ, a' bŏrŏket hamvas lúggal (tsávában) készéti-el és tsinállya meg: mellyekbŏl a' varga, tzipelŏs tsináló avagy saru mives tzipeléseket (láb ŏltŏzŏket) a' mértékhez (kaptához) árral, sŏrtével, és szurkos fonallal a' varga mŭhelyben tsinál.

507. Pellio è pellibus pellicea; sed pileo ex lana pileos construit.

507. A' szŏts a' bŏrŏkbŏl kŏdmeneket; [bélléseket] de a' sŭvegjártó a' gyapjuból sŭvegeket kés; ét.

508. Alutarius alutas pra-

508. Az irha tsináló (erszényjárto)

prabet: ſedomnes hi per contemptum cerdones audiunt.

járttó) irhákat (nyújt)ád elő: de mind ezek meg-utálásból (meg vetésből) tímár nevet hallanak.

XLVII. De Veſtituum generibus.

509. Indumentum ſeu veſtis ad obtegendam nuditatem, è Paradiſo ejectis data ſtulte à phrygionibus acu pingitur, & ad faſtum adhibetur.

XLVII. A' ruházatoknak nemeirôl.

509. A' paradicsomból ki-vetettek mezételenségnek bé-födözésére adattatott öltözet a- vagy ruha, a' Phrygyiai him-varróktúl bolondul varattatik himmel, és a' kevélyſégre fordittatik

510. Moles nobis eſt & remora, induendo tozies & exuendo.

510. Nehézség minekünk és mulatság, annyiſzor fel-öltözni és le-vetközni.

511. Alii laxâ gaudent, alii ſtrictâ; habitu vario & multiplici.

511. Némellyek tágas, (bő) némellyek ſzük (ſzoros ruhában) gyönyörködnek; külömb-külömb és ſok féle öltözetekkel.

512. Veſtitus viriles eſt: thorax cum manicis, bracca ſeu caliga, ſubligaculum ſive femoralia, toga talaris, lacerna, abolla, ſagum, lana, chlamys, paludamentum, colobium, cucullus, cujuſmodi graduati multis in locis utuntur.

512. Férfiui öltözet: a' derék ſzorétó köntös (foſzlán, zubbony, melly vas) azújakkal, bugyogo [pluder] (lomp) avagy nagydrág[ſalavárdi]gatya avag' lábra valók, bokáig érő felső ruha, ſip újju mente, udvari gombos ruha, hadi kurta köntös, ſuba [ſzür guba] kurta mente, hadi tzifra öltözet, [tzimeres Királyi fejedelmi ruha] válba vágott mente, tsuklya, [ízeges süveg] minémüvel a' doctori méltósággal megajándékoztattak ſok helyeken élnek.

513.

513. *Fœmineus: amiculum, stola, supparus, theristrum, calanthica (rica, pepla) præcinctorium seu ventrale, vitta sive reticulum, mitra, crinale.*

513. Aszszonyi: kurta suba [nyakba rántó kis méte, subitza] szoknya, kortzovád, nyári gyenge szoknya, [rokolya] patyolat [fődelek, főre valók, homlok elő] elő kőtő avagy elő-ruha; [ketény] fátyol avagy retzés fő-kőtő, pegymet [penyvet] avagy Lengyel sűveg; haj fonó, [szkofia; fodorétot haj koronka].

514. *Communis: indusium, interula seu subucula, capitium, pileus (cujus summitas apex est) tiara, tunica, stola, palla, chirotheca, tibialia, periscelides (fasciæ crurales, genualia) calcei soleas obstragulũ & corrigias habentes, socci, crepidæ, calopodia, subere mollita sandalia, & utrivis pedi quadrãtes congruentesque cothurni.*

514. Kőzőnséges: az űmőg; belső ing avagy újos űmőg; [pendely] háló sűveg, béllet sűveg (mellynek az [hegyi] felső része tető) pupos bársony sűveg, dolmányok, hosszú kőntősők, paláftok, kesztyűk, harisnyák, szár ékesitő salavárik, (száron fűggő selyem rosák, térd kőtők) tzipelések mellyeknek talpai két fűlei és kőtői (szorétó szijai) vannak, kaptzák, pántofelyek (tzafrangos tzipelések) fa talpak, tőlgy fával meg-lágyéttatott patsmagok, (paputsok) és akar mellyik lábra illendő és alkalmatos tsizmák.

515. *Omnia, ubi opus, spinulis seu aciculis, uncinulis & spinteribus, fibulis & nodulis seu globulis, connectuntur.*

515. Mindenek a' hol szűkség, hegyes kőssentyűtskékkel avagy tűtskékkel, kaptsokkal, horgatskákkal és gombotskákkal, foglaltatnak (fűzettetnek) őszve.

516. *Cingulo nos cingimus,*

516. Az ővel magunkat ővedzűk,

gimus, & discingimus; ligulis nodos adstringimus aut solvimus.

zük, és le-óldjuk; a' kötöcket (szalak szijacskal) a' gombokat hozzánk szorétyuk avagy meg-óldjuk.

517. Pallia amicimus.

517. A' palástokat ránk takarétyuk (burétyuk födjük).

518. Ornamenta adduntur: redimicula & fascia, quib⁹ cincinni & alia redimiuntur; taeniæ, fimbriæ, limbi seu instita, lemnisci, laciniæ: nec non annuli, in quorum umbonibus seu palis gemmæ nitent, torques, monilia, inaures, stalagmia, armillæ seu brachialia, aurifabrorum & gemmariorum opera.

518. Az ékesſęgek (tzifraságok) hozzá adattatnak: a' fő ékesſęgek és pántlikák, mellyeckel a' bé font (fodorétott) hajak és egyebek (tsitsomáztatnak) tzifráztatnak; kanafok, prémek, porſományok avagy ſelyem szélek, [ſinorok] koſzorun tsüggő fürtök [olasz kötök] és tzifrás hásétékok: Ismét a' gyürük, mellyeknek boglárában avagy fejes butkoiban a' drága kövek [tsillámlanak] fénylenek; arany lánczok, nyakba vető ékeſſęgek, fülön függő násfák, mázzal feſtet apró koroskák, arany peretzek avagy karban öltök, az ötvösöknek és gyöngy áros jubilérosnak (művei) munkái.

519. Item linteola, strophia, sudaria, serta, & corallia.

519 Ismét keſzkönötskék, mely szorétó (tsötös bé-kötő) gyóltsok, verétéktörlő (kézben való) keſzkenők, bokréták és kalárisok.

520. Bardocuculi remigum, & centones pannosi inopum sunt.

502 A' kutsmányok (gobontzos zegék) az hajóſoké, (evezőké) és a' tóldozott foldozott daróczok a szükölködő szegényeké.

521. Gynæceum suum sibi mundū habet; ma-

521. A' frajtzimerek házának magán való aſzſzonyi tiſzta ékeſ-

matronæ pediſſequas.

ségе vagyon; a' tiſztes úri aſzſzonyoknak leány aſzſzonyi (követő ſzolgáló leányi).

XLVIII. De fabrilibus artificiis.

522. Primitùs in ſpecubus cryptis, cavernis, tabernis, frondiis tabernaculis, & caſpitiis ſeu caſpite tectis tuguriolis, gurguſtioliſque habitabatur: nunc ædificiis omnia referta ſunt.

523 Hæc alicubi excelſa, alibi humilia, digeſta & trigeſta ſunt.

524 In caſa exili quis lubens degit?

525. Architectus ædificat, adjutantibus fabris, ſecuri & marculo ſeu malleo operas ſuas peragentibus.

526 Faber murarius ſive cœmentari? contignationem ſcandens, è cœmento à lapicida ſeu latomo parato, aut ex lateribus & calce, muros ad libellã ſeu amuſſim

XLVIII. Az áts-meſterſégekről.

522. Elein a' barlangokban, föld alat való pintzékben, vermekben, (vájott üregekben) sátórokban, (deſzkás kamorákban) ágas bogas hajlékokban (ſzinekben) hantos avagy hantal födött kunyotskákban és galibátskákban laknak vala: moſt épületeckel mindenek (tellyeſek) rakva vannak.

523. Ezek néhol magaſſak, egyébütt alatsonyok, két rendel és három rendel rakottak.

524 Az alatson (kisded alávaló) kunnyóbon ki lakik örömeſt?

525. Az épitö (fundálo) meſter épét, ſegéddegelvén az átsok, kik a' fejſzével és tsákánnyal avagy kalapátsal az ö munkájokat végében viſzik.

526. A' kömives (kőfal rakó áts) avagy kő farago a' ſzaru fákhoz foglalt gerendákra tsinak állásokra (padláſokra) hágván, a' kővágótúl avag' kő faragótúl kéſzéteket faragot kőből, avag' téglákból és méſzből, a' mérő mazzag-

ra

sim & perpendiculum fabricatur, & trullâ crustat; gypsator gypso gypsat.

ra avagy mérték sinorra és egyenessen alá függő ónas sinegre kőfalokat rak, és a' vakolo kalánnal vakollya; a' mázolo mázzal mázol.

527. *Faber lignarius trabe ferreis ansis firmatâ, ad amussim asciâ asciat, segmentis & assulis avolantibus; terebrâ terebrat seu forat; trochleis elevat parietes coordinat; clavis impactis consolidat.*

527. A' fa műves áts (bodnár) a' vaskapotsal (kőtő vassal) meg-erősséttvén a' gerendát, a' merő sinorra (tsapo mazzagra) szinlő bárdal (gyaluval) gyalullya, a' vágott hulladékok és forgátsok széllel (rőpőssvén) hulván; furoval fúr; tsigáckal fel-emeli; (tekeri) a' falokat edgyben rendeli; (rakja) s' belé vert szegekkel meg-erőssęti.

528. *Ligna ne cariem sentiant, cariosa fiant, aut vermiculentur, post plenilunium succidantur.*

528. A' fák hogy szuat ne érezzenek, szuasok ne legyenek, avagy meg-szuasodgyanak, (férgesedgyenek) hóld tőlte után vágattassanak. le.

529. *Materiarius, lignator arbores in terram sternit vel truncat: serrari⁹ serrâ serrat, (scobe vel serragine decidente) tuditeq; cuneum adigit, & findit fissile vel male fissile & clavosũ lignũ; strues componit, ut & sarmentorum fasces.*

529 Az épület fát kereső (fajészo, erdőllő) az élő fákat a' földre le- (téréti) ejti avagy le-vágja; (nyesi, tsonkéttya) a' fűrészlő fűrészszel fűrészli (az esőlékje avagy fűrész hulladékja (fának ondoja) le esvén) és pőrőllyel (sulyockal) az éket erőlteti, (belé-veri) és meg-haséttya az hasadó avagy roszszul (nehezen) hasadó és szeges (ágas) fat; fa rakásokat (gamadakat) rak őszve, a' mint nyesőlék nyalábokat is.

530. Scriniarius seu arcularius asseres & assamenta runcinâ & dolabrâ edolat, planat, levigat, collâ sive glutine ac subscudibus combinat, coadunat, conglutinat, verniceque illinit.

531. Ferrarius in ustrina follibus insufflat, emollitumque & forcipe prehensum ferrũ super incude cudit; unde strictura exiliũt: in laminas & bracteas diducit, & in ferrariam aquam injicit.

532. Huc pertinet serrari⁹ sive claustrarius, armamentarius, pyrobolarius, & pollio qui limâ limat) reliquia sunt ramenta) planula verò lævigat & polit, ut niteat.

533. Hujus tribus sunt fabri ærarii, qui æs fundunt; stannarii, automatarii, carpentarii sive plaustrarii, item

530. A' szőkrény tsináló avagy asztalos a' deszkákat és ház fődni való aszszú kérgeket (findeleket) vonyo késsel és gyaluval ki-gyalullya, egyeneséti, siméttya, tsirézzel avag' enyvel és hevederekkel edgyben ereszti, edgybẽ foglallya, és őszve enyvezi, gyalog fenyő szurockal (gyantával) békeni.

531. A' kováts a' vas hevétő (égető) tűzhelyen a' fujóval bé fujtat, és a' meg-lágyéttatot sfogóval meg-fogattatot vasat az ulő vason veri; (űti) az honnan a' vas szikrák ki-szőkellenek, pléh (szál) vasakra és egyéb islogokra ki-széleséti, (ki-nyujtya) és a' vas hivesétő vizben bé-veti.

532. Ide tartozik a' fűrész tsinálo avagy lakatos, fegyver tsinálo, tűzes labda műves, és tsiszár a' ki reszelővel reszel (annak maradéki hulladék esőlékek) a' siméto reszelővel penig siméttya és tisztéttya, hogy fénlyék.

533. Ezen rendből valók a' réz műves kovátsok, (harang álgyu őntők) kik a' rezet őntik; ón kanna jártók; óra (magátul mozgo szekér) tsinálók, hinto [szekér] tsiná-

item ſcandularii, vietores, tornatores, vitrarii, &, qui reſtes torquent, reſtiones.

tsinálók avagy kerék jártók, iſmét a' findel faragók, pintérek, (kadárok) eſztergároſok, üveg jártok, és a' kik kötelet tekernek, kötél jártók.

534. Operarii mercede conducuntur, ut ſubminiſtrent, vectibus tollant, palangis volvant, &c.

534. A' munkáſok (rabotáſok ſzakványoſok) bérben fogadtatnak, hogy egyetmáſt oda ſzolgáltaſſanak, rudáckal emellyenek, ſtömpölyöckel forgaſſanak, &c.

535. Figulus ex argilla ollas, fidelias, opercula, cantharos, aliaque figlina ſeu fictilia fingit.

535. A' faſzékas (fazék járto, gerentsér) az agyagból (ſikeres gyurott ſárból) fazékakat, tsuprokat, födöket, mázas kannákat, (korſokat) és egyéb fazékaſi vagy tserép edényeket formál (ki gondol).

536. Domus altè fundata, affabrè exſtructa, angulis benè ſolidata, columniſque ſtabilita, perſtat diutiſſimè incolumis.

536. A' mélyen fundáltatot, meſterségeſſen épéttetet, ſzegeleteckel jól meg-vaſtagéttatot, és oſzlopockal meg-erősséttetet (álléttatott ház) meg-ál igen ſokáig éppen.

537. Aliàs ruit, & fiunt ruinæ ac rudera.

537. Egyébaránt (különben) le-omlik, (el-romol) és léſznek romláſok (kő-omláſok) és fal romladékok.

538. Vacillantem itaque pilis & aliis fulcris fulciri, labentem reſici, aut dirui, collapſam deſtructamve inſtaurari, reſtau-

538. Az ingadozó (tántorgó, dűléſre hajlandó, meg-hanyatlot házat) azért mellyék oſzlopockal és egyéb támaſzockal gyamolétani, az el-eſendőt újobban megtsinálni, avagy el-rontani, az el-

restaurari, reparari & renovari necesse est.

eſertet és el-romlottat viſzont fel állérani, fel-épéteni, meg-tsináltatni és meg újétani ſzükséges.

539. Domicilium seu habitaculum amplum commodam facit habitationem; arctum incommodam

539. A' ſzéles ház-tája (honnya) avagy lako hely alkalmatolsá téſzi a' lakáſt; a' ſzoros alkalmatlanná.

XLIX. De domo ejusq; partibus.

XLIX. Az házról és annak réſzeirôl

540. Introiturus seu ingressurus ædes per anticam, ne à janua aberres, in vestibulo subsiste, & frontispicium intuere: demum pulsa.

540 Bé-akarván menni avagy lépni az házelein (ſzinén, folyoſon) álcal az házban, hogy az ajtótúl el ne téveledjél, a' tornátzban állapodjál meg, és az ajtó fölit (házeleit) tekéntsd meg: végezetre oſztán (kotzogaſs) zörgeſs.

541. Si quis per fenestrã transiennam, clathros vel cancellos, è ferramẽtis reticularis factos ꝓspectat, aperiri roga; si janitor aperit, pedem ne ad limen offendas, attolle: & caput ad ſupliminare ne allidas aut impingas, demitte: utrinq; antarum postes erunt.

541. Ha ki az ablakon, ablak fián, háló formán tsinált (réteſſen kŏttetett) vas roſtélyokon avagy gátorokon, (kŏrŏſzt vaſakon) kinéz, meg-nyittatni kérjed: ha az ajtón álló meg nittya, hogy lábadat a' kŭſzŏbhŏz meg ne ŭſſed avagy botránkoztaſd, fel-emeld: és hogy fejedet a' felsŏ kŭſzŏbhŏz ne tsapjad avagy belé ne ŭſſed, erezd-le: (botsáld alá, hajtsd meg) mind két felŏl az ajtó ſzéleinek (oldalinak) ajtó ragaſztói (ajtó mŏgéi) léſznek.

542. Ubi intromissus pertransiveris ostium,

542. Midŏn (az holott) bé botsáttatván az ajtón által menén-

occlude, pessulum obdendo, aut obicem saltem.

543. Cardines ne strideant, aut fores crepent, lente move.

544. Ex atrio in cetera conclavia seu penetralia aditus est; per scalas aut cochleam ad superiores contignationes.

545. Tectum columinibus incumbit; tignis & tigillis tegulæ & imbrices, scandulæ ac ardosiæ: culmen stramineum est vel lateritium.

546. Additamenta sunt: projectura & suggrundia, meniana, & antibus innixa pergulæ seu podia; & coronides, quæ in alterutro vel utroq; etiam pinnaculi angulo erigi solent.

desz, tedd [zárd] bé, a' zárt [plé-het] rá-ereſztvén, avagy tsak a' keléntset.

543. Az ajtó sarkak hogy ne tsikorogjanak, avagy az ajtók ne tsattannyanak; laſſan (indéts) mozdéts-meg.

544. A' pitvarból a' több félen rakeſztet házakban (kamorákban) avagy belsö rejtek helyekben menetel vagyon; a' lajtorjákon (gráditsokon) avagy tekergö (kerengö) gráditson a' fölsö rend házakra.

545. A' padlás (házhéja) gyámolokon fekſzik; a' ſzaru fakon (ollókon, ragokon, ſzelemenekeu) és létzeken a' teglák (tserép hejazatok) és tsatornák, findelyek és égetett kérgek: az ház tetö ſzalmás avagy téglás.

546. Toldalékok, a' ki-veteté (ereſztet) orözatok (párkányok) és eſzterhák, (filagoriák) házfödelnek ki-állo ereſzi, és a' haz oldalán ki-nyuló oſzlopokon (gerendák végein, ſzegelet köveken) fekvö ſetálo helyek avagy folyoſok; és az ereklyék, (házvégek, ſzél anyák, vitorlyák, kokaſok, kereſztek, gombok) mellyek a' tetözetnek valamellyik avagy mind a' két ſzegeletinn-is föl emeltetni ſzoktak.

547. *Area ſive ſit lata ſive anguſta, impluvium dicitur: per poſticum exitus eſt aliò.*

547. Az ház udvar (ſzürü) akar ſzéles akar ſzoros legyen, eſső viz fogonak mondatik: az ajto mögin által ki-mentel vagyon máſuvá.

548. *Sera clave clauditur, & recluditur, id eſt, obſeratur & reſeratur.*

548. A' lakat kúltsál zároltatik (tétetik, tsapatik) bé, és ki-nittatik, az az, bé-lakatoltatik és föl-nittatik.

L. de hypocauſto.

L. A' Szobárol.

549. *Hypocauſtum fornace calefit.*

549. A' ſzoba (fűjtő ház) a' kemértzével melegedik meg (béfűl).

550. *Feneſtræ ſunt vitreæ & lignea, cancellatæ aut clathratæ.*

550 Az ablakok üvegből és fából valók, roſtelyoſok avagy gátoroſok.

551. *Pavimentum fiſtucâ pavitum, ſeu fiſtucatũ, & paviculâ complanatum, aut teſſelatum eſt; laquear ſeu lacunar tabulatũ, idq; vel ſegmentatum, vel ſcalpturatum, vel fornicatum.*

551. A' pádimentomot tömő fával (fa koſſal) pádimentomoztatot, tömettetet, (paskoltatot) ſulykoltatot, és ſulykotskával meg-egyeneſéttetet, avagy téglával rakott; (négy ſzegű kövekkel pádimentomoztatot (a' menyezet avagy padlás táblázat, s. az. is vagy haſogatot deſzkáckal rakott, vagy meg-vakoltatot, vagy meg bóltoztatot.

552. *Servandis rebus receptacula & reconditoria ſunt, arca, arcu-*

552. Az edgyetmás dolgoknak (marháknak) tartására bé-fogado (enyéſztő, tarto) és el-rőjtő helyek vannak, ládák, ládátskák, almá-

arcula, armaria, risci, theca, scrinia, capsa & capsula, transferendis verò sporta, cophini, corbes, calathi viminei, canistra, quasilli, &c.

almáriomok, vak ablakok, pótzok, szökrények, iskatulák és iskatulátskák: egy helyből másban által hordozni valók pedig, karban öltö kosárok, két fülü kosárok, (kazupek) koborok, szitonybol font szatyrok, tanisztrák avagy tarizsnyák, selyem tartó kosárok.

LI. de Cœnaculo.

553. Mensa mappis strata disci, orbesque atq; quadræ imponuntur, ut & salinum.

554. Apponuntur vero panis collyra, aut buccella sciſſa, & ferculæ.

555. Invitati convivæ à convivatore in cœnaculum ſive triclinium introducuntur.

556. Et ubi ſuper malluvium è gutturnio, aut ſuper pelvim ex aquali, ſe laverunt, & mãtili ſeu manutergio terſerunt, per ſcamna, vel diſpoſita ſedilia cum pulvinis & tri-

LI. A' vatsoráló házról.

553. Az abroszokkal meg terétetett asztalra tányérok, kerekes tányérok és négy szegü tányérok tétettetnek, mint a' so.tartó is.

554. Reá tétettetnek penig kenyerek, szegeletes kenyeretskék, (pomposok) avagy daraboskénti (falatonként) szegdeltettek, és ételek.

555. Az hivatalos vendégek a' vendéglö gazdától a' vatsoraló házban avagy ebédlö palotában bé-vitettetnek (vezetternek).

556. Es midön a' kéz mosdó vékony tsapu szoros ibrikből, avagy a' medentze fölött viz-öntö tséves edényből, magokat meg-mosták, (meg-mosdották) és a' kendö keszkönövel avagy kéz törlövel meg-törlötték, (meg kendették) a' padokon, avagy ülö párnákkal el-

547. *Area ſive ſit lata ſive anguſta, impluvium dicitur: per poſticum exitus eſt aliò.*

547. Az ház udvar (ſzűrű) akar ſzéles akar ſzoros legyen, eſső viz fogonak mondatik: az ajto mögin által ki-mentel vagyon máſuvá.

548. *Sera clave clauditur, & recluditur, id eſt, obſeratur & reſeratur.*

548. A' lakat kúltsál zároltatik (tétetik, tsapatik) bé, és ki-nittatik, az az, bé-lakatoltatik és föl-nittatik.

L. de hypocauſto.

L. A' Szobárol.

549. *Hypocauſtum fornace calefit.*

549. A' ſzoba (fűjtő ház) a' kemértzével melegedik meg (béfűl).

550. *Feneſtræ ſunt vitreæ & lignea, cancellatæ aut clathratæ.*

550 Az ablakok üvegből és fából valók, roſtelyoſok avagy gátoroſok.

551. *Pavimentum fiſtucâ pavitum, ſeu fiſtucatũ, & paviculâ complanatum, aut teſſelatum eſt; laquear ſeu lacunar tabulatũ, idq; vel ſegmentatum, vel ſcalpturatum, vel fornicatum.*

551. A' pádimentomot tömő fával (fa koſſal) pádimentomoztatot, tömettetet, (paskoltatot) ſulykoltatot, és ſulykotskával meg-egyeneſéttetet, avagy téglával rakott; (négy ſzegű kövekkel pádimentomoztatot (a' menyezet avagy padlás táblázat, s. az. is vagy haſogatot deſzkáckal rakott, vagy meg-vakoltatot, vagy meg bóltoztatot.

552. *Servandis rebus receptacula & reconditoria ſunt, arca, arcu-*

552. Az edgyetmás dolgoknak (marháknak) tartására bé-fogado (enyéſztő, tarto) és el-rőjtő helyek vannak, ládák, ládátskák, almá-

arcula, armaria, risci, theca, scrinia, capsa & capsula, transferendis verò sporta, cophini, corbes, calathi viminei, canistra, quasilli, &c.

almáriomok, vak ablakok, pótzok, szökrények, iskatulák és iskatulátskák: egy helyből másban által hordozni valók penig, karban öltö kosárok, két fülü kosárok, (kazupek) koborok, szironybol font szatyrok, tanisztrák avagy tarisznyák, selyem tartó kosárok.

LI. de Cœnaculo.

553. Mensa mappis strata disci, orbesque atq; quadræ imponuntur, ut & salinum.

554. Apponuntur verò panis collyra, aut buccella sciſſa, & ferculæ.

555. Invitati convivæ à convivatore in cœnaculum ſive triclinium introducuntur.

556. Et ubi ſuper malluvium è gutturnio, aut ſuper pelvim ex aquali, ſe laverunt, & mãtili ſeu manutergio terſerunt, per ſcamna, vel diſpoſita ſedilia cum pulvinis & tri-

LI. A' vatsoráló házról.

553. Az abroszokal meg terétetett asztalra tanyérok, kerekes tányérok és négy szegü tányérok tétettetnek, mint a' so.tartó is.

554. Reá tétettetnek penig kenyerek, szegeletes kenyeretskék, (pomposok) avagy daraboskénti (falatonként) szegdeltettek, és ételek.

555. Az hivatalos vendégek a' vendéglö gazdától a' vatsoraló házban avagy ebédlö palotában bé-vitettetnek (vezetteknek).

556. Es midön a' kéz mosdó vékony tsapu szoros ibrikből, avagy a' medentze fölött viz-öntö tséves edényből, magokat meg-mosták, (meg-mosdották) és a' kendö keszkönövel avagy kéz törlövel meg-törlötték, (meg kendették) a' padokon, avagy ülö párnáckal el-

tripodibus (suppositis scabellis) accumbunt.

el-rendelt székekben és három lábu szetzeleken (alájok láb tartó samolyokat tévén) asztalhoz ülnek (le-telepednek).

557. In procinctu est structor, qui dapes appositas prælibat, delibat, & distribuit sive dispertitur.

557 Készen vagyon az asztalnok (tálnok, étek fogó) ki az elő-hozott (le-tétetett) étkeket elől meg-izeléti, meg-kostollya, és el-osztogattya avagy el-darabollya.

558. Iuscula, pulmẽta seu pultes, intritæ ex vino & cerevisia, & tam pipata quam gelata, cochlearibus; cætera edulia cultro, aut furculâ (quæ manubrio tene) sumuntur.

558. A' levesek, a' kásák avagy pépek, a' borban és sörben morsolt kenyér tziberék; akar borsosak s' akar hidegek, kalánockal; a' több eledelek késsel, avagy vellátskával (mellyet nyelénél fogva tarts) (vétetnek) fogattatnak. el.

559. Civiles labia non exertâ linguâ lingunt, lambuntve, sed mapellâ detergunt.

559 Az emberségesek (tisztességesek) ajakokat nem ki-nyitott nyelvel nyallyák és szopják, hanem keszkenőtskével meg-törlik.

560 Neq; turburcinãtur. bolos glutiunt, aut frusta deglutiunt, sed manducando comedũt.

560. S' nem-is mohon faldossák az ételt, nem falatokat falnak-bé, avagy darakokat nyelnek-el, hanem rágódván esznek.

561. Muscæ abigũtur flabello vel muscario.

561. A' legyek el-üzettetnek legyezővel avagy légy tsapóval.

562. Depromuntur è repositorio aurei & argentei deaurati crateres, cyathi, calices & scyphi; vitra etiam crystal-

562. Ki-vétetnek (elő hozattatnak) a' pohár tartó helyekből (almáriomokbol, arany és meg-aranyazott ezüst sellegek, bokalyák, kelyhek és kupák; még a' kristály üve-

cryſtallina & cululli; echinoque defricata ac proluta in abaco reponuntur.

563 Patera eſt patulo orificio poculum.

564 Tum cellari⁹ temetum affert, & pincerna ſeu promus condus ex obba vel hirnea (cirnea) vel cantharo infundit & porrigit: propinantque alii aliis geniales hauſtus.

565. Opiparũ conviviũ lautas habet epulas, non abſq; ferina, & qdem diverſos miſſus; domicœnia moderatiora & frugaliora ſunt.

566. Aſſaturis adduntur in ſcutellis ſeu oxybaphis embammata (intinctus) lactucæ, raphani; & ſalgama, olivæ, cappares, cucumeres, beta rubra, tandemque bellaria, ſeu tragemata.

567 Verum enimverò placida & feſtiva col-

ŭvegek-is és fitzkók; és tŏviſſes geſztenye butkóval meg-dŏrgŏltetvén és meg ŏbléttetvén a' pohár ſzékben le-rakattatnak.

563. A' tséſze ſzéles ſzáju pohár.

564. Akkor oſztán a' kultsár bort hozfel, és a' pohárnak avagy pohár tŏltŏ, a' fa palatzkból avagy légelbŏl (tsobolyobol) avag' kannábol meg tŏlti s' oda nyújtya: és kŏſzŏngetik edgyik a' máſikra a' vigaság ſzŏrzŏ édes italokat.

565. A' gazdagon kéſzétteter lakodalomban (vendégségben) friſs étkek vannak, nem-is vad-hús nélkŭl, és még (sŏt penig) kŭlŏmb-kŭlŏmb fogáſok; az othon vatsoráláſok mértékleteſſebbek és takarékoſſabbak.

566. A' sŭltekhez adattatnak tálatskákban avagy etzet mártogato edényetskékben mártogatni való étkek (ízt adó levetskék) ſalyáták, retkek; és bé-sózott gyŭmŏltsŏk, olaj diók, kapornákok, ugorkák, vŏrŏs tzéklák, és végezetre tsŏmŏgék, avagy trágyás gyŭmŏlts tálak.

567. De mindazonáltal a' kedves (édes) és nyájas beſzélgetéſek, és

colloquia, lepidæq; confabulationes, præcipuum sunt condimentũ, atque optimum oblectamentum.

és a' tréfás kŏz beszédek, kiváltképpé való ízt adó szerszámok, és leg jobb gyŏnyŏrkŏdtetések.

568. *Edaciores jentant, prandent, merendãt & cœnant: sed qui sedentariam vitam agunt, jentaculo & merendâ abstineant.*

568. A' nagyobb ehetŏk (étkesebbek) fŏlŏstŏkŏmŏznek, ebédlenek, usonnálnak és vatsorálnak: de a' kik vesztég ŭlŏ életet élnek, fŏlŏstŏkŏmtŭl és usonnátúl megtartóztassák magokat.

569. *Ter de die satiari vel saturari nimium est, & nocet, nisi parcè.*

569. Háromszor napjában meg elégedni avagy meg-tŏltŏzni fŏlŏttéb valõ, és árt, hanemha (szŭkŏn) mértékletessen.

LII. De cubiculo cum pertinentibus.

LII. Az ágyas házról ahoz tartozókkal edgyŭtt.

570. *In dormitorio, fulcro sponda suffulta cubile seu thorũ sustinet: sed deficiente lecto, storea matta aut stramentum substernitur.*

570. Az aluvó házban, az ágy lábokon álló ágy óldal az ágyat avagy ágy derékot tartya: de (elfogyván) nem lévén ágy, szittyó gyékény avagy szalma (supp) teréttetik alája.

571. *Strato superinjiciũtur lodices (thoralia) & his cervical: tegetibus & stragulis nos integimus.*

571. A' szalmával meg-teréttetett ágy fŏliben vettetnek lasnakok (ágyban-való pokrótzok) és ezekre a' fŏ aliya vánkos: az ágy leplekkel és tsergékkel bé-fŏdŏzzŭk magunkat.

572. *Pulvinar plumeum est culcitra tomento farta.*

572. A' párna (donyha) pihes (tollas) a' paplan tŏmŏtt pamuttal (gyapottal) tŏltŏtt.

573. *Matula vel matella vesicæ levandæ, & secessus seu latrina alvo exonerandæ, cubiculo necessaria requisita sunt.*

574. *Grabatus cum conopeis pro meridiana seu pomeridiana reclinatione est.*

575. *Qui supinus cubat & dormit, ephialte seu incubo molestatur: qui pronus, anhelitu.*

576. *Si edormivisti, & expgisceris aut vigilas, vigila, nec rursus obdormias, verùm experrect⁹ alios expergefacito (expergefac).*

577. *Hyberno, hyemali seu brumali tempore antelucana diligentia ac industria probatur.*

LIII. De balneo & munditie.

578. *Limpidâ faciem sæpiùs abluere munditiei*

573. Az huddozó avagy vizellő edény az hojagnak meg könnyebétésére, és a' fel-felé való hely avagy árnyék szék az hasnak megüresétésęre, az háló kamorának szükséges hozzá tartozó ezközei.

574. A' nyoszolya a' szunyog hálókkal [superlátokkal, ágy eleibé függesztett kárpitokkal] a' dellyesti avagy dél után való le. hanyatlásęrt (nyugovásęrt) vagyon.

575. A' ki hanyat fekszik és aluszik, nyomással [nehéz alommal avagy szivre fekvő nehézséggel] bántatik: a' ki hasmánt [artzal leborulva] nehéz lehelléssel.

576. Ha ki aluttad álmodat, és fel-serkensz avagy vigyász, vigyázz, ne-is alugyál-el ismég, hanem [sőt inkább] fel ébredvén, mássakat [egyebeket] sőrkénts [ébresz] fel.

577. Télben, avagy téli rővid napok idején a' verratta előt való szorgalmatosság és sőrénység jóvaltatik.

LIII. A' fördőrűl és tisztaságról.

578. Tiszta vizzel az ortzát gyakorta meg-mosni tisztaság; kendőző-

tiei est; fuco fucare spurcitiei, & lenocinii.

dőzővel kendőzni otsmányság; [tunyaság] és kurvasággal való kereskedés (kurva kerétés).

579. *In lavacris, balneis, & thermis, sordes, pedores, illuvies & squalores eluuntur; sudoresq; apertis poris eliciuntur.*

579. 'mosodo helyekben, gőz főrdőkben, és bányakban [hév vizekben] a' szennyek bűdőssęgek, rútságok [mosadékok] és motskok mosattatnak-le; és a' verétékek az haj lyukak meg-nyilván ki-vonattatnak [szivattatnak]

580. *Ubi tamen, honestatis ergò, subligacula seu subligaria & castulæ locum habent.*

580. Az hol mind-azáltal, tisztessęgnek okáért, a' gatyáknak avagy elől kőtő ruháknak és pendelyeknek [hoszszú ingeknek] helyek vagyon.

581. *Sed vestimenta lavātur sapone (smegmate;) aut everruntur scopula sive setaceo pectine; aut exterguntur spongia: collaria roborantur amylo.*

581. De a' ruházatok mosattatnak szaponnal [ruha mosó fejérétővel;] avagy meg-sőpőrtetnek sőprűtskével [ruha tisztétó sőprűvel] avagy borostával; [etsettel, sőrtés fűtűvel] avagy ki-tőrőltetnek spondiával: a' gallérok [fodrok] meg-keményéttetnek (erőssęttetnek] keményétővel [fodorétóval].

582. *Corpus cilicio, pumice, & topho fricatur: vascula stramento & equiseto stringuntur: quisquilia scopis verruntur.*

582. A' test tőrlő szőrrel, [darótzal, szőr gubával] tajték kővel, és lyukatsos moso kővel dőrgőltetik: [vakartatik] az edényetskék izalma tsutakkal [tekertsel] és tál-mosó fűvel, [lofarkal] sikároltatnak: a' szemetek sőprűvel sőpőrtetnek.

583. Az

583. *Ubi putei desunt vel desiderãtur, è quibus crepidine circũdatis, tollenone & haustro, vel situlis haurias; aquaductus per tubos & canales, aut per incilia fieri convenit; ubi quãdoq; syphon vel siphunculus conficitur.*

583. A'hol kutak nintsenek avag' kévántatnak, a' mellyekből kút-kávával kőreyül vétetvén, kankalékkal és tsigával [kereken forgó lántzos vödörrel,] avagy kaponyával, merétő edénnyel [ivo mereglyével] meréts; a' viz bévitelekneк [tsatorna kút aknák] tséveken és tsatornákon, avagy viz eresztő árkotskákon illik lenni; és hol néha tsap avagy tsapotska tsináltatik.

584. *Tonsor in tonstrina crines forfice tondet; olim vallebant, ut & ovium caprarumq; vellera; aut novacula acie radit & deglabrat.*

584. A'barbély a'barbély műhelyben az hajakat nyirő ollóval nyiri; régenten ki tépik [szaggatyák] vala, mint a' juhoknak és ketskéknek gyapjokat-is; avagy a'beretvának élivel beretvállya, [le vakarja, nyiri] és le kopasztya.

585. *Balneator praeterea, cucurbitulas applicans, scalpro scalpurit & scarificat.*

585. A'főrődős annak fölötte, a' köppölyöket fel-vetvén, a' köppölöző éles vassal [vagdaló ispottal] vagdal és köppölöz.

586. *Coma seu caesaries, quam Germani alunt, ut Poloni antias atque capronas, pectine pectitur & comitur: calamistro cincinni crispantur.*

586. Az üstök avagy eresztet [hosszú] haj, mellyet a'Németek [viselnek] nevelnek, mint a' Lengyelek az elő hajakat és az homlokra függő fürt hajakat, fésüvel fésültetik és ékesgettetik: a' fodorétó vassal a' bé-vont fodorétott hajak fodoréttatnak.

587. *Unctiones, suffimenta*

587. A'kenetek, füstölések avagy tömi-

menta seu suffitus, odoramenta, aspersiones-que ex ampullis, delicatorum, voluptariorumque sunt, quibus delibuti fragrant.

tömjénezések, jó szagot ereſztő illatozások, és ámpolnákból [bőrékből korsotskákból] való illatozó hintegetések [öntözések] a' kényeseké, és gyönyörüségben élőké; mellyekkel meg-kenetvén illatoznak [jó szagot botsátnak].

LIV.
De Conjugio & affinitate.

588. Conjugium est cum mas seu marit⁹ & fœmina sive uxor, ut conjuges cohabitant.

588. Házaſság az mikor a' férfiu avagy férj és az aſzſzony avagy feleség, mint házas társak edgyütt laknak.

589. Matrimonium initurus cœlebs seu innuptus, despicit sibi quam ambiat & prociat virginem nubilem, elegantem, formosam, atq; dotatam; aut viduus viduam.

589. A' nőtelen rideg avagy hős legény meg házaſodni [nőzni] akarván, meg-nézi (meg-szőmléli, el-válaſztya) magának a' melly el-adó (férhez menő) ékes, szép termetü, és gazdag jegy ruhás szüz leányt kedvellyen (meg-kerüllyön) és kéreſſen; avagy az özvegy ember az özvegy aſzſzonyt.

590. Dos & forma nonnunquam rivales & coamantes excitunt.

590. A' jegy ruha és ékes termet néha máſſal azon egy személy kéröket és edgy leány szeretöket szereznek avagy hoznak (öſztönöznek).

591. Proc⁹ cùm obtinet ut ei despondeatur, fit sponsus; & qua nubit

191. A' nőſző (leány kérő) legény midőn meg-nyerte hogy néki jegyezteſſék (adattaſſék, igérteſſék) léſzen

bit ſponſa: ille ſuum pa-ranymphum proxene-tam ſeu pronubũ, hac ſuas pronubas & para-nymphios habet.

592. A nuptiis vir ſeu maritus & uxor dicuntur: poſtridie re-potia fiunt.

593. Qui natã ſeu fi-liam elocavit, ſocer eſt & ſocr9: qui duxit gene-r: qua nupſit, nurus: reliqui agnati ex eo ſe affinium titulo cohone-ſtant: levir glorem, & ſororius fratriam com-pellat.

594. Si connubium non arriſit; licuit pri-dem & integrum fuit nuptam repudiare, fi-ebatq; repudiũ atque di vortium: hodie nihil niſi alterutrius obitus ſeparat ſejungit.

LV.

De Puerperio.

595. Vt ſexus, ita con-

léſzen vő legény; és a' melly fér-hez megyẽ meny aſzſzony: aman-nak magának vőfélllye edgyben ſzerző Náſznadgya avagy leány kérő őrőm attya, ennek magának el házasétó őrőm annya és nyoſzolyai vannak.

592. A' menyekező lakodalom után feleséges (házas) embernek avag' férjnek és feleségnek mon-datnak: máſod napon hotakei (kár látó) vendégségek léſznek.

593 A' ki fiát vagy leányát elhá-zasétotta, ipa az és napa: a' ki el-vőtte vő: a' ki férhez ment, menye: az egyéb rokonságok iſmed mago-kat ſogoroknak tituluſsával (ne-vezetivel tiſztelik: a' sűv (férjnek őtse vagy báttya) az ő ángyát (at-tyafia feleségét) és a' néńye avagy huga férje, az ő őtse vag' báttya feleségét hivja (ſzoléttya).

594. Há az házaſság nem tet-tzet, ſzabad vólt ez előtt régenten és tellyeſséggel helyes vólt a' fér-hez adott menyetskét meg-vetni, (el-hagyni) és léſzen vala meg-vetés és el-válás: ma ſemmi nem egyéb hanem valamellyiknek ha-lála ſzakaſztya és válaſztya-el.

LV. A' Gyermek ſzüléſről avagy gyermek ágyról.

595. Mint a' férfiui és aſzſzonyi-

jugalis copula, thalamusq; prolis causa est.

állati nemnek kŭlŏmbsége (természetbéli himnek him és nŏstény kŭlŏmbŏztetése) ugy az házasságbéli kŏtelessęg, (ŏszve szŏrkesztetés) és ágy-is magzat kedvéjért (szaporodásnak okáért) vagyon.

596. *Mulier fœtum in utero seu matrice gestans, & persæpe malaciâ laborans, longè profecto plus præstat quam vir, in utre liquorem habens.*

596. A' magzatot méhében (mádrájában, burokjában) viselŏ, és gyakor bádjadással (lankatsággal) bajmolodó (veszekedŏ) aszszony, sokkal bizonyára tŏbbet (használ) tselekszik mint a' férfiú, kinek az ŏ nemzŏ (magva) nedvessęge az emberi nemet szaporétó tŏmlŏjében (tŏkiben) vagyon.

597. *Quæ nisi abortit, filios & filias enititur, quandoq; gemellos seu geminos.*

597. Melly hanemha idétlen szŭl, (el-veszti a' magzatot) fiakat és leányokat szŭl, néha kettŏsével avagy kettŏsŏket.

598. *Puerpera sex septimanis seu hebdomadis latitare, lege Iudaicâ tenetur.*

598. A' gyermek ágyas hat hétig lappangani, a' Sidók tŏrvénye szerént tartozik.

599. *Pater vel genitor gignit; mater seu genetrix concipit, parturit, ac parit: ambo gnatos educant, basiãt, suaviant, osculantur, amplectuntur, in sinu gremioq; fovent.*

599. Az atya avagy nemzŏ nemz, az anya vagy szŭlŏ méhében fogad, (terhben esik) várandó (nehezkes, viselŏs) lészen, és szŭl: mind ketten szŭlŏttyŏket nevelik, ápolgattyák, édesgetik, tsokolgattyák, ŏlelgetik, ŏlŏkben és kebelekben táplállyák.

600. *Vitricos & noverca*

600. A' mostoha apa és mostoha anya

verca privignos non aquè diligunt, quia venter genitor est.

anya a' mostoha gyermekeket nem szintén ugy (nem annyira) szeretik, mert edgyik sem nëzője.

LVI.
De Cognatione.

601. *Qui ejusdem sunt progeniei aut prosapiæ, sibiq; sanguine juncti, cognati & consanguinei dicuntur: ut fratres & sorores, (præsertim germani, nam uterines esse non tanti æstimatur) avus & avia.*

LVI. A' rokonságról avagy vér szerént való atyafiuságról.

601. A'kik azon edgy ágból avag' nemzetségből valók, és edgy máshoz vérrel foglaltattak: edgyeknek és edgy test véreknek mondatnak: mint az edgy vér tag ötsék bátyák és edgy szülëjü nénék hugak, (kiváltképpen az atyával és anyával edgyek, mert csak azon edgy méhből valóknak lenni nem bötsültetik annyira, (avagy nem tartatik ugy reá) a' jobb atya (ösöd) és jobb anya (üköd).

602. *Item proavus proavia, abavus abavia, atavus atavia; quod supra est majores vocamus.*

602. Ismét az ösöd attya üköd annya, ösöd öreg apja és üköd öreg anya, ösöd apjának ősi üköd annyának üki; a' mi ezen fellyül vagyon eleinknek hivjuk.

603. *Collaterales sunt, patruus & amita; avunculus & matertera; patrueles, sobrini seu consobrini, & amitini.*

603. Oldal slag (mellék ágból) valók az atyád báttya és atyád néonye; kiknek attyok egy, kiknek edgy az annyok, és kik közzül edgyiknek az attya másiknak az annyával egy, és atyafi gyermekek.

604. *In descendenti-um serie sunt, nepos & neptis*

604. Az alá szálló nemzetségnek rendi között vannak, az

& neptis, pronepos & proneptis; cum tota posteritate vel omnibus posteris.

unoka fi és unoka leány, unokád fia és unokád leánya, az egész maradékkal avagy minden utánna valókkal.

605. Sunt qui cùm careant sobole ac heredibus, extraneos adoptant: sunt è contrà qui suos, ob inobedientiam, exheredant abdicantque.

605. Vannak a' kik holott szűkölködgyenek magzat és örökös maradék nélkül, idegeneket (kivül valókat (örökös fiacká fogadnak: vannak ellenben kik az ő fajáttyokat, az engedetlenség miatt, az örökségből ki-adják (kirekesztik) és meg-vetik.

606. Superstitibus orphanis & pupillis minorennibus testamento tutores dantur, hereditatis ab intestato ad eos devolutæ conservandæ gratiâ; quæ & posthumis debetur; spurii vero & nothi minimè ejus esse participes, eamve participare, debent. Ejusmodi tutores sic ex fide agunt, inventaria regesta seu repertoria faciunt.

606. Az meg-maradott kitsiny esztendejü (kisded) árváknak és szülejektül meg-fosztattaknak testamentomban tutorok adattatnak, (hagyattatnak) a' testamentom tétel nélkül reájok maradott örökségnek meg-tartása kedvejért; melly még az attyok halála után születtettekre-is tartozik, a' fattyaknak penig és tiltátalan ágyból való zab gyermekeknek semmiképpen abból részeseknek lenni, és abból részt venni, nem kell. Az ollyan tutorok ha hitből (hit szerént) tselekesznek, házi eszközöknek jedzö tábláit regestromokat avagy mindeneket fel találtató laistromokat tsinálnak

607. Testanti interea facultas est facultates suas

607. A' testamentom tévönek azonközben hatalma vagyon az ő jo-

ſuas partiendi, deq; iis diſpenſandi & legandi cui videtur, dimidium ſeu ſemiſſem, trientem, quadrantem, ſextantem, dodrantem, &c.

LVII. De Oeconomia.

608. Quomodo pater familias & mater familias, horumq; diſpẽſatores ſeu œconomi familiam (famulitium) adminiſtrare; & famuli famulaq; obedire debeant, œconomia præſcribit.

609. Herus ſeu dominus eſt qui ſervum habet; hera ſeu domina quæ ancillam: nati autem vernæ ſunt.

610. Servus ac famulus eſt, qui ſervit & famulatur; mancipium, in quem vitæ & necis poteſtas eſt; libertus manumiſſus.

611. Pen-

ő jószágának el osztogatására, és azokból való Sáfárkodására és teſtamentomban el hagyására, a' kinek tettzik, felet avagy fél részét, harmadát, negyedét, hatodát, tizedét, avagy harmad, negyed, hatod, tized részét.

LVII. Az házi gödviſeléſről avagy tselédes gazdaságról.

608. A' tselédes atya avagy házi gazda és tselédes anya avagy gazda aſszony, és ezeknek Sáfári avagy házi gond-viſelői miképpen kelleſſék a' tselédet (ház népet, ſzolgai ſereget) igazgatni; (ki-ſzolgáltatni, rendelni) és a' ſzolgáknak ſzolgálóknak engedni, az házi gazdaságról való tudomány irja elönkben.

609. Gazda avagy Ur az a'kinek ſzolgája van; gazda aſszony avagy Ur aſszony a' kinek ſzolgálója: azoknak gyermeki penig házunknál ſzületett ſzólgák.

610. Szólga és inas az, a' ki ſzolgál és inaskodik: rab, a' kinek életére és halálára hatalom vagyon; a' ſzabados (a' ſzolgálatból fel-ſzabadult (kezénél fogva ſzabadon botsáttatott.

611. *Penſum facienti demenſum ſuum debetur, diurnum, menſtruum, annum.*

611. A' ſzakványt tselekedőnek (ſzakványoſnak) el-rendelt jutalom (ſzabot étel, kóſt) kőlletik, naponként, holnaponként és eſztendőnként való.

612 *Liberis parentes multa indulgent: indulgentia autem nimia perdit liberos.*

611. A' magzatoknak a' ſzűlék ſokat engednek: a' főlőttéb való engedelmeſſég penig el-veſzti a' gyermekeket (magzatokat).

LVIII. De Urbe.

LVIII. A' kerétet váraſról.

613. *Urbem muniunt mœnia, aggeres, valli, valla propugnaculaque.*

613. A' kerétet várast erősſétik a' kőfalok, töltéſek, ſántzok (várták) palánkok, (kerétéſek) és főldel töl. ött báſtyák.

614. *Intervallũ ſeu interſtitium habet foſſam: pomœrium intro eſt, quà civibus ad mœnia patet acceſſus.*

614. A' ſántz kőzinek avagy báſtya kőzinek vagyon árokja: a' kő fal mellékje avag' kerétés kőzi beől vagyon, mellyen a' polgároknak (város lakoſinak) a' kő falra való menetel nyittatik (adattatik).

615. *Porta habet clauſtra ſua, valvas, repagula, cataractas, & pontem verſatilem.*

615. A' kapunak vannak az ő bétévő zárjai, két felé nyiló ajtai, (kapui) által ſzegező závári, viz-ereſztő tsatornái, és forgó (emeltsős) (hidja) kapuja.

616. *Platea & vici lapide ſternuntur; ut & forum cum porticibus; ne lutoſa & lutulenta ſint ambulationes.*

616. Az utzák és váraſnak fok helyei kőveckel rakattatnak (pádimentomoztatnak) meg; mint a' piartzis a' tornátzokal;) porticuſockal) hogy ſároſſak és bé-ſározottak ne legyenek a' járó (ſétáló) helyek.

617. *An-*

617.

617. *Angiporti ut plurimùm transitude. stituuntur, & impervii sunt.*

617. A' szoros közök (keskeny utzák) gyakrabban (többire által mehetés nélkül szükölködnek, és út nélkül valók (járhatatlanok).

618. *Suburbiis oppidum ampliatur, turribus decoratur, potissimùm si murata & fastigiata sunt.*

618. Hostátockal a' város szélesséttetik, (terjesztetik) tornyokkal ékesittetik, kiváltképpen ha kö-falból rakottak és héjazottak (terösök hegyesek).

619. *Non cùcti incolæ privilegiati sunt, sed indigenæ & municipes.*

619. Nem minden lakosok privilegiomosok, (szabadsággal ajándékoztattak) hanem az othon született városnak haza fiai, és a' polgári méltóságban (társaságban) vétettek.

620. *Ex his quidam à censu & oneribus publicis immunes, sibi privatim vivunt.*

620. Ezek közzül némellyek az adótúl (taksától, kapu-pénztől) és közönséges terhektől (igától szolgálattól, munkától) üresek (szabadosok) lévén, magoknak magán élnek.

621 *Peregrini & inquilini sunt vectigales, tributum solvunt, pendunt.*

621. Az idegenek (jövevények) és lakosok (söllérek) adó fizetök, adót fizetnek, adnak.

622. *Templum, curia, armamentarium, ærarium, granaria seu horrea, civitatis robur sunt.*

622. A' szentegyház avagy templom, város-háza, fegyver-tartó ház, pénz tartó (verö) ház avagy tárház, gabona (élés) házak avagy tsürök, a' városnak erösségi.

623. *At cisterna, horologia, scholæ, bene ordinata, belli boniq; regiminis indicium & documentum.*

623. De a' jól rendeltetet tsatornák, orák, scholák, az helyes (jeles) és jó rendü igazgatásnak (gubernálásnak rend-tartásnak) jele és tanubizonysága.

624. Ponè prætorium custodia poni solet; in recessib⁹ foricæ quas foriarius repurgat.

624. A' tŏrvényház [udvar ház, tisztvlselŏ háza, itélŏ hely] mŏgŏtt strála [ŏrzŏ ház, fogház] szokott helyheztettetni; a' fél felé való helyeken perváták [szaró székek, foso helyek] mellyeket a' szarhordó ki-tisztét.

625. Diversoria seu hospitia publica, cauponæ, popinæ, pro advenis parantur; asyla seu refugia pro sontibus; xenodochia & nosocomia pro pauperibus.

625. A' vendég-fogadó házak avagy kŏzŏnséges szállások, kortsomák, kŏz. konyhák, a' jŏvevényekért tsináltatnak; a' szent helyek avagy bé-futásra [szaladásra] való menedék helyek az ártalmas bŭnŏsŏkért; [vétkesekért] az ispotályok és betegek háza a' szegényekért.

626. Basilica est augusta ædes, vel domus.

626. A' Királyi palota avagy bŏtsŭletes tanáts ház méltóságos nagy épŭlet, avagy ház.

627. Specula in editiore loco sit; vigiles autem vigiles.

627. A' vigyázó [ŏr-álló, vártások] helye leg. magassabb helyen légyen; az ŏr. állók [vigyázók] penig vigyázók.

628. Vicini atq; propinq; mutua sibi officia ac ministeria debent.

628. A' szomszédok és kŏzel valók edgymásnak kŏltsŏn jó akarattal és szolgálattal tartoznak.

LIX. De Templo.

LIX. A' Templomról avagy Szentedgyházról.

629. Æditum campanarum pulsu cœtum ad sacra convocat, & congregat.

629. Az edgyház ŏrzŏ [edgyház fia] az harangoknak [verésével] harangozásával a' gyŭlekezetet az Isteni szolgálatra edgyben hivja, és ŏszve-gyŭjti.

630. Ubi

630. Ubi conventum est, cantorum chorus ad pluteum psalmos & hymnos seu cantilenas spirituales decantat & psallit.

630 Midőn őtzve gyülekeznek, az énekliőknek serege (karja) a' pulpitumnál avagy énekes könyv tartó pólznál psalmusokat [soltárokat] és hymnusokat lelki ditséreteket el énekel és zőngedez.

631. Concionator verbi divini praeco vel Ecclesiastes e suggestu aut pulpito Spiritum Sanctum invocat; textum biblicũ (è Biblia) authenticum interpretatur; scripturas utriusque Testamẽti, ex libris tàm canonicis quàm apocryphis citat ac affert; ad pœnitentiam seu resipiscẽtiam juxta decalogi aut decem praeceptorum tenorem hortatur; cõtrita corda satisfactione, meritoque Iesu Christi solatur: hoc scilicet modo evangelium praedicat & concionatur, orthodoxâ atq; catholica religione auditores ritè imbuens.

631. A' lelki tanitó, Isten beszédének hirdetője avag' prædikátor a' prædikalló székből avagy könyvklő helyből a' szent Lelket segitségül hivja; a' tellyességgel igaz szent Irásbéli letzkét (felvőtt igéket a' Bibliából) magyarázza; mind a' két testamentomnak iráſit, mind a' közönségesſen mindenektől bé-vőtt s' mind az el-rejtőtt könyvekből citállya és elő-hozza; a' pœnitentia tartásra avagy meg-téréſre a' tiz parantsolatnak tenora (folyása, rendi) szerént inti; a' tőredelmes szivecket a' Jesus Christusnak elég-tételével és érdemével biztattya: tudni illik illyen módon prædikállya (hirdeti) az Evangeliomot, (örvendetes izenetet) az igaz és közönséges valláſra az halgotókat helyeſſen (jó rendel és móddal) tanétván.

632. Peractâ precatione seu oratione, festa seu

632. El-végezvén a' könyörgést avagy imádságot, az ingó (válto-

seu dies festos, mobiles & immobiles indicit; & concionem, quæ quo frequentior eò charior dimittit.

zó) és nem ingó (napjokat nem változtató) innepeket avagy innep napokat meg-jelenti; és a' gyülekezetet, a' melly mennél számossabb annál kedvessebb, elbotsáttya.

633. *Nonnunquam catechisat, ad paptisteriũ (apud Catholicos Romanos cum exorcismo) præsentibus susceptoribus baptizat, sacram synaxin, Eucharistiam, seu cœnam Domini ministrat.*

633. Néha Cátechismust avagy hitnek rövid summában foglalt ágazatit tanét, a' keresztelö helynél (a' Romai Catholicusoknál avagy Pápistáknál esküvéssel kénszerétö ördög üzéssel) a' komáknak jelen létekben körösztöl, az Urnak szent asztalát, hálá adásnak emlekeztetö lakodalmát, avagy Urnak vatsoráját ki szolgáltattya.

634. *Absolvit pœnitentes, à sacramentis arcet impœnitẽtes, hypocrytas conscientiæ suæ committit.*

634. A' penitentia tartókat felóldozza, a' penitentia tartatlanokat a' sacramentomoktól (szent jegyektül) el-tiltya, a' kép (szín) mutatókat az ö lelkek-ismeretire hadgya.

635. *Encœnia, compitalia, dedicationes & anniversariæ solẽnitates debitâ festivitate, biduò, triduò, quatriduò, octiduò celebrãtur*

635. Az új templom szentelések, utzákon való innepléseк, bészentelések és esztendönként való innepi pompaságok illendö meg-illéssel, (ékesétéssel) két napókig, harmad napig, negyed napig, nyoltzad napig, gyakoroltattatnak (ditséreteckel hirdettetnek, innepöltetnek).

636. *Ceremoniæ non apud*

636. A' ceremoniák (edgyházi rend

apud omnes eadem sunt, nec ordinandi & initiandi Ecclesiæ Ministros, mos idem: sed disparitas hæc innoxia seu innocua est, suntq; tales ritus meræ adiaphora vel res indifferentes.

LX.
De Ecclesia.

637. Parochus seu pastor est suæ Ecclesiæ seu paræciæ Inspector: totius autem diœcesis antistes.

638 Præsules, præpositi, abbates & priores cucullatis monachis, monasteriisq; vel cœnobiis; abbatissæ seu antistæ monialib⁹ aut virginib⁹ vestialib⁹ in abbatiis; sacellan⁹ sacello; diacon⁹ & subdiacon⁹ cum seniorib⁹, collectis & elemosynæ præsunt.

rend tartásók) nem azonok (edgyek) mindeneknél, sem az edgyházi szolgáknak rendelésének és fel szentelésének, azon egy módgya: de ezek külömbség nem ártalmas avagy nem veszedelmes, és az illyetén szokások meg külömbség nélkül valók avagy magában sem jó sem gonosz közdolgok.

LX. Az szent gyülekezetről avagy anyaszentedgyházról.

637. A' plebános avagy lelki pásztor az ő gyülekezetinek avag' plebániájának, ők állója vigyázója: az egész tartománybéli gyülekezetnek penig az Espereſt (gárdján, elől járó fő pap)

638. A' prælátok, præpostok, apáturok és gárdjának avagy tsuklyás barátoknak elei, a' monostoroknak avag' cselastromoknak; a' fő apátzák avag' gárdján aszszonyok az apátzáknak avagy a' Vesta Isten aszszonynak szentelt szűz nőstény papoknak (szent szűzeknek) az apáturságokban; a' káplán a' kápolnának; az edgyházi szólga avagy edgyházi szólga alatt való a' gyülekezetnek véneivel, a' szedegetett (gyüjtött) pénznek és alamisnának (szegényeknek adakozásának) előtte vannak (elől-járó gondviselőjök).

639. *Primitiæ & decimæ sacerdotibus ac presbyteris offeruntur: eremytæ seu anachoretæ in cellis suis eremum vel desertum inhabitant.*

639. A' gyŭmŏltsŏknek sŏngéi és a' dézmák (tizedek) a' papoknak és a' gyŭlekezetbē lévŏ véneknek (áldozo papoknak) adattatnak; a' rŏmŏték és magán (félen) élŏ barátok az ŏ pintzéjekben a' kietleneket avagy pusztákat lakják.

640. *Primates archiepiscopi & episcopi orthodoxi, in conciliis seu synodis schismata & sectas componunt, ac dirimunt; hæreses damnant, & ꝓpterea hæreticos blasphemos atque schismaticos et novatores conclamatos deploratosq́; cum asseclis, ut & apostatas, ab Ecclesiæ Christianæ unione excōmunicant; doctrinæque canonem stabiliūt.*

640. Az elsŏ nagy renden való papok, érsekek és keresztyén pŭspŏkŏk, a' kŏzŏnséges gyŭlekezetekben (tanátsokban) avagy synatokban a' szakadásokat és vallásban való pártolkodásokat (réseket) rendelnek (végeznek) el, avagy le-tsillapétanak és el választanak; eretnekségeket kárhoztatnak, és azokért a' káromkodó és szakadást indétó s' újétó tellyességgel meg-átalkodott és siránkozásra méltó eretnekeket az ŏket kŏvetŏckel, mint az hittŭl szakattakat-is, a' keresztyéni szent gyŭlekezetnek edgyessęgébŏl (társaságábŏl) ki átkoznak; (tiltanak, rekesztnek) és a' tudománynak reguláit avagy articulusit (tŏrvényit) meg-erŏssętik.

LXI. De Ethnicorum Judæorumque superstitionibus.

LXI. A' Pogányoknak és a' Sidóknak hamis Isteni tiszteletekrŏl, avagy babonaságokról.

641. *Pagani, gentiles seu*

641. A' pogány, Isten isméreti kivŭl

seu ethnici sacrificuli in delubris, lucisve suis sacrificia, libamina, hostias & victimas super aras seu altaria immolabant; thura offerebant, libabant & adolebant, lustralique aquâ sese lustrabant; & sic deastris atq; idolis suis litando, piacula expiare conabantur: sed abominatio fuit.

vŭl avagy kegyes erkŏlts nélkŭl való áldozó papok az ŏ metsettyekben, és barlangjokban (szentelt berkekben) meg-szenteléseket, kóstolo áldozatokat, égŏ áldozatokat és bŭnért való áldozatokat az ŏ oltárokon áldoznak vala; tŏmjéneket visznek vala fel, illatoztatnak és fŭstŏlnek vala, és hintegetŏ szentelt vizzel ŏ magokat hintik vala: és igy az ŏ isteneknek és bálványoknak szolgálatot tévén, halálos vétkeket el tŏrleni (engesztelni) igyekeznek vala: de utálatosság vólt.

642. *Profanum appellabant seu minus sacrũ, quicquid extra fanum esset non consecratum, diisque dicatum aut dedicatum.*

642. Szentségtelennek nevezik vala avagy kevesebbé szentnek, valami a' Sz. helyen (templomon) kivŭl meg nem szenteltetett vólna, és az isteneknek szánt avagy ajánlattatott vólna.

643. *Pontifex infulatus sacrarium (adytum) intrabat, & flamines thuribulo seu acerrâ suffiebant, cymbalis, tintinnabulis crotalisq; tinnientes.*

643. A' szkofiomos avagy patyolatos fŏ pap a' szentségessebb helyben (segestyében) bé-megyen vala, és a' tŏbb alsó renden való áldozó papok a' tŏmjénŏzŏvel avagy fŭstŏlŏvel illatokat tésznek vala, cymbalmockal tsŏngetŏckel, (harangotskáckal) és kolompockal (kelepeckel) tsŏngetvén (kolompozván)

644. *Vates eorum, saga seu sibylla & piatrices*

644. Azoknak jŏvendŏ mondói bŭjŏs bájosi avag' Sybillái (babonási)

ces vaticinabantur, ac futura prædicebant, nõ ex numinis afflatu, instinctu aut inspiratione, raptum vel ecstasin, vt Prophetæ Israëlis; sed ex auspiciis, auguriis, haruspicina, sortibusq; superstitiosis: inde auspices, augures, hariolí seu aruspices & sortilegi dicti.

innét vannak a' madár nézésből jövendölők, madár szollásból jövendölők, babonások avagy bűjős bájosokés sors vetők (kotzkások).

645. Hinc hariolari & augurari pro divinare usurpamus.

645. Innét babonáságból vélni és madár szóból itélni az istenes jövendölésről veszszük.

646. Habebant & oracula, sed erronea, à Vejove profecta.

646. Voltanak ő nálok isteni szózatok-is, (feleletek is) de hamisak (vétkesek, tevelygők) a' pogányok kár tévő Istenétől, az az a' Belzebub ördögtől jöttek.

647. Demortuos heroas heroinasque divis accensebant, seu in numerum sanctorum referebant.

647. A' nagyságos dolgokat viselt meg-holt férfiakat és emlékezetes kegyességű aszszonyokat az istenek közzé számlállyák vala, avagy a' szenteknek számok közzé helyheztetik vala.

648. Iudæi in Synagogis præputia circumcidunt, sabbatho feriati-

648 A' Sidók a' Synagogákban (gyülekezetekben) a' férfiui szemérem testnek első bőrit környül-

feriantur. & scenopegia prater Pascha & Pentecosten celebrant: Anabaptistæ fanatici sunt.

nyŭlmetélik, szombaton inneplenek, és Sátoros innepeket az Husvéton és Pŭnkŏsdŏn kivŭl illenek avag' szentelnek: az Uj kŏrŏsztyének eszelŏsŏk (bolondok).

LXII.

De Curia.

649. In curia senatus consessus suos, de Republica ac Politia curas atq; negotia agunt.

650. Asservatur ibidē matricula civium seu albū, & tabulæ publicæ.

651. Consul aut Proconsul deliberāda proponit, Consulares & Senatores sententiam dicunt: pedarii annuunt, ille concludit.

652. Notarius cancellis septus acta consignat; & ita quisq; suo munere fungitur.

653. Ministratores illis sunt, apparitores sive statores, accensi, scribæ &

LXII. A' Tanátsházról avagy Várasházáról.

649. A' váras házában a' várasbéli tanátsnak gyŭlési (ŭlési) lévén, a' kŏzŏnséges társaságról és polgári rendrŏl gondot viselnek és munkálódnak (fáradoznak).

650. Ugyan ott tartatik a' polgárok nevének laistroma avagy váras kŏnyve, és kŏzŏnséges táblák.

651. A' fŏ tanáts (polgár mester, biró) avagy vice tanáts (biró után második) a' tanátskozásra (végezésre) való dolgokat elŏ beszélli, a' fŏ polgári rendek és tanátsok sententiát (értelmet, voxot) mondanak: hozzá szóllanak) a' más értelmét jovallókra hajolnak, amaz bé-rekeszti (fejezi).

652. A' notarius (váras iró deákja) rostéllyal kŏrnyŭl keréttetvén, a' végezett dolgokat (tselekedeteket) fel-jedzi; és ugy kiki az ŏ tisztiben jár-el.

653. Azoknak szolgájul vannak a' váras szolgai, (futoso birái,) avagy oda számlált (rendelt) ajtón

& præcones, itẽ lictores.

tón állói, iro deákok és kiáltók (szó ki-hirdetők) ismét poroszlók (hohérok).

654. Plebs in tribus distributa seu divisa suos habet tribunos, per quos plebiscita feruntur ad ratihabitionem senatusconsulto.

654. A' bizonyos számu népeknek rendire (Kapitányságokra, hadnagyságokra (szaggattatot avagy osztattatott kősségnek Kapitáni (hadnagyi) vannak, kik által a' kőzségnek végezési (kőz nép akarati) vitetteinek a' meg-erősségtésre a' felső tanátsnak.

655. Habent & opifices curias seu collegia sua, ordinis causâ: curionibus enim & censoribus novitius artificium, professus, specimen dare cogitur.

655. Vagyon a'kézi mives mesterembereknekis tzéhek és gyülekezetek, rend-tartásnak okáért: mert a'tzéh-mestereknek és megitélő (viságló) decánoknak újonnan tanult mesterségének jelenségét meg mutató mester legény, mesterségének (tudományának) probáját adni kénszerittetik.

LXIII.
De Judiciis.

LXIII. Az itélésekről avagy tőrvény tételekről.

656. Duobus de hæreditate herciscũda, aut quacunq; controversia disceptantib⁹ seu litigantib⁹, tertium intervenire necesse est, qui litem decidat ac dirimat; aut de quo altercantur diribeat ac discernat: aliàs certamina

656. A'két őrőkős jószágnak bitásáról, vagy akar mely viszsza vonyáról (pőrlekedésről) virongók avagy vetzekedők kőzt harmadiknak kőzben-járulni szükség, ki a' pőrt el-szakaszsza és el-válaszsza; avagy a'miről kőtődnek egymással [vironganak] el-oszsza és meg lássa: [itéllye rostállya] egyéb aránt [külőmben] a' viaskodások [viadalok]

na & contentiones in infinitum ibunt.

dalok) és viszavonyások (veszekedések) végetlen dolgokra meñek.

657. *Aut igitur amicabili compositioni & pacificationi studeant, sibiq; arbitrium deligant, cujus arbitrio acquiescãt utrinque; aut forum sectentur, & secum experiantur jure.*

657. Avagy ezokáért barátságos szerződésre és békeségre igyekezzenek, kőz birót (fogott embert válaszszanak, a' kinek itéletin (szabad akarattyán) megnyugodgyanak mind két felől; (részről) avagy tőrvény széket kővessenek, és edgymással tőrvény-szerént probállyák-meg.

658. *Qui adversario dicã scribit vel impingit, citat & acersit eum ad p̃torem, p̃terquam nefasto die, insimulat & accusat noxiæ.*

658. A' ki az ellenkező félnek pőrlődés levelet ír avagy pőrt indét, citállya és idézi a' tiszt-viselőhőz, (itélő mesterhez, birohoz) a' tőrvénykedéstül meg-tiltatot naptól ki válva, vétkessé teszi (bűnben keveri) és tzégéres bűnnel vádollya.

659. *Conciliatione rejectâ, ad actoris seu litigatoris petitionem accersitur reus: quo cõparente, accusatio & excusatio contendentiũ percipitur: atq; probatio partis utriusq; cognoscitur. Si diffitetur, admittũtur testes, & illi q̃dem jurati, si authoritas per se non sufficit.*

659 Az őszve békéllés megvettetvén, a' pőr indétónak (actornak) avagy fel-pőrősnek kérésére elő-hivattatik a' bűnős; (vétkes) a' ki jelen lévén, a' pőrősőknek (veszekedőknek) vádolása és mentsége meg-hallatik: és mind a' két résznek probálása (erőssęge) meg-visgáltatik (esmértetik) Ha tagadja, a' bizonyság tévő tanúk hozzá-botsáttatnak, s' azok-is penig meg-eskűttetve, ha méltoságok őnnőn magában nem elégendő.

660. *Advocatum, paracletus seu patronus, clientem, utpote qui se in clientelam ejº dicavit, ac patrocinio ejus nititur, ne deserat; sed defendat atq; propugnet: ex æquo tamen & bono, ne rabula audiat. Procurator mandatarius mandati fines ne transiliat.*

660. Az igy fel-vételre hivatlatot, vigasztaló avagy procátor, az ő gondviselése alatt valór, ugy mint ki magát az ő gond-viseléſe alá ajánlotta, és az ő tutorságához támaszkodik, el ne hadgya, hanem oltalmazza és viadallal meg őrizze igasságból mindazáltal és jóból, hogy nyelveskedő tsélsaponak ne hallattaſſék. A' parantsolattal járó gondviselő a' rá bizott parantsolatnak határit által ne ugordja (hágja).

661. *Vitet & judex præjudicia sumopere; neq; largitionibus corruptus, nec aliorum offensâ deterritus, aut favore malevolentia, & sycophanticâ quadruplatorum delatione occupatus, huc aut illuc propendeat; sed nude secundũ probatorum evidentiã decernat: æquitatis attamẽ majorem, quàm stricti & rigidi juris rationem habeat.*

661. Az itélő bi-ró-is az idő előtt való itéleteket felettéb igen eltávoztaſſa; ſe penig bő adományokkal meg-veſztegetődvén, ſe máſoknak meg-bántásától el rettenvén, avagy kedveskedésből, roſz akaratból, és patvaros négyſzerrel-is dolgot őregbétő rágalmazók árulkodásától el-fogattatván, ide vagy amoda ne hajollyon; (hárintson) hanem tsupán (mezételen, egyedül tsak) a' meg próbáltatot (bizonyéttatot) dolgoknak nyilván valósága szerént végezzen: (rendellyen, itéllyen) az egyenes igazságra mind-azonáltal nagyobb, hogy ſem mint a' ſzoros és kemény tőrvényre gondja légyen (vigyázzon).

662. *Si adſeſſores ad-*

662. Ha az aſſeſſorok (tőrvény

sunt, præsidis est suffragia colligere, illorum liberè sed justè ferre; vt sontes damnentur, insontes justificentur & absolvantur.

tévõ igaz látó birák) jelen vannak a' fõ birónak (itélõ mesternek) tiszti az hogy sententiákat (voxokat; értelmeket) szedjen, amazoké szabadoson do igazán voxot mondani; hog' a' bũntetést érdemlõ vétkesek kárhoztassanak (meg) sentétiáztassanak, az ártatlanok meg igazéttassanak és fel oldoztassanak (el botsáttassanak).

663. Nam decreta & edicta consensu facta, revocari, retractari ac rescindi, indecẽs est nec usquequaq; cõveniens.

663. Mert a' decretomokat (el-végezet dolgokat) és kõz akaratbol lõtt ki mondott sententiákat; (árticulosokat) viszsza venni; meg-másolni és fel-bontani, illetlen dolog, és semmi-képpen (semmi úttal) akar miképpen-is nem helyes (illendõ).

664. Causæ decisio ut promulgata est, ocyùs executio fiat: nisi condemnatus protestetur, & ad superi⁹ tribunal provocet seu appellet; ibi justitio, comperendinationi, aut etiam sequestrationi locus est.

664. Az igynek (põrnek) végben szakasztása (el-végezése) minek-utánna ki hirdettetett vólna; leg ottan (mindgyárt) légyen kiszolgáltatása: (exequalása, végben vitele) hanemha az halálra itéltetett (kárhoztatott) protestál, (tudományt tészen) és a' fellyebb való tõrvény székre kihiv avagy appellál; (elébb viszitaszittya a' põrt) ott a' tõrvénykezésnek, napról napra való hallogatásnak, sõt még meg válaszrásnak-is helye vagyon.

665. Sed & vadari reum solent, ut se sistat.

665. De a' vétkest még kezessęg alatt-is tõrvényben idézni szokták, hogy magát elõ állassa.

666. Interdum dilatio adhi-

666. Néha el-hallasztás (leszál-

adhibetur, propter interceſsiones, vadumq; fidejuſsiones, & ſatiſdationes: ſed quod quis ſpondet, præſtare tenetur.

szállétás) adatik, a' kőzben-járásokért, kezeſſégért, hitelekért, és elégtételekért: de a'ki mit fogad, (igér) meg-tselekedni (fogadását meg-állani) tartozik.

LXIV. De maleficiis & ſuppliciis.

LXIV. A' gonoſz tételekről és bűntetéſekről.

667. In prævaricatores ſtatutarumq; contemtores à quæſitore animadvertendum eſt; & notoriis peccatis multa ſeu mulcta irroganda; ne impunitas in licentiam abeat.

667. A' tőrvényt által-hágókra és ſzabott ország tőrvényinek meg-vetőire az Iſpánnak (Directornak ſzólga birónak) vigyázni kell; és a' tzégéres vétkekért birságot avagy bűntetéſt kell vetni; hogy a' bűntetetlenség ſzabadságban ne mennyen.

668. Ad coërcendos caſtigandoſq; & compeſcẽdos improbos, virgæ ſunt, flagella, ſcuticæ, taureæ, fuſtes, compedes, manicæ, numellæ, cippi, ergaſtula, carceres, tormenta, fidiculæ, patibula: ut per lictores & carnifices rapiantur, vinciantur ſeu conſtringantur, ligentur ve, & cædantur, verberentur, torqueãtur, crucienturq; faci-noroſi,

668. A' nem jámboroknak megzabolázására bűntetéſére és megfenyétéſére vannak a' veſzſzők, oſtorok, korbátsok, bika bőrből tsinált merő korbátsok, (tatár korbátsok) fuſtélyok, békok, tsintséreк, beléntsek, kalodák, fog-házak, (kalitkák, ſzolgálatnak házai) tőmlőtzők, kinzáſok, tsigázó (tekerő kinzó) ſzerſzámok, akaſztófák: hogy a' poroſzlók és hohérok által ragadtaſſanak, meg-kőtőzteſſenek avagy meg ſzoréttaſſanak, es meg kőttetteſſenek, tsapottaſſanak és veretteſſenek és meg-

noroſi, & morte afficiantur deſperati.

meg-kinoztaſſanak a' gonoſzság tévő latrok, és a' kiknek jobbulása felől reménség nintsen halállal meg-ölettesſenek.

669. Fures enim ac depeculatores, eorumque receptatores, ac manticularii ſuſpenduntur, ſuſpendio necantur; mœchi atq; bigami decollantur, ſeu capite plectuntur; homicida, ſicarii & ſacrilegi in pegmate crurifragio plectuntur, quondam cruci affigebãtur; parricida cum ſerpentib⁹ aculeo inſuti ſubmergũtur aquis, atq; ſuffocantur; anus venefica, lamia, ſtriges, & incendiarii rogo ſeu pyrâ vivi cremantur, perduelles ſeu perduellionis rei quadrigis in diverſam actis diſcerpuntur, bonaque eorum confiſcantur; calumniatores maligni, malitioſi & blaſphemi elinguantur; proſtibulis atq; impudicis

669 Mert a' lopók (orok) és barom lopók, s' azoknak or-gazdái, és az erſzény metélők avagy táska lopók fel akaſztatnak, fel függeſztéſſel ölettetnek-meg, a' parázsnák és a' kettős házas társuak lenyakaſztatnak avag' fejek vétetik; az ember ölők (gyilkoſok) alattóban járó öldöklők (vér ontók) és ſzentség törők, a' ſzár törő le-kőtött karókon kerékben törettetnek; néha napján (régenten) kőrőlzt-fára feſzéttetnek vala-; az atyák és anyák gyilkoſi kigyóckal edgyütt bőr sákban varrattatván vizekben meréttetnek (vettetnek) és azokbã meg fojtatnak; a' babonás (ördöngős) vén aſzſzonyok, (kofák, koportyuk) éjel járó aſzſzonyok, boſzorkányok és gyujtogató tüzes ludvértzek rakás fákon avagy tüzzel meg-égető garmadákon elevenen égettetnek-meg; az urokra fejedelmekre támadók avagy párt ütésben találtattak félre vonyattatott négy lovo ſzekereken ſzaggattatnak el, és azoknak javok (joſzágok) or-

dicu cauterio ſtigmata inuruntur.

ſzág tár házához foglaltatnak; a' gonoſz tévő rágalmazóknak feslett erkőltsű gyalázóknak és káromkodóknak nyelvek ki-mettzetik; a' magát akar kihez adó hires kurvákra és ſzemtelen (tiſztátalan) aſzſzonyokra sűtő (tűzes) vaſſal bélyegek sűttettettetnek.

670. Colapho ſeu alapâ cædi, ob qdvis contingit: talitrum jocoſum eſt (fittyentés

670. Artzul avagy nyakon tsapattatni, akar miért-is meg-eſik (történik) az újjal való fitty vetés újjal való pőrzkőlés) tréfa dolog.

671. Supplicii mitigatio fit relegatione, vel proſcriptione.

671. Az halálos bűntetésnek enyhétéſe (kőnyebbétése) léſzen határból való ki üzetéſſel, és ſzámkivetéſre való botsátáſſal.

672. Exul ſeu in exilium ejectus in loco determinato exulat; exterminatus verò & extorris vagatur: profugus nullibi conſiſtit.

672. Az határból ki-üzetett (ſzámkivetet) avagy ſzámkivetéſre botsáttatot bizonyos meg-határoztatot helyen él ſzámkivetéſben; a' feje és tiſztеſſége veſztett országából (hazájából) ki-üzetett penig és mazul (ſzarándok) tétova vándorol: (bujdoſik) az el-ſzaladott (futásban eſett) ſohul meg nem áll.

LXV. De Statu regio.

LXV. A' Királyi állapatról.

673. Poteſtates eſſe omnium intereſt, ne poteatior imbecillio-rem opprimat: ſed cùm unus rerum potitur, Monarcha dicitur; quan-

673. Hatalmaſságoknak lenni mindenekre nézve haſznos (ſzükséges) hogy az hatalmaſſabb az erőtlébbet el ne nyomja: de midőn egy mindeneckel bír, Monárchának (egy főnek) mondatik; noha (jól-

quanquam Cæsares collegas sibi legere soliti sunt.

(jollehet) a' tsászárok ségéd tárſokat magoknak válaſztani ſzoktanak vólt.

674. Qui si ex legum à legislatoribus latarum atq; promulgatarum præscripto regnat, Rex est; si ex libidine, ut quod libet liceat, etiam sub corona & diademate, sceptroque Tyrannus.

674. A' ki ha a' tőrvény ſzerzőktűl ki mondatot és ki-hirdettetet tőrvényeknek elejében irása ſzerént országol, Király; ha bujaságból (maga kévánsága és győ győrűsége ſzerént) hogy a' mi tetszik ſzabad légyen, még a' korona és Királyi főnek győzedelem ékeſsége, s' királyi páltza alatt is, kegyetlen Úr.

675. Sedes ejus in metropoli est, ubi in solio sedet eburneo, aut eburato; byssò vel syndone, purpurâ seu coccino, & trabeâ acu pictâ magnificè vestitus; aulicorumq; catervâ atq; insigni comitatu stipatus,

675. Az ő ſzéki (lakó helye) az anya várasban (országnak, tartománynak fő városában) vagyon, az holott elefánt tetémből tsinált Királyi ſzékben űl; biborral avagy vékony gyoltsal, bárſonyal avagy skárláttal, és vont arannyal tővel varrot (ſzkofiommal rakot) ruhában nagyságoſſan (méltóságoſſan uti módon, pompáſſan) őltőztetvén; és udvariaknak (udvar népének) ſeregével és jeles [tzimeres nemes] követő fokasággal környűl vétetettetvén.

676. Qui vel sunt consiliarii intimi, vel præfecti: ut aulæ magister vel architriclini, cancellari, thesaurari aut custos ærarii,

676. A' kik avagy belső titkos tanátsok, avag' præfectuſok [gondviſelők: udvar birák] mint az hop mester avagy bé-járók feje, [náſznagy, vendéglő helynek gazdája] cancellarius, kints-tartó avagy tár-

cuſtos magni ſigilli, enſifer, dapifer, pocillator, equiſo, ſummus cubicularius, ſecretarius, ſuos amanuenſes habens, cubicularii, atrienſes, ſatellitium principis, pedites ſeu celeres à pedibus, aſſecla & janitores.

tárházнak őrzője, az őreg pőtsét őrző, fegyver hordozó, aſztalnak, [tálnak] pohárnak, lovászmeſter, fő komornik, ſecretarius, kinek az ő iródeáki vannak, bé járók, pitvarban udvarlók, fejedelem udvari hada, [mezei katona ſereg, udvar népe] gyalogok avagy gyors inaſok, teſtet [életet] őrző kővetők és ajtón-állók.

677. *Aliorſum legat proreges, vicarios, ſatrapas, quaſtores, decumanos, publicanos, portoriorumq; exactores, telones & legatos; qui diplomate regio vel principis inſtructi, res gerunt.*

677. Máſuvá kővetségben küldi a' vice Királyokat, Király képeit, tiſztartókat, kereskedőket, tizedlőket fukarokat, és a' rév-helyeknek avagy hajó béreknek [exactorit] ki-ſzedőit, vámoſokat [harmintzadoſokat] és követeket, kik a' Királynak avagy fejedelem függő petsétes levelével fel-készétetvén, dolgokat viſelnek.

678. *In demortuorum defunctorumve locum ſubſtituuntur ſufficiuntur vel ſurrogantur alii, qui ſucceſſores dicuntur.*

678. A' meg-hóltaknak és kimúltaknak helyében álléttatnak, rendeltetnek avagy válaſztatnak [helyheſztetteknek], máſſák, a' kik utannok következőknek mondatnak.

679. *Regia & baſilica aulaeq; ſive periſtromatis & tapetibus, picturisq; refulgẽt, renidẽt, & perſonant muſicâ.*

679. A' Királyi házak és királyi paloták kárpitokkal avagy környűl terető fal ékesétő varrot lepleckel és ſzőnyegeckel, s' képirásockal fénlenek, tündöklenek, és muſikákal [vigaság ſzerző ſzerſzámokal] zengedeznek.

680. Gerrones, nugigeruli, moriones, parasiti, gnathones, & syçophanta, aularum appendices sunt: Eunochorum usus desuevit obsolevitque.

680. A'főtsőgő tséltsapok, hazugság hordozók, [hazug hír harangok, mondók, trágárok] bolondok [ur bolondjai] hizelkedők, [tányér nyalók, tselepujdik, tsalfák] torkosok [nyalkák] és árulkodók [vádoskodók, közköpük] az udvarokna[k] tóldaléki [foldaléki]: az herélt emberecskel [tőki metzet ágyas házat őrző férfiakkal] való élés meg-szünt [el-múlt] és ki-aggot.

681 Majestas invidiæ obnoxia est, sed clementia præsidii vice erit.

681. A'felség [méltóság] irigység alá vetetett, de a' kegyelmesség oltalom [őrző sereg] helyett lészen.

682. Non tàm principem satellites seu speculatores tutantur, nec tàm locupletant fisci dominive reditus, aut collectum & repositum thesaurus (gazá) atq; subditorum amor.

682. A'fejedelmet nem annyira őrzik a' darabantok avagy őrálló strázsák, nem is ugy gazdagéttyák a' fiscusok [ország tár-házai] és uralkodásának [birodalmának] jövedelmi, avagy az őszve-gyűjtött és el-tőtt [rejtőtt] kints [drága marha] mint az alatta valóknak szerettetni.

683. Angariis igitur, censibus, & exactionibꝰ vi extortis, ne exhauriantur: congiariis potiùs & donativis seu donariis demulceãtur.

683. Annakokáért kénszerétésből [erőltetésből] való szolgálatockal, ado fizetéseckel, és erővel ki-tekert, [vont, szatult] taxáckal [kapu pénzeckel, fel vetett summáckal] ki ne merétteſſenek: [meg ne nehezéttesſenek, el ne fojtaſſanak] hő mértékű adakozáſſal inkáb és donátiockal [nemes jószág osztogatáſockal [avagy ajándékozáſockal enyhétteſſenek [édesgetteſſenek].

684. *Imperandum sic populo ut illi parere iubeat: imperia violenta, & obsequia coacta periculosa sunt.*

584. Úgy kell a' népnek parantsolni, hogy ő néki is engedni akarattya légyen avagy tessék: az erőszakos uralkodások, (parantsolások) és kénszerétteret szo fogadások (engedelmessegek) veszedelmesek.

LXVI. De Regno & Regione.

LXVI. Az országról és tartományról.

685. *Regnum est ubi sunt liberi status, statutorum vinculo inter se colligati.*

685. Ország az az hol szabad rendek (statusok) vannak, kik országos törvényeknek (decretomoknak) szövetségével egymás közzött öszve-kőttettek.

686. *In arduis negotiis & causis comitia convocantur & concientur, sed è proceribus primatibus seu optimatibus, Ducibus, Comitibus, Vicecomitibus, Baronibus, Dynastis, Equestri ordine & generosis: rustici non intersunt, sed ruri occupātur & suis pagi-magistris obsecūdant, morigeri sunt, morigerantur, obsequuntur.*

686. A' nehéz (terhes) dolgokban és igyekbē országgyülesi hivattatnak egybē és hirdetternek, de a' főfő rēdekből, népnek eleiből avagy nagy urakbol, Hertzegekből, (Hadnagyokból) fő Ispánokból (Nador Ispánokból) Vice ispánokból, Zászlós urakból, maga biró grofokból, (nagy urakból, polgárokból) lovagos vitézlő rendből és nemessekből: a' parasztok a' mezőn foglalatossák, és az ő polgár-mestereknek (faluſi birájoknak) engednek, engedelmesek szót fogadnak, és fejet hajtnak.

687. *In territorio suo quilibet Magistratus san-*

687. Az ő megyéjében (főldők határában) akar melly tiſztviselő magi-

ſancire poteſt quod vult: ſed velle non debet, niſi quod publicè expediat.

magiſtrátus. is végezhet (rendelhet, ſzerezhet, erőſſęrhet) a' mit akar: de akarni nem kell, hanem a' mi közönségeſſen haſznállyon.

688. Ditio & dominiũ eſt ubi quis dominatur ac juriſdictionẽ habet: provincia quam devicit: ſub regno ſunt dynaſtiæ, comitat⁹ principatus, ducatus, &c.

688. Joſzág (birodalom) és uraság az az hol ki uralkodik és tőrvény ſzólgáltatáſra való hatalma vagyon: meg-hódúlt tartomány az a' mellyet meg győzvén hatalommal tart, (bir) az orſzág alatt vannak maga biroságok (iſpánságok) vár-megyék, fejedelemségek, hertzegségek.

689. Gentes finitimæ de confinitis & limitibus litigant plerumq;: ſed ſi limitent & paciſcantur. fœd⁹ eſt; quod temerant, violantque perjuri.

689. Az határos (végbéli közel való) nemzetek a' környül-való tartományokról és határokról pörlekődnek ottan ottan (gyakorta): de ha meg-határozák és meg-békéllenek (alkuſznak) rajta, frigy kőtés (ſzövetség) az; a' mellyet fel-bontanak, meg-ſzegnek (törnek, rontanak) az hamis hitűek (hittűl ſzakadtak).

LXVII. De pace & bello.

LXVII. A' békeségről és Hadról.

690. Pacatus ſtatus optatiſsim⁹ eſt, ſed aliquando niſi armorum vi, retineri nequit.

690. A' békeséges állapat, legkivánatoſſabb, de néha hanemha fegyvereknek erejével, meg nem tartathatik.

691. Siqdem turbatores factioſi & clanculârii, ad coryphæorum inſti-

691. Mivel hogy a' zurzavart indétó (ſzerző) pártoſok (pártűtők) a' fel-támadáſnak (háboruság-

instigationem clandestinas factiones ac conspirationes disseminat; imo cùm conjurârunt, tumultus & seditiones concitant: quæ nisi maturè sedantur, bella intestina erunt.

ságnak) fő vezérinek (hadnagyinak) izgatásokra, (onszolásokra, őszt-önözésekre) alattomban való pártolkodásokat (szakadásokat) őszve eskűvéseket hintegetnek, sőt midőn őszve-eskűttenek, zenebonákat (tsatépatékat) és párt-ütéseket (támadásokat, virongámellyek hanemha idejénkorán, (előve) le-tsillapéttatnak, belső hadakozások (egymás között való gyűlölséges hadak) léfznek.

692. *Hostis externus, externè irrumpit; adversus quem bello defensivo opus.*

692. A' kűlső ellenség onnét kivül űt-bé; (rohan reánk) a' melly ellen az oltalmazó had szűkséges.

693. *Quod per fecialem denunciatur ac indicitur; aut per caduceatorem pax petitur, si quis se imperatũ, aut hostili potentia imparem arbitratur.*

693. Melly az had izenő (hirdető) avagy fel-bomlott frigyet jelentő követ által meg-izentetik és meg-jelentetik; avagy a' békeség szerző (frigyet kérő) követ által békeség kérettetik, ha ki magát kélzűletlennek, avagy az ellenség erejéhez elégtelennek itéli (véli) lenni.

694. *Imbellis & imbecillis ne quicquam bellare aut belligerare præsumat.*

694. A' gyönge és erőtelen semmiképpen hadakozni és hadat viselni ne merjen (fel ne végyen).

695. *Apparatus enim bellicus multa requirit ac poscit: militem, qui scribendi sacramẽtum dicens,*

695. Mert az hadi kélzűlet igen sokat kér és kiván: vitézlő népet, a' ki hittel való kötelességet (hivséget) igirvén fogadni, (bé-irni szám-

dicens, armandus, & in diribitorio lustrandus; commeatum, auxilia seu subsidia confœderatorum, dapsileſque sumtus.

számlálni) fel-fegyverkezterni (fegyverben öltöztetni) és a' vállaſztó helyen muſtrálni kell; uti vagy tábori éléſt, (eleséget) azon edgy ſzigy kötésben valóknak ſegedelmeket avagy ſegétségeket, és bővön adakozo költséget.

696. Maturè ergò ſtips cogenda, ſicut & victualia: ac idonei præſtandi, eligendi, qui diſtribuant & erogent.

696. Jó idején kell azért a' ſzedett pénzt be-gyüjteni, mind az ételre italra (éléſre) ſzükséges eſzközöket-is: és illendő (alkolmatos) embereket kell állétani, válaſztani, kik el-oſztogaſsák és ki-adják.

697. Tum congregandus ordinandusque exercitus per legiones, cohortes, centurias, vexillationes, turmas; præficiendiq; decuriones, ſigniferi, vicarii, centuriones, magiſtri equitum, tribuni chiliarcha, item præfectus, ſeu prætor rerū capitalium; quorum ſinguli ſuas optiones habent; omnibus deniq; Imperator ſeu Generalis.

697. Ackor kell oſztán öſzve gyüjteni és el-rendelni a' ſereget legionként, (hat ezer gyalogból és hat ſzáz lovagból álló hadi válaſztot avag' rendelt ſeregenként) ſeregenként, (edgy kapitánság allyára) ſzázanként (hadnagyságokra) záſzlonként (záſzlók allyára) dondárokra, (raj ſeregekben) és eleikben kell rendelni tizedeſeket, záſzló-tartókat, vice hadnagyokat, ſzázadoſokat, lovász meſtereket, (lovagas kapitányokat) hadnagyokat, ezer lovás kapitányokat, ismét hadi gondviſelőt, avagy fejben járó dolgokat igazgató hadi birót, kik közzül mindeniknek az ő tulajdon válaſztott helyei vannak; mindenek eleiben végezetre hadi fejedelmet avagy orſzág kapitányát, (had viſelő generaliſt).

698. Tirones intermiscentur veteranis: lixæ, calones, & caculæ, ad servitia relinquuntur: volones & dimachæ se peditatui vel eqtatui agglomerant. Adsunt quoq; cunicularii, balistarii, & munitores.

698. Az új vitézek (új soldosok) kőzben elegyéttetnek az hadakbã forgott régi vitézeckel: a' tábori moslék tisztétók, (szakátsok, főzők, tál vagy konyha pőtzérek) tábori buzgányos furkós szólgák, és botos legények, a' szólgálatra hagyattatnak: a' szabad legények avagy őñőn magok akarattyából hadbã menő vitézek és kétképen ugy mint gyalog és lovon egyaránt hartzoló sonérok magokat a' gyalogok avagy lovasok seregéhez verik. Jelen vañak még az áll lyukat ásók-is, számszerigyesek, és erőssęg tsinálók avagy sántz rakók.

699. Armatura sufficiens erit, si tectus sis loricâ, sago, galeâ seu casside, scuto seu clypeo ancili parmâ vel peltâ; instructus verò quibus dimicus. Cataphracti tamen circumquaque loricati, & toti quasi ferrei sunt.

699. Elégédő fegyverkezet lészen, ha bé-fődőzőtt lészesz pántzellal, zekével, (katonai kurta köntőssel) sisackal, avagy fejet óltalmazó vas sűveggel, paissal avagy hoszszú paissal, kerek paissal, tatár paissal avagy gyalog (fél) paissal; fel-készűlvén penig a' mellyeckel víj (hartzolly). A' vas dereku fegyveresek mindazon-által kőrnyős kőrnyűl pántzélosok és mint edgy mindestűl fogva vasasok (vasban állók).

700 Classis navalis, cui præfect⁹ ejus seu architalassus præest, etiã uncos, harpagines, hamas, bucellatumq; seu biscoctum panem postulat.

700 A' vizé hadakozó sereg hajó, kinek az ő eleiben rendelt gődviselője avagy tengeri fejedelme előtte vagyon, (előtte jár) horgas vasu kajmótsokat-is (kampokat) tsáklyákat, horgokat, és falatonként szaggattatot avagy kétszer sűlt kenyeret meg kiván.

601. Gladius accingitur, vel balteo appenditur, ut è vagina ſtringatur promptiùs, evaginatuque recondatur capulotenus.

701. A' Kard (ſzablya, tőr, koſzperd) felővedzetik, [hozzánk ſzoréttatik] avagy a' bogláros övre [ſzablya ſzíjra] fel-ſüggeſztetik, hog' az hivelyből ki-rántaſſék [vonyattaſſék] kéſzebben, és hivelyéből ki-vonyattatván vitéza tőjtetheſſék maroklattyánál fogva.

702. Sagittarii è pharetra ſagittas promere, arcum nervo tendere, ingruenteſq; protelare ac amoliri ſciant, & conſueſcant.

702. A' nyilaſok a' tegezből a' nyilakat elő-venni, a' kéz-ijat az ideggel meg-vonni, és a' reájok rohanókat nyillal el-kergetni és el-tágétani (háréntani, távul üzni) tudgyák, és meg-ſzokják.

703. Sclopetarii ſclopeta nitrato ſeu tormentario pulvere onerent, poſt diſplodant: ſed adſcopum prorſus collimantes.

703. A' puskáſok (muskatéroſok) a' puskákat ſaletromos avagy puska porral meg-töltsék, (terhellyék) az után ki-lőjék [süſſék, pattantsák] de ſzintén [tellyeſséggel] a' tzélra arányozván.

704. Expeditione ſuſceptâ, caſtra metari, tentoria paxillis figere, munitionib⁹ ſeſe vallare, excubiis ſeu excubitorib⁹ circummunire, & ſtratagematib⁹ uti, op⁹eſt: cùm caſtra autẽ convertere convenit omnes vaſa ſua colligũt.

704. A' hadi kéſzület fel-vétetvén, tábort járatni, sátorokat ſzegeckel [tzövekeckel] le-ſzegezni, [sátorokat vonni] erőſségeckel [sántzockal, árkockal] magokat környűl venni. (kéríteni) kinn háló vigyázóckal avagy ör álló ſtrásackal körül meg-erősíteni, és hadi okos fortélyockal (tiſztes ſſéges hadi álnakságockal) élni, ſzükség: midőn penig a' tábort meg-fordétani illik, mindenek az ő eſzközöket őſſze-ſzedik.

705. *Emittendi subinde sive armati sive inermes coryçai, speculatores & exploratores, quorum in militia insignis usus est; ut & tessera sive symboli quâ sui se recognoscunt.*

705. Kikell ottan-ottan botsátani, akar (avagy) fegyveres akar (avagy) fegyvertelen alattomban fel-jedzö kémeket, meg-szemlélöket és tzirkálókat, kiknek a' vitézkedésben jeles haszna vagyon; mint a' balitáknak is avagy jelnek (jegynek) mellyel az önnön magok felekezeti ö magokat (egymaſt) meg-ismérik.

706. *Excursiones pabulationis seu pabulandi, & prædæ causâ fiunt, non sine populatione & cade.*

706. A' ki-futamások (nyargalások) abrakolásért (eleségért) avagy abraboláſnak, és prædának (martalótznak) okáért léſznek; nem puſztétás (rablás) és öldöklés nélkül.

707. *Inducia ſi panguntur, dantur obſides.*

707. Ideig való frigyek avagy két fél között bizonyos napig tartó szövetségek ha vettetnek, (kötetnek, szerezteinek) kezesek (zálagok) adattatnak.

708. *Ad prælium educta copia, vel in cuneum coguntur, vel in phalangem, fronte seu primo agmine, tergo seu agmine poſtremo, & alis sive cornibus munitam.*

708. Az hartzra (tsatára, ütközetre) ki-vitetet hadi bö seregek, avag' hegyeſſen ék formában szoréttatnak, (állani kénszeréttetnek) avagy sürü öſzve-vert hadi rendelt seregben, a' mellyhomlokkal szemben szökö avagy elöljáró sereggel, hátullyal avagy utolso sereggel (dondárral) és szárnyackal avagy szarvackal meg-erösſétetett.

709. *Vexilla in medio ferunt ſigniferi; quos anteſignani cum trom-*

709 A' zászlókat középben viszik a' zászló tartók: kiknek a' zászló elött álló vitézek (zászlót örzö vezérek, alabárdosok) a' pallo-

tromphais vel ſpathis precedunt.

710. Tympaniſta & tibicines, claſsicum canentes, tubarum & lituorum ingeminato clangore, atq; tympanorum ſtrepitu ad alacritatem inflammant.

ſockal avagy alabárdockal [dákoſockal lántsáckal] előttök mennek.

710. A' doboſok és trombitáſok, útkezetre való készülőt fuván, a' trombitáknak es horgas trombitáknak (tárogató ſipoknak) megkettőztetett harſogásával, és a' doboknak zörgésével, (tsattagásával) a' sörénységre, (elevenségre, vidámságra) görjesztenek, (gyulaſztanak).

711. Velites uſitate pugnæ ſeu velitationis initiũ faciunt, velitando: mox cõcurritur agmine toto, & pugnatur.

711. A' könyü szerü vitézek (tsatán forgott gyors hõſek) az hartzoak avagy tsatának kezdetit tselekeſzik, (el-kezdik) tsatázva: majd oſztán (leg-ottan) ölzve-futnak (rohannak) az egéſz tereggel, és hartzolnak.

712. Eminus quidem lapides fundis & catapultis; veruta tela baliſtis; glandes bombardis & tormentis; ſpicula miſſilia ſive jacula amentis, ejaculando.

712. Távolról (meſzſzünnen) ugyan a' köveket parittyákkal és pattantyukkal; (hajtó ſzerſzámokkal) az hegyes nyárs szabáſu nyilakat számſzerigyeckel; a' gulyobiſokat öreg hoſzſzú puskákból (muskotérokból, ſebes, forgó taratzkokból) és ágyukból; (ſugár, tereg bõto mosár ágyukból) a' gerelyéket (hajtó ſzeges dárdátskákat) avagy ſzigonyos nyilakat állhoz ſzoróto ideggel ki-lövöldözvén.

712. Cominus autem ſariſis, læceis haſtilibus & haſtis mucronatis, cuſpidatisque, bellicis falcibus & bipennibus,

713. Közelről peniglen, ki élesétetet és hegyeséttetet hoſzſzú merõ kopjáckal, lántsáckal, dárdákkal (dõgenyeckel, lántzfáckal) és kopjáckal, hadi kaſzáckal és

magno niſu vibratis, tranſverberãdo: caſtibus, clavis, aclidib⁹ & calis proturbando: frameis & pugionib⁹ pungendo atq; confodiẽdo: enſib⁹, macharis, quib⁹ macharophori utuntur, acinacib⁹, ſeu harpis & ſicis cædendo.

két élű ſzekertzéckel (perſiai fejſzéckel) mellyek hagy erővel meg villagtatnak, (rázattatnak, lobogtatnak, reſzkettetnek) által vervén: [ſzurván] láncztos botockal [bőrön függő ón fejű hadi botockal] buzgányockal, [csákányockal] ſzijra kőtött tollas botockal [fejes botockal] és fuſtélyockal [furkóckal, fa botockal] meg-zavarván: [elſzéllesztvén] zablyáckal és hamsárockal avagy ſzuró pálczáckal [koſperdeckel] gyakván [bőkvén, ſzurván] és által öklelvén: hegyes tőrőckel avagy éles tőröckel, kardockal, mellyeckel a' kard hordozók élnek, ſzablyáckal avag' horgas kardockal, és dákoſockal vágván.

714. Fit ſtrages cruenta, cadũt promiſcuè hinc & hinc, ejulatu & boatu horrendo atq; tremendo.

714 Léſzen iſzſzonyu vér-ontás, [omlás] eſnek [hullanak] edgyaránt innét és amonnét, ſzörnyű és rettenetes jajgatáſſal és bőséggel.

715. Conflictu ſeu certamine durante, ſuccenturiati (niſi receptui canatur) ex inſidiis ſuperuenientes, hoſtem a tergo adoriũtur & invadunt, aciem diſturbant, fugant, inſectantur, trucidant.

715. Az ütközet (hartz) avagy viadal tartván, [fenn álván] a' más ſzázad allyas-béliek avagy elfáradtak helyében rendeltettek (hanemha meg-térő vagy hartzról hátra álláſra fujatik) a' les helyekből rájok jővén, az ellenséget meg-ütik hátul és reá rohannak, a' rendelt ſereg élit meg-zavarfutamtattyák, kergetik, öldöklik.

716. Qui terrore panico

717. kik a' hirtelen való tellyes retten-

nico perculsi fugiunt, isti autem fugant: partim se dedunt, partim capiuntur, alii dispersi palatur. el-fogatnak, és egyebek (némellyek) el-oszlatván szálanganak (széledenek, szerte szerént futkároznak).

rettegéssel meg-rémülvén (el-ájulván) futnak, emezek pedig üzik: (futamtattyák) részszerént magokat meg-adják, részszerént

717. Urbs aut civitas rebellis, & arx castrũve, quò se clade affecti & profligati fugâ receperunt, obsidetur vel obsidione cingitur, undique machinis bellicis oppugnatur,

717. A' párt ütő kerétet (erős, királyi) város avagy polgári rendből álló szabad város, és vár avagy kastél, (vég-ház) az hová magokat az hadban meg-verettettek és el-üzettettek futással bé-fogták, (futva szaladtak) meg-szállatik avagy vár szálló táborral környül vetetik, minden felől okossan ki-gondolt (mesterséges) hadi eszközökkel vivattatik (ostromlattatik).

718 Obsessi, si erumpant, repelluntur, & impetu majore debellantur.

718. A' meg-szállottak, ha kirohannak, (ki ütnek) viszsza üzetnek, és nagyobb rohanással (erőszackal) meg-verettetnek (győzettetnek).

719. Expugnata (capta) ante ultroneam deditionem, diripitur, expilatur: aliquãdo & aboletur, exciditur, ad internecionem desolatur, funditus evertitur, soloq; aquatur.

719. Az önön kényén (szabad akarattya szerént való) magameg-adása előtt hartzal meg-vétetteteti, (viadallal el-foglaltatott) város, el-ragadoztatik, sákmányra hányattatik, (fel dulattatik) néha el-is töröltetik ki vágattatik töből avagy ki hányattatik, halálra (mindeneknek meg-öletéséig) el-pusztéttatik, tövestül ki-fordéttatik, (el-rontattatik) és földig le-vonyattik (földel meg-egyeneséttetik).

720. Mu-

720. *Munimenta, si qua anteà fuerũt occupata, recuperantur.*

721. *Victoras spoliis & manubiis onusti, trophais erectis ovantes, & paana triumphalem canentes, cum triumphali pompa domum redeunt.*

722. *Ubi strenui ob facinora heroica insignib⁹ atq; stemmatibus condecorati nobilitantur; proditores, turbarumque authores plectuntur: transfugæ & desertores multantur; saucii sanantur; captivi, persoluto lytro, redimuntur, aut permutatione liberantur.*

723. *Ad extremum stipẽdiis, quantũ quisque meruit exsolutis & ꝑsolutis; miles exautoratur atq; exarmatur; eme-*

720. Az erősségek, ha mellyek az előtt vóltak el-foglaltatva, viszsza foglaltatnak.

721. A' győzedelmesek ragadományokkal és foszlott mathákkal terhesek lévén, a' győzedelem jeleket avagy a' diadalom zászlókat fel-emelvén (állétván) örvendezve, és győzödelmi ditséretet énekelve, diadalomi pompával haza meg-térnek.

722. Holott a' sörények (ditséretessen forgódott erős (gyors) vitézek) az ő uri méltósághoz illendő tselekedetekért (magok viseléséért) vitézi jeleckel és tzimereckel fel-ékesittetvén megnemességtetnek; az árulók, és az háborusságnak szerzői meg-bűntettetnek; (ölettetnek) az által futott pártosok és egy féltől máshoz állottak avagy el-hajlottak (el-szakadtak) meg-birságoltatnak; (bűntettetnek) a' sebesek meg-gyogyéttatnak; a' foglyok, (rabok) meg-fizetvén a' váltságot, (sartzot) meg-váltatnak, avagy tseréléssel ki-szabadéttatnak.

723. Végezetre a' soldok avagy ho pénzek, a' menyit ki ki érdemlett, ki-fizettetvén és meg-fizettetvén; a' vitéz (had, vitézlő nép) le-szálléttatik (vitézi tiszttől

emeriti rude donãtur, qui pro patria occubuêre, adoreâ afficiuntur.

titől meg-mentetik, az hadakozástól fel-oldoztatik) és fegyvertől ki-öltöztetik, (le-vetkőztetik) a' vitézkedésből ki-aggott érdemesek nyugodalmas szabadsággal meg-ajándékoztatnak, a' kik hazájokért meg-hóltanak, (el-hullottanak) vitézséggel nyert ditsérettel és tiszteséggel illettetnek.

LXVIII. de Schola & Institutione.

LXVIII. Az Oskoláról és tanétásról.

724. Quoniã literati adomnia habiles esse, idiota vice versa parùm societati humanæ conferre, deprehẽduntur, scholis, ubi rudes erudiantur, opus est.

724. Mivel-hogy a' deákosok (tudósok) mindenekre alkalmatosoknak (illendőknek) lenni, a' tudatlan sült parasztok ellenben az emberi társaságnak keveset-használni, találtatnak, (meg-tapasztaltatnak (az iskolák, holott az oktobák (tudatlanok, gorombák) tanéttassanak, szükségesek.

725. At ha non sunt ut fatui opinantur, arbitrãtur & existimãt, carnificinæ sed ludus: dummodo discipulus docilis callidum cordatum, utque uno verbo dicam, didactică nanciscatur præceptorem.

725. De ezek nem kinzó helyek (börtön házak) a' mint a' bolondok vélekednek, alétnak és itélnek, hanẽ játék helyek: tsak hogy az örömest és könnyen tanuló tanétvány okos (ravasz) és bátor szivű, és hogy edgy szóval megmondjã, jól tanétó avag' tanétásnak mesterségében tudós tanétót (eleiben szabót, igazgatót a' tanulásban) nyerjen (találljon kapha sson).

726. Ille enim si discit sponte, percontatur sci-

726. Mert amaz ha önként (maga kényén, szabad akarattya szerént)

ſcitatur & quærit a-vidè, auſcultatq; attentè; hic ſi docet lubenter, informat providè, & inculcat aſsiduè, delectamentum eximium eſt utriq;.

rént) tanúl, értekezik, tudakozik és kérdez nagy kivánsággal, (mohó) és reá halgat figyelmetesſen; ez ha tanét örömeſt, oktat ſzorgalmatoſſan, [ſzemeſſen, gondoſan] és ſzivjában rágja [fejében veri ſzüntelenül, [untalan] jeles gyönyörüség mind kettőnek.

727. Quod Rectores, ludimagiſtri, errumq; adjutores, hypodidaſcali & pædagogi attendant, perpendantq; ob ſalarium didactrũ ac minervale.

727. Mellyre a' fő meſterek, Iskola meſterek, és azoknak ſegéttő társai, meſter alatt való tanétók és gyermekséget igazgatók figyelmezzenek, (vigyázzanak halgaſſanak) és jól gondollyanak, a' fizetésért tanétálnak bériért és kántor pénz avagy tanétás jutalma kedvéért.

728. Adjungenda eſt tamen inſtitutioni diſciplina, id eſt, cenſura & ferula, ne vel diſſolutio, vel deſidia ſurrepat.

728. Hozzá kell adni [edgybe kell foglalni, kaptsolni) mind-azáltal a' tanétáshoz a' fenétéket-is az az, a' viſgáláſt és plágálo veſzſzőr, avagy tenyér verő lapitzkát, hogy avagy feslette erkőlts, avagy tunyaság [henyélés, röſtség] orozva bé ne tsúſzſzon máſzſzon.

729. Qui monita ſeu admonitiones non moratur, (floccipendit) vapulet.

729. A' ki azintéſeckel avagy dorgáláſockal nem gondol, (semminek tartya, meg-veti) megveretteſſęk.

730. Cathedra docentis eſt, quam etiam conſcendit; ſubſellia diſcentium.

730. A' prædikálló [tanéto] ſzék a' tanitójé, a' mellyben fel-is hág; az alatson [alſo] ſzékek a' tanulóké.

731. Calamo ſeu pen-

731. A' tollal avagy pennával,

nâ, cuj⁹ crena scalpello temperatur, scribimus in papyro sive charta pura, (non maculata, nec bibula, neq; emporetica, cuculis aptiori) quæ foliis, voluminib⁹, & scapis seu per ramas divẽditur; vel in membrana; stylo sive graphio in pugillarib⁹ (codicillis) ut oblini expungiq; possit.

mellynek az orra [kőzép hasétékja] a' penna tsináló [vakaró] késetskével alkolmaztatik [tsináltatik] meg, irunk a' papirosra avagy tiszta kártyára, [nem bé-motskoltra, sem által folyo [ivo] papirosra, sem kalmári marha takaró szűrke papirosra, melly a' bors és egyéb fű szerszám takaró papiros tsuklyára illendőb] a' melly folyosonként [árcusonként] kontzonként, és kőtésenként avagy bálonként adattatik-el; avagy hártyára: [porgaminára] réz veszszővel avagy ón pennával a' pugillárokban [jegyző kőnyvetskékben] hogy bé-mázoltathassanak és ki-tőrőltethessenek.

732. Magister seu informator dictat, & discipulus calamo excipit, illeq; mendas commonstrans emendat, si quid vitiosè positum: quod dedocet, dediscatur.

732. A' mester avagy oktató eleiben olvas, (mondogal) és a' tanétvány pennára vészi, (le-irja utánna) és amaz a' vétkeket (hibákat) meg-mutogatván meg-jobbéttya, (az hibáktól meg-tisztéttya) ha mi vétkessen tétettetet; a' mit viszsza tanét, viszsza tanultassęk.

733. Memoriæ quod mandare vis, relege sæpiùs, ac frequenter repete; non cursim, obiter & perfunctoriè, sed rebus intentus, ita quasi insculptum hærebit.

733. A' mit elmédben akarsz fogni, (bé-venni) olvasd-el gyakorta, és gyakran elmédtől viszsza kérjed; (magadban el mondjad) nem futva, imigy amugy kordéra, és el-múlóképpen, (immel ámmal, szuňyadozva) hanem a' dolgokra

Gnomas verò Biblicas ediſcere tirunculi palmarium putent.

függelztvén elmédet, ugy-mint egy belé mettzettetvén bé ragad, (meg-áll, marad). A' Bibliából (Sz. irásból, Iſten kőnyvéből) való ékes mondáſokat (ſzép ſententiákat) penig meg-tanúlni az apród eſztendőkben forgodó (tanuló) gyermekek leg főbb dolognak (győződelem jelének) itéllyék (tartsák).

734. Repetitio tacita eſt; recitatio clara; examen quotidianum vel extraordinarium.

734. Az elmében való forgatás (magában való el-mondás) halkal való; (tsőndeſz halgatva való) az el-mondás fel ſzoval való; (tiſzta hangos) a' kérdeſzkedés (visgálódás) mindennapi avagy rend kivűl való.

735. Si feliciter vis proficere, quicqd modò comprehendiſti, mox, ſtatim, è veſtigio alteri communica & enarra.

735. Ha boldogul akarſz előmenni, (éppűlni) valamit moſtan elmédben fogtál (meg-értettél) majdan, mindgyárt, leg-ottan-máſſal kőzőllyed és ki beſzéllyed.

736. Decet enim te doctores ſtudioſe imitari, condiſcipulóſque certatim amulari.

736. Mert illik tenéked tanétó doctoridat ſzorgalmatoſſan kővetned, és tanuló társaidat vőrsőnnyel (harttzolva) kővetned avagy vélek vetekedned.

737. E trivialibus Scholis, quæ diligenter frequentandæ, gradatim promovemur ad Gymnaſia, inde in Academias lycea, & Athenæa, quæ Baccalaureos, Magiſtros, Licen-

737. Az alá való apro iskolákból, a' mellyek ſzorgalmaſſan gyakorlandók, graditsonként (rendel) mozdéttatunk elébb (vitetűnk fellyebb) az elmét gyakorlo nagy oskolákban, innét az Académiákban, (hires fő iskolákban) ſzabados őreg tanuló helyekre és

Athe-

Licentiatos atque Doctores creant. Athenás városban régenten vidrágzo iskolák formáján épült avagy rendelt hires neves oskolákban, a' mellyek Bacalaurosokat, közönségessen valamelly tudományt tanétó Szabadosokat, és Doctorokat teremtenek (tsinálnak, rendelnek).

LXIX.

De Musæo.

738. *Idoneis & musis aptus locus solitarius est, à turba remotus; ubi studiosus bibliothecam, pulpitum, atramentarium, thecam calamariam sive plumariam cum scalpro cultellove scriptorio habebit. Hæc sunt arma studiosi.*

LXIX.

A' Tanuló házról.

738. Az alkolmatos és Musákhoz (tudományokhoz) illédő hely magán (külön) való, a' zenebonától (tsatépatétól, lokaságtól) félre tétetett; (távoly való) az hol a' deáknak könyvtartó poltza, olvasásra (ki-nyitásra) való könyv támasztója, kalmáriſſa, toll tartó póltza avagy pennavaliſſa a' toll vakaróval és iró penna tsinálo késztetskével edgyütt légyen. Ezek a' deáknak fegyverei.

739. *Libellos mundè tractet, quos non plurimos habebit, sed selectos & optimos.*

739. Könyvetskéit tiſztán tartsa, illeſſe, forgaſſa (mellyeket ne fölötte sokakat tartson, hanem válogattattakat és leg-jobbakat.

740. *Quorsum enim obsecrò numerosa volumina, & tomi, quorum indices & catalogum vix perlegit possessor.*

740. Mert hová (minek valók) kérlek a' számos öreg könyvek, és könyveknek el osztot részei, mellyeknek mutató tábláit és számátis (laistromát) alig olvaſſa által a' (véle biró) ura.

741. *Liturâ ne maculet; stellulis seu asteriscis ad marginem nota-*

741. Kitörléseckel (vonyásokkal) ne motskollya; a' papiros szélire iratott és jegyeztetett tsillagots-

notatis & ſignatis reminiſcentiam ſublevare nemo vetat; quin conſultum eſt.

gotskáckal avagy jegyzéſeckel az emlekeztető elmét könnyebéteni ſenki nem tiltya; sőt inkáb tanátsoltatik.

742. Si quid incidit aut occurrit, evaneſcere ne patiaris; ſed conſigna & annota cõtinuò, ac poſtea ſubitò, ſeu prim⁹ deſcribas, regeraſque non in rejectaneas ſchedas, ſed in palimpſeſtũ ſeu membranam deletitiam; indeque in diariũ veladverſaria, quæ continuè penes te aut in promptu ſunt.

742. Ha mi eſzedben jutot avagy elmédben ötlőt, hejában veſzni (el enyéſzni) ne engedjed; (ſzenvedjed) hanem jegyezd fel és ird fel ſzüntelenül, és az után mindgyárt (hamarsággal, leg ottan) avagy menten ird le, és ſzedegeſd edgybe nem el-vetendő tzédulákra, hanem jegyző könyvben avagy le-törölhető meg mázolt hártyára; és onnét a' mindénapi dolgokat feljedző könyvben avagy ſzámtartó könyvekbe, a' mellyek ſzüntelen melletted avagy kéſzen legyenek.

743. Lucrubanti ad lychnum cere⁹ † præfebacea candela cõducit, cui accendendo, igniarium cum fomite, chalybe, ſilice & ramentis ſulphuratis adſit.

743. A' gyertya világnál (métsnél) tanulónak (éjel munkálkodónak) a' viaſz gyertya a' fagygyu gyertyánál inkább haſznál, mellynek meg-gyujtására, a' tüz ütő (éleſztő) ſzerſzám a' taploval, atzéllal, tüz-kővel (kovával) és kénkőves fonalackal edgyütt jelen légyen.

744 Tedæ fumant & fumigant.

744. A' fáklyák (ſzövétnekek, ſzurkos fenyők) füſtőlnek és füſtölögnek.

745. Candelabrum (lychnuchus) ſit penſile. umbraculum viride

745. A' gyertya tartó (métsegető) függő légyen, az árnyék tartó zöld, az hamvavévő (koppantó) jelen,

de, emunctorium præsto, quo identidem emunge, ne illichnium obumbret: sed illud ne quid sordidetur, sepone. fungumq; ne fœteat, extingue.

jelen, mellyel ottan ottan hamvát el-vegyed, hogy a' gyertya-bél árnyékot ne tartson: de azt hogy valamit ne bűzölögjön, tedd félre, és az el-vétetett hamvat hogy ne bűzötsön, ólts-el.

746. Prodituru lucernam absq; laterna ne feras: facibus sive faculis non fidendum.

746. Ki menni akarván a' gyertyát a' lámpás (lantorna) nélkül ne vigyed: a' szövétneknek avagy fáklyáknak nem kell hinni.

LXX.
De Grammatica.

LXX. A' Grammaticáról avagy bötűnek és szolláſnak tudományáról.

747. Grammatic9 literas & syllabas orthographicè pingere, vocabula emphatica & periodus inchoantia majusculis characteribus notare, omnia commatib9 seu virgulis & punctis distinguere, sermonemque legitimè pronuntiare edocet; dictiones declinat & conjugat, phrases syntactice construit.

747 A' Grammaticus (bötűket s' szolláſnak formáit tanuló) a' bötűket és edgyben szedegetett bötűket (szónak darabjait) igaz iráſnak meſtersége (módja) szerént irni (vonyogatni) az emlekezetes (terhes, hatható) és egész mondáſokat el-kezdő szókat nagyobbatka bötűckel jegyezni, mindeneket szokat meg-válaſztó (el-mettző) jegyetskéckel vagy vesszőtskéckel (vonyáſotskákkal) és pontockal meg-válaſztani, és a' beszédet helyesſen (törvény szerént, igazán) ki-mondani meg-tanéttya; a' szokat declinállya és conjugállya, a' phraſeſeket, avagy szólláſnak formait a' ſyntaxis (szóknak öſzve foglaló meſtersége) szerént öſzve rakja.

748. Szol-

748. *Ancillatur huic librario ac typographus, qui è loculamẽtis typos depromens, coagmentat, prælo subjicit, libros excudit, bibliopego seu compactori compingẽdos tradit; quos bibliopola venundat.*

748. Szolgál ennek a' kőnyv tsináló és kőnyv nyomtató, ki az helyetskékből (cáſtákból) az öntőt betűket ki-ſzedegetvén, öſzve ſzedi, (rakja) ſato alá veti, kőnyveket ki-nyomtat, a' kőnyvkötőnek avagy compactornak bé kötni adja; mellyeket a' kőnyváros el-ád.

LXXI. De Dialectica.

749. *Dialecticus seu Logicus ratiocinans, qd de quo dici poſsit & quare pveſtigat, ambigua diſtinguit, obſcura declarat, ſimilia diſsimilibus ac paria diſparibus confert, effatiq; cujuſvis certitudinem examinat.*

LXXI. A' Dialecticáról avagy vetélkedéſnek tudományáról.

749. A' meſterséggel vetélkedő (diſputáló) avagy okoskodo okoskodván, mitsoda miről mondattaſſék és miért által viſgállya, (fel-kereſi) a' kettős értelmű ſzókat meg-válaſztya, az homályos igéket meg-fejti (magyarázza) az haſonlókat az haſontalanockal és az egyenlőket a' külömbőzőckel (nem egyenlőkkel) edgyben-veti, (haſonléttya) és akar melly bőltsmondáſnak bizonyos vóltát (igazságát) meg-hánnya-veti (roſtállya, probállya, viſgállya).

750. *De quocunque themate ac problemate diſſerens, de quaſtionib⁹ dubiis pro & contra argumentando diſputat;*

750. Akar-melly tzélul fel-tőtt dologról és kérdéſről beſzédet indétván, (ſzóban eredvén) a' kétséges kérdéſekről éretre és ellene argumentálván, (erőſſeggel állat-

tat; nonnulla verò ex neceſſariis atq; vernaculis principiis apodicticè ac ſolidè demonſtrat; argumenta ſyllogiſmis arguté innectit, methodoq; appoſitâ omnia digerit.

állatván) diſputál; (vetélkedik) némellyeket penig ſzükségesképpen és tulajdon (nyilván) való principiumokból (elöl-járó bizonyos fundamentomokból) erös nyilván való bizonyétáſockal és erösſen meg-mutat; az argumentomokat, erösſegeket, edgymásból folyo erös okokat, edgymás kövétö formákban bé köti, (foglallya) és helyes tanétáſnak úttyá ſzerént mindeneket el-rendel.

LXXII. De Rhetorica & Poëſi.

751. Rhetor ut perſuaſibilia perſuadeat, formulas dicendi conquirit, ad facundiam & eloquentiam ſtylum exercet, variat verba tropis ſententiaſque figuris, & actionem geſtibus colorat.

LXXII. Az ékeſſen ſzolláſnak és vers irásnak (ſzérzéſnek) tudományáról, meſterségéről.

751. Az ékeſen ſzolló hogy az el-hitetendö dolgokat el hitetheſſe, a' beſzédeknek formáit öſzve kereſgeti, a' nyájaſſan és ékeſſen való ſzolláſnak meg-ſzerzésére a' ſzólláſnak módját gyakorollya, a' ſzókat változtattya tulajdon értelminek más értelemre való fordításával, és az értelmes egéſz mondáſokat (ſententiákat) külsö ſzineſgetéſeckel, (képezgetéſeckel, ékeſgetéſeckel) és a' ki mondásban való tselekedetet kezeinek hányásával (maga viſelésével) ſzineséti.

752. Eloquens & facundus orator quoties declamat, prœmio ſeu exordio præmiſſo ſeſe inſinuat, & benevolentiam

752. Az ékeſen ſzollö és nyájaſſan beſzélgetö (orator) valamenyiſzer beſzélleni fel-áll (kikiált, prædikáll, fen ſzóval hirdet) elöl járó (kezdö) avagy kerülö beſzé-

det

tiam captat; aliquãdo tamen abruptè auſpicatur; poſt cauſam proponit dilucidè, tum confirmat rationibus validè, illuſtrat exemplis prolixè (tametſi non dilatat vel amplificat, nec digreditur abs re) objectiones refutat & refellit exactè, epilogo perorat ac concludit; atq; ita orationem habet, aliquãdo præmeditatè, aliquando ex tempore.

det botsátván elöl önnön magát bé-ſzinli, és jó akaratot (beſzédében való kedveſſeget) kapdos; (horgáſz, keres;) néha mindazáltal hirtelen el-kezdi; annak utánna az okot (dolgot) elö-hozza (fel-tészi) világoſſan, akkor oſztán erösſeti (támogattya) okokkal erösſen, (valóban, fontoſſan) világoséttya példáckal bövön (noha ki nem ſzéleséti vagy terjeſzti, ſem el nem mégyen a' dologtól) az ellen-vetéſeket megtzáfollya és hamiséttya valóságoſſan, a' bé-fejezö mondáſſal beſzédét el végezi és bé-rekeſzti; és igy vagyon az ö beſzélgetése, (oráláſa) néha elöve gondolkodván, néha azon ſzem-pillantásban (időben, mindgyáráſt, hertelen).

753. Proverbia adagia & apophthegmata, ut & comparationes orationem luculenter exornant; quæ ſi ſtrictim rem enunciat, nervoſa dicitur.

753. A' példa beſzédek közz beſzédek és költöt beſzédek, (mesék) mint az haſonlatoſságok-is az oratiot [imádságot, fél-ſzóval indétot beſzédet] világoſſan [ényeſſen] meg-ékesétik; melly ha ſzoroſſan [rövid ſzóval] a' dolgot ki-mondgya, inaſnak [fogaſnak] mondatik.

754. Poëta diſertus, & ob id laureâ coronatus, e proſa ſeu ſoluta oratione ligatam faciens, verſus & rhythmos

754 Az ékeſſen ſzólló vers ſzerzö [iró, költö] és azért boroſtyán koſzoruval meg-koronáztatot, a' folyo beſzédböl avagy meg öldöt ſentétiákból álló orátiobol egy-

concinnat eleganter, carmina (metrũ) modulatur: epithalamia seu carmina nuptialia epicedia sive epitaphia propemptica, elogia ac elegias, epigrammata, anagrãmata &c. fingit.

ben kőttetetett tsinálván, verseket és rhythmusokat ékesſſen egyben illeget [rakogat, alkot] énekes verseket [bizonyos szammal edgyben mérsékelt notás verseket] énekel: [haugitsái zőngedez] menyekezői avagy menyekezőre való verseket, halálra való avagy koporsó főliben való verseket, úra botsátó verseket, ditsérő és szomoru verseket, fellyül irott avagy akar miről rövideden, irott verseket, nevek bőtűinek által-hányására irott verseket, &c. ki-gondol.

LXXIII.

De Arithmetica.

LXXII.

A' Számvetésről.

755. Mathematica disciplina pariter sunt & utiles & subtiles.

755. A' Mathematicai [mutatással tanulandó] tudományok [mesterségek] egyenlőképpen mind haſznosok s' mind vékony élés elméhez valók.

756. Arithmetica numeros computat, qui seu quomodo compẽdiosè addantur, subtrahantur, multiplicẽtur, dividãtur per se invicem: sive id fiat ciphris, sive calculis (abaculis) super abacum. Sed rusticola per decusſes, duodenas, qvindenas, sexagenas, &c supputant.

756. A' Számvető tudomány a' számokat edgyben [őſzve] vetni miképpen és mimódon rövideden (által úton) hozzá adattaſſanak, el-vonyattaſſanak, meg-sokaséttaſſanak, el-oſztaſſanak egymáſſal: (edgymás közőtt) az akár légyen tzifrás számockal, akár számvető pénzeckel (számláló pénzeckel) a' pénz olvaſo aſztalon avagy számvető táblán. De a' mezei paraſztok tizenként, tizenkettődönként, tizen-ötődönként, hatvanadonként, &c. vetnek őſzve (számlálnak).

LXXIV.
De Geometria.

757 Geometra quasi ludibund⁹ figuras contemplatur, & mensurat distantias, propè an procul absit & distet aliquid.

758. Ad regulam lineas, puta rectas vel obliquas, non curvas aut spirales, ad normam angulos; circino verò circulum (cuj⁹ mediatas centrum, circuitus seu ambitus circumferētia appellatur) ducit.

759 Conus turbinatus est, cylindrus teres, Gracum Δ triangulare triquetrū seu trigonū, cubus quadrat⁹ globus rotundus, externè seu exteriori parte convexus, & parte interiore vel internè concavus.

LXXIV.
A' föld méréſről.

757. A' Föld mérő mint edgy jádzadozva a' figurákat (mértékre ſzabott vonyogatáſokat, lineákat) ſzemléli, és az edgymáſtul távuly valoságokat (meſzſzeségeket (méregeti, ha közel vagy meſzſze légyen és állyoné valami.

758. A' regulához (lineáléhoz, egyeneſſen mérő fához, vonyáſokat igazgató mértékhez) lineákat, (vonyáſokat) ugy mint egyeneſſeket és hárántkoſſokat, nem horgaſſakat (görbéket) avagy peretzeſſeket; (tekergősöket) a' fa regulához (ſzegletes lineáléhoz avagy ſzegelet mértékhez) ſzegeleteket; a' circulomal penig kerekdéd circalmozáſt (melynek a' közepi köllő közép, a' körül járála avag' kerületi környéknek (kerületnek) mondatik) viſzen avagy vonyogat.

759. A' fenyő dio avagy hegyes tetejű tsiga pupos, (tsutsos, tornyos) a' tyukmony formáju hemp (kerekdéd hoſzſzú kő vagy fa) gömbölyeg, (hoſzſzú gömbölyű) a' Görög Δ delta három ſzegeletű három oldalu avagy 3. ſzegű, a' kotzka ſzabáſu forma négy ſzegű, a' golyobis kerekdéd gömbölyű, kivül avagy külső réſzéről domboru, (homoru) és belső réſzéről avagy belől üreges avagy hézagos (vájott).

760. Circularis figura absolutissima divinissimaque est, omnia complectens, nihilque habens asperitatis, nihil offensionis, nihil incisum, nihil anfractũ, nihil eminens, nihil lacunosum.

761. Omnis dimensio fit per triangulum seu trigonum, ipsius etiam quadranguli sive tetragoni.

760. A' kerekdéd forma leg tŏkélletessebb és istenessebb, mindeneket béfoglalvã, és semmi darabossága, semmi akadállya, semmi félben mettzése, (szakadása, vágása) semmi félben tŏrése (ide s'tova tekerŭlése, kŏrŏsztŭl-kasul vonása, kerengése) semmi fellyŭl való ki-tettzése, semmi vápossága (vermessęge) nem lévén.

761. Minden mérés lészen az három szégeleten avagy három szegen, még szintén a' négy szegeletŭ avagy négy szegŭnek-is.

LXXV. De Mensuris & ponderibus.

762. Mensuræ continuorum, sunt: granũ, digitus, palm⁹, spithama, ulna, pes, passus, orgyia, decempeda, stadium, milliare: his metimur omnia.

LXXV. A' Mértékrŏl és nehézékekrŏl.

762. A' mérŏknek (edgymástol fŭggŏ széles vagy hoszszú daraboknak) mértéki, ezek: edgy mag, (mák szem) új, tenyér, arasz sing avagy réf-láb nyom, lépés, ŏl avagy hat láb nyomni mérték, tiz lábni mérŏ rúd, száz huszon ŏt láb nyomni edgy futamat fŏld, mér fŏld: ezeckel mérŭnk mindeneket.

763. Liquidorũ: cule⁹, metreta, amphora, quadrãtal, urna, congius, sextari⁹, hemina, seu

763. Az higaknak: (folyo állatoknak mértéki ezek) tsŏbŏr vagy húsz korsonyi mérték, ako avagy hatvan négy itzés mérték, korso, (két

seu cotula aut cotyla, triental, cyathus.

(két fülü dése kuszon négy itzés mérték) fertály ako, (tizen hat itzés mérték) vödör avagy tiz itzés edény, konder avagy kanta, pint avagy hat itzés edény, itze avagy meszely vagy ejtel fél meszely vagy harmad részejtel, pohár.

764. Aridorum: medimnus trimodiũ, modi⁹, semodi⁹, quartale.

764. A' szárazoknak (aszszu állatoknak) ezek: mút avagy mina, kartz avagy három köblös szapu; (kila) köböl fél köböl avagy mérz; fertály (véka, negyed rész köböl).

765. Pondera sunt: centenari⁹, quadripõdium tripondium, dupondium, libra pondo seu as, selibra vel semissu, quadrans, uncia, semuncia, drachma, scrupulum.

765. A' tereh nyomo nehezékek ezek: szász funtos mása, négy funtos, három fontos, két funtos, funt vagy edgy egész font, fél font, negyed rész font, lat, fél lat (nehézék avagy latnak negyed része), ferdung avagy latnak ötöd része, két fõlér nyomo vagy drachmának (ferdungnak harmad része).

766. Si quid à libripẽde seu zygostata in bilance vel in libella à monetario penditur & libratur, examin quod scapo exit, & per trutinam seu anginam sese agitat, prius pensita; vt videas an dictam trutinam æquet, & num æquipondium vel æquilibrium sit: Sin minus scacomate exaqua.

766. Ha mi nyomo fontal avagy bizonyos számu nyomó nehézékkel a' kettõs font serpenyõben avagy mértéketskében (mérõ tálatskában) a' pénz veretül (mérõtül) tétetik és mérettetik, a' fontban igaz ütõ veszszõt (mérték proba nyelvet) melly a' szárán avagy rudján ki-mégyen, és a' mérték iskápján avagy alá s'fel-menõ (emelkedõ) vasán önnön magát mozgattya, elõszõr meg-mérsékellyed; (hánnyad vesszed) hogy meg lássad ha a' meg-mondott mérték iskápját egyaránt meg-nyomjaé, és ha egyaránt nyomó nehézékü egyaránytu fontosé: hogy ha nem az edgyet ütõ mértéketskével tedd egyenlõvé;

767. Sta-

767.

767. *Statera est lanificum portatilis libra, sine lancibus; alterâ parte nō nisi uncinum habens, alterâ pondus: quod centro admotum plus, amotum minus ponderat.*

767. A' fel-függeſztő (állétó) font a' gyapju miveſek ſerpenyő nyelkül való kézben hordozható fonty; (mértéke) melynek edgyik réſze felöl csak a' fontot nyomo horga vagyon, másik felöl a' terhe: melly a' köllő középen lévő ponthoz közel tétettetvén (közelétetvén, hozzá mozdéttatván) többet, távuly tétettetvén (elöb mozdéttatván vétettetvén) keveſebbet nyom.

768. *Si quid præter superpondium adjicitur, mantisa est.*

748. Ha mi a' font fölösleg meg nyomáſon kivül hozzá adattatik, ſzerzés (tóldalék) az,

LXXVI.

De Optica & Pictura.

LXXXI. A' látáſnak avag' nézéſnek tudományáról és képiráſnak meſterségéről.

769. *Opticus radios visivos & visibilia objecta scrutatur; curalia sint pellucida, alia opaca, alia obscura, discernens; & juxta id perspicilia efformans.*

769 A' látáſnak viſgáló (ſegétő) meſtere avagy eſzköz által nézéſnek tanuloja a' látó (néző) fényeket és ſzem eleiben vetetett láthato dolgokat viſgállya; (koréſzſza, nézéli, kereſgeti) miért legyenek némellyek által világoskodók (által-láthatók) némellyek homályoſok, némellyek ſötéteſek, meg-válaſztván; és ahoz képeſt által nézö üvöröket (meſzſze látó üvegeket, pſpicillomokat) kiformálván.

770. *Pictor ad vivi exemplar effigiem delineat, penicillo, seu peniculo discretis pigmentis linit.*

770. A' kép iró az elevenek példájára (eredeti példájára) a' képet (ábrázátot) le-rajſzollya, és a' kép feſtő etsetetskével, (feſtő farkal) vagy sörte söprütskével meg-külömböztetet feſtékekkel bé-keni.

771. *Sculptor vel ſtatuarius ſtatuam cœlat & ſculpit, pingit, & ſuper baſim collocat: ſi immanis eſt, coloſſum dicet.*

771. A' kép faragó avagy oſzlop öntő az álló képet (bálvánt, oſzlopot) metrzi (gyalullya) és faragja, feſti és az oſzlopra (álló helyre, lábra, fenékre) helyhezteti ha képtelen (iſzſzonyu) nagy, bálvány oſzlopnak mondjad.

772. *Solaria ſeu ſcioterica & horologiola gnomone horas oſtendunt & indicant: clepſydræ autem aquâ vel ſabulo effluxo.*

772. A' nap fénnyel ſzolgáló avagy árnyék órák és harang verő óráka' mutató vaſſal, órákat mutatnak és meg-jelentnek a' folyo (viz lopo) órák penig a' ki-folyt vizzel avagy fövennyel.

LXXVII.
DE MUSICA.

LXXVII. A' Muſikáról avagy énekléſnek tudományáról.

773. *Muſicus melodias canit cantat ſeu pſallit, inſtrumenta bene coagmẽtata coaptata ſeu cõcordata pulſat, primo præludia ſeu pãmbula deinde omnis generis cantilenas ſaltationes & choreas ſaltare geſtientib⁹ ſonans.*

773. Az énekes avagy Muſikáló notákat énekel énekeldögel avagy zöngedez, a' jól öſzve ſzörkeztetet edgyben illettetet (alkolmaztatott) avagy öſzve-botsáttatott huru zöngő ſzerſzámokat pöngeti, (veri, zörgeti) elöſzör kéſzétő (elöl jádzó) avagy elöl-járó, (kezdő) oſztán mindennémű énekeket (notákat) ugró és tántzoló notákat az ugrálni (tántzolni) vágyakozóknak (örvendezőknek) zöngetvén (rsöngetvén).

774. *Symphonia eſt plurium concen⁹; quorum conſonantia ſeu har-*

774. Az éneklésben edgyező ſzó (edgyütt zengés) többeknek (ſokaknak) edgyütt énekléſe; kik-

nek

harmonia grata est, dissonantia verò absurda & absona.

nek edgyező zöngése avag' éneklésben való egyenlősége kedves, külömböző zöngése penig dilztelen (illetlen, kedvetlen, képtelen) és hangotlan ékes zöngés (tsöngés) nélkül való.

775. Organum tibiis & fistulis cõstat; cythara, testudo sive chelys, lyra, trigonum, sambuca seu barbit', pandura chordis, quæ collabiis epitoniis verticillisve, intenduntur & remittuntur.

775 Az orgona lyukas szárú bordókból és billegető (tárogató) sipokból tsévekből áll; a' cythera, koboz avagy hárfa, lant, háromszegeletű agó szolló hegedű, virgina avagy clavicordium, tombora hurokbol, a' mellyek hur lábockal hur fogáslockal és hur tekerő szegetskéckel meg-vonyattatnak és meg-tágéttatnak (ereszttetnek, botsáttatnak).

776. Fides pandura plectro plectuntur.

776. Az hegedük és kézi kis hegedük avagy három huros hegedük hegedű vonyoval (pöngetővel) vonyattatnak) pöngettetnek.

777. Tibia utricularis & crembalū discrepantes edunt sonos.

777. A' tömlö (bordó) sip és cimbalom külömböző zöngéseket adnak.

LXXVIII. DE ASTRONOMIA.

LXXVIII. A' tsillagok szokott forgását vizsgáló (égbe nézö) tudományról.

778. Astronomus siderum motus considerat: Astrologus eorundem efficaciam, influxum & effectum.

778. Az égbe nézö a'tsillagok forgását (mozgását, járását) gondollya-meg: a' tsillagok forgásából jövendölö azonoknak hathatóságát, edgyben folyását és tselekedö erejét.

779. Esa-

779. *Eſt ſtus ſeu ephemeridibus & calendariis liquet, à Natalitiis ſeu Nativitate Paſcha recedere ut minimum trimeſtre. Pentecoſten à Paſchate propè trimeſtre; inde adventum circiter ſemeſtre.*

779. Az eſztendőkről avagy innep napokról (nap ſzámokról) irot könyvekből és kalédáriomokból nyilván meg-tettzik, a' karátsontul avagy Chriſtus Urunk ſzülettéſe napjától hogy az Huſvét távolyſik leg alább három holnappal, a' Pünkőſd az Huſvéttul közel (csak nem) két holnappal; innét advent elsö vasárnapja hat holnappal (fél eſztendővel),

780. *Illic ſunt, Ianuarius, Februarius, Martius: iſtic, Aprilis & Majus: hic Iunius, Iulius ſive Quintilis, Auguſtus ſeu ſextilis, September, October, November: December poſtremus eſt.*

780. Amott vannak, a' Boldog aſſzony hava, Böjt elö. Böjt más hava: imit Sz. György és Pünkőſd hava: itt Sz. Iván hava, Sz. Jakab hava avagy kikelet után öttödik holnap, Kis aſſzony hava, avagy kikelet után hatodik ho, Sz. Mihály hava, Mind ſzent hava, ſzent András hava: a' Karátson hava leg utolſo.

781. *Quilibet eorum in Calendario Romano ſuas calendas, nonas, & id habuit. Intra triennii acceſsio fit menſis intercalaris ſeu embolimæi, id eſt, decimæ tertiæ lunationis: luſtrum & quadriennium biſſextilem annum reducit.*

781. Azokközzül mindeniknek a' Romai Calendariombá az ö elsö napjai, az elsö nap után minden honak negyedik avagy hatodik napjai, és a' negyed avagy hatod napok után következö nyoltz napjai voltanak. Három eſztendök el-forgáſa alatt el jövéſe, (hozzá járulása) léſzen a' közben vettetet honak, az az, 13dik hóld fordulásának avagy hóld fel-tettzésének: az 5dik eſztendö és 4dik eſztendö a' Mátyás ugrását minden 4dik eſztendö után elö fordulo toldaléknapot elö-hozza.

LXXIX. De Geographia.

LXXIX. A' Földnek le-irásáról.

782. *Geographus regionum, etiam quas ipse non peragravit, situm describit, quæ sint in continente, insulis, peninsulis? quæ maritima; quæ in mediterraneo, & quonam tractu? sub qua zona & climate seu parallelo*

782. A' Föld le-iró (ki rajzoló) a' tartományoknak, még a' mellyeket ő maga meg nem járt is, helyheztetéseket (állásokat) le-irja, mellyek legyenek az egyben foglalt merő tér földön, szigetekben, fel szigetekben? szigetközökben, szigetmellyékiben) mellyek tenger mellyékiek, mellyek a' tér földnek közepiben, és mitsoda tartományban? (határban) az égnek mellyik kerületi (szakaszétéja, darabja, forgása) és hajlása, avagy edgyarányu öszve állása alatt.

783. *Quos habeant hi aut illi accolas; quibus terminis seu finibus ab illis dispescantur & disterminentur? qui illis antipodes, antœci, periœci, &c.*

783. Kik legyenek ezeknek vagy amazoknak mellettek lakói; mitsoda határokkal és föld avagy ország végekkel amazoktól szakasztassanak-el és választassanak-meg? kitsodák azokhoz lábbal fordúlt népek, a' földnek délről északra egyenessen ellenbe fekvő lakozók, a' föld kerekségének azon edgy vonyásán lakozók, &c.

LXXX. De Historia.

LXXX. Az Historiáról avagy meg-lőtt dolgoknak emlékezetiről.

784. *Quum res gesta narratur, historia est; cùm*

784. Midőn a' meg-lőtt (viselt) dolog beszéltetik, historia (való

cùm ficta, fabula.

dologgnak emlekezete) az; midőn kőltőt, sophia befzéd avagy mefe.

785. Illas hiſtoricus inchronicis recenſeat; has annalium monumentis inferre, capitale ſibi ducat.

785. A mazokat a' viſelt dolgoknak iroja a' kronikákban (idők forgásáról írt kőnyvekben) elő-ſzámlállya; ezeket az eſz-endőnként lőtt dolgoknak emlekezetire irott kőnyvekben bé-tenni, (kronikában irni) fejében járó dologgnak tartsa.

786 Et ut pateat genuina, non ſuppoſititia eſſe, rem ſimul cum circumſtãtiis in commentaria regerat.

786 Es hogy nyilván ki-teſſék igazaknak, (valóknak) nem igazság helyett bé tétetet hamiſságoknak lenni, a' dolgot edgyütt (egy-ſzer s' mind) a' kőrnyűl álló dologokal a' meg-lőtt dolgokat bőséggel magyarázó laiſtromokban ſzedje (rendellyeőſzve hordja).

LXXXI.
DE MEDICINA.

LXXXI. Az orvoſi tudományról.

787. Sanis optima medicina diæta eſt, quia ſecuriſſima & ſine violentia.

787. Az egéſſégeſeknek leg jobb orvoſság a' diæta (napjában bizonyos orára való mértékletes étel és ital) mert leg bátorságoſſabb és erő-ſzak-nélkűl való.

788. Nebibas vel edas, niſi ſiti & fame ſtimulatus; quod ſaliva ad cibi conſpectum linguam vel palatum titillans indicabit; valebis & vigebis.

783. Ne igyál avag' ne egyél, hanemha ſzomjuságtól és éhségtől őſztőnőzetvén; mellyet az ételnek látására nyelvedet avagy inyedet tsiklandó nyál meg-jelent; egéſſégben maradſz és nyers nyakas friſs erőben léſz.

789.

689. Mi-

789. *Quocirca appetitum expecta & praestolare jejunus.*

789. Minek okáért az ételnek kivánást meg-várd és várjad éhjommal (étlen itlan, éhen szomjuhon, (böjtölve).

790. *Sed & invaletudo, quum incesit, abstinentiâ & quiete curatur, & sanitas restituitur: quod non advertũt qui nõnisi saturi jejunant, & nonnisi operatione fracti quiescunt.*

790. De még az egésségtelenség-is, mikor el-érkezett (rád esett, jött) ételtől és italtol való meg-tartozkodással és nyugodalommal gyogyéttatik-meg, és az egésség helyére állíttatik: mellyet nem vésznek eszekbé kik nem külömben hanem ha meg éleged-nek (jol laknak) böjtölnek, és nem külömben hanem ha munkával el-töröttetnek nyugosznak.

791. *Frictiones seu fricationes, fomentationes, vanæsectiones, cucurbita, emplastra & omnia forinsecus adhibita ac superimposita non demunt dolorẽ, sed mitigant & leniunt: corrosiva dspascuntur.*

791. A'dörgölések avagy vakarások, melegétő (tápláló) orvosságok, és-vágások, köppölyök, falastromok és minden kivül reá rakottak (hozzá adattattak) és fellyül reá tétettettek avagy vettettek nem vészik el a' fájdalmat, (kint, gyötrelmet) hanem enyhétik és könnyebbétik: a' testet által rágó (évő) orvosságok meg-emésztenek.

792. *Remedia purgantia, evacuantia, cathartica, sudorifera, corroborãtia, efficaciora sũt, efficaciùs medẽtur, sive sint potiones decocta & apozemata, sive*

792. Az orvosságok a' mellyek gyomor tisztitók, (purgálok) meg üresétők, fő tisztétók, veréték hozók, megerősétők (vastagitók) hathatósabbak; hathatósban orvosolnak, akár főt italok legyenek és gyökerekből főzöt gyomor lá-

sive pillulæ & catapotia, sive clysteres, sive apophlegmatismi, sive errhina, sive balani (suppositoria) &c.

gyéto s' purgátiora készétő italok, akar pillulák (golyobis formán tsinált purgátiók) és hirtelen el-nyelni való tisztétó orvosságok, akar kristélek, akar főbéli takony avagy nedvesseg tisztétó foggal rágandó, akar orra lyukán bé-szivando, akar gyomor émelygető (okádást indétó) orvosságok.

793. *Antidotis alexiteriis seu alexipharmacis venena peremptoria; amuletis fascina pelluntur; hoc etiam verbulo præfiscini.*

793. A' méreg ellen való méreg ronto avagy méreg űző orvosságockal az halálos (meg. ölő) mérgek; a' nyakban kőtött babonás orvosságockal az igézetek űzettetnek: ez (tudni illik az igézet) még igétskével is (bőrbitélésével rá olvasásával) az igézet ellen őriző istennek (igézet űző bűjős bájosnak).

794. *Salsum in Medicos scomma est, solis licere (licitum esse) impunè occidere: utinam non verum. De panacea, universali & præsentaneo medicamẽto, litigãt an detur; topica autem, & cuiq; parti atque effectui propria qn sint, indubitatũ est: ut cephalica, ophtalmica, thoracica, tàm anacathartica quàm bethica, cardiaca, stomachia, hepatica,*

794 Az orvosokra tréfás tsúf beszéd (játékos mondás) az, hogy tsak ő nékik szabad bűntetetlen meg ölni; vajha nem vólna igaz. A' minden betegségek ellen való, kőzőnséges és mindjáráft (leg ottan) használó orvosságról, vironganak (vőrsőngenek) ha adassęk; magán való bizonyos helyekre valók penig, és akar mellyik résznek és végben vitt erőnek tulajdon orvossagi hog' legyenek, kétség nélkűl (kételkedes kivűl) vagyon: mint a' fő fájás ellen valók, szem fájás ellen valók, melly szorétás (fuladás) ellen valók, mind

splenetica, nephritica, hysterica, scorbutica, ptarmita, narcotica, hypnotica, peptica, sarcotica, vesicatoria, diaphoretica, diuretica &c.

fellyül tiſztétők s' mind el-oſzlatók, ſziv fogás ellen valók, gyomor vaſtagétók, joha fájáſt gyogyitók avag' máj tiſztétók lép vefzetség ellen valók, vesék fájdalmát enyhétők, méhe fájás avagy anya méh gyogyétók, az egéſz teſtet a' ſok roſz nedveſſég miatt el-bádjaſztó lankatság ellen valók, pthrüſzentéſt indétók, fájdalmakat ſippadáſſal enyhétők, álom hozók, kivül a' teſtre ragaſztók, vad huſokat rágók, hojagot megürétők, bélen rutságot általvivők has menéſt indétók, &c.

795. Gregales eorum ſunt chirurgi & pharmacopœi ſeu pharmacopolæ; quorũ hi pharmaca, unguenta, ſyrupos electuaria, eclegmata, condita, extracta, paſtillos, trochiſcos, & morſulos præparant, in myrotheciorum loculis ac foruliis alabaſtris, aliiſq; pixidib⁹ & thecis ſeorſim ac ſingulatim reponunt reſervantq;. Illi autem ut plurimùm operam navant capillis & barbis reſcindendis & abradendis, vulneribus ac ulceribus curandis.

795. Azoknak ſeregekből (nyájokból) valók a' borbélyok és patika ſzerſzámtsinálók avag' patikárosok; kik közzül ezek patika ſzerſzámokat, (kanta ireket, orvoſságokat) keneteket, paticabéli egéſség oltalmazo jó izü lágy orvoſságokat, likteriomokat, nyálozatos édes falatokat, fü-ſzerſzámos apro pogátskákat, ſok féle patika ſzerſzámból ki-vont (meg-ereſztett) italokat, gömbölyeg orvoſság tzipókat, tsiga módra edgybe tekert orvoſságokat, (trucisokat) és rágodni való tzukoros confrejteket kéſzétvén, a' drága kenet tartó poltzoknak helyetskéiben és alabáſtromból tsinált bögrötskékben, és egyéb ſzelentzékben s' iskatulátskákban

félen

félen és magán el-téſznek és meg-tartanak. Amazok pénig leg többire munkálkodnak az hajaknak és ſzakállaknak el-metélésében és nyirésében, (beretválásában) a' ſebeknek és fökélyeknek meg-gyogyétásában:

LXXXII. De Ethica in genere.

LXXXII. Az erkölcsöknek tudományáról közönségeſſen.

796. Virtus in mediocritate conſiſtit: vitia ſunt in extremis exceſſu & defectu.

796. A' jóságos tselekedet középségben áll: a' vétkek vannak a' végső dolgokban, a' fellyül hallադásban és fogyatkozásban.

797. Excedere enim & deficere, tranſgredi utique eſt.

797. Mert fellyül múlni (el hallադni) és meg-fogyatkozni, (el-állani) által hágás bizonyára.

898. Si quis peccat incogitantiâ; delictũ eſt; ſi voluntariè, facinº; ſi ſtudiò, nequitia; ſi malitioſè, ſcelus; ſi enormiter, flagitiũ; ſi ut agrè, faciat alicui, perverſitas.

798. Ha ki vétkezik gondolatlanságból, (tudatlanságból) fogyatkozás (böttünet) az; ha ſzabad akarattya ſzerént, tzégéres nagy bün; ha ſzánt ſzándéckal, (igyekezettel) roſzſzaság; ha gonoſságból, latorság; ha törvény kivül utálatoſſan, undokság; ha hogy nehézséget tselekedjék valakinek, el-fordultság.

799. Et talia qui patrat vel perpetrat, perditus plane ac deteſtabilis eſt: viri enim boni & virtute praditi laudabilia & approbata ſemper exoptant; mali autem & vitiis dediti vice verſâ ſemper reprobanda.

799. Es illyeténeket a' ki tészen avagy tselekeſzik, tellyeſséggel veszett és átokra méltó: mert a' jó férfiak és jóságos tselekedetekkel meg-ajándékoztattak ditsiretes és jovallot dolgokat kivánnak mindenkor; a' roſzſzak pénig és a' vétkekre el-veremedettek ellenben mindenkoron meg-vetendöket.

800. A'

800. Qui perperam agere susq; deq; habet, pravus est: qui se à malo prohibet, probus: omnimodè impollutus abhorret, detestatur & exsecratur omne impurum.

(iszonyodik) utállya,

801. Consuetudo vitiosa sensim irrepit: cui serò nimis obsistitur, postquàm invaluit; quandoquidem radicata rarò exstirpatur.

LXXXIII.

DE PRUDENTIA.

802. Ex dignitate unum quodq; æstimare, prudētia statumen est; ne res proletariæ, nullius pensi & titivillitii, magni pendantur.

803. Antequam inceptes & aggrediare quippiam seu aliquid, operæ pretium est accuratè pensiculare, utrum debeas & possis? utrum è re sit necne?

nè

800. A' ki hátabotában (hitvánul) tselekedni semminek véli és potskondiának tartya, tőkélletlé feslett erkőltsű az: a' ki magát a' roszszaságtól meg-tiltya (megójja, óltalmazza) jámbor: a' mindenképpen tiszta, (főttelem és motsok nélkül való) irtozik, és átkoz minden tisztátalanságot.

801. A' vétkes szokás lassan tsúsz bé: melynek főlőtte későn álhatni ellene, minekutánna el-hatalmazott; (erőt vett) mivel hogy meg-győkeresedvén (győkeret vervén) ritkán irtattatik-ki

LXXXIII. Az okosságról avagy eszességről.

802. Akarmit-is az ő méltósága s' érdeme szerént meg-bőtsülni, az eszessęgnek istápja; (gyámola, támasza) hogy az alá való, semmire bőtsülendő és semmire kellő dolgok, nagyra ne tartassanak.

803. Minek előtte kezdenél és fognál akarmihez avagy valamihez, hasznos dolog (munkának jeles haszna) azt szorgalmatossan meg-mérsékelni, (hánni vetni visgálni) ha kellessęk és lehessen, tőled? ha haszonra valoé vagy

nem

ne frustrâ atq; in cassum labores.

nem? hog' hejában és háſzontalan (ſemmi fejében) ne munkálkodjál.

804. Prospice ergò finem, provide media, & ne quid obstet aut officiat, attende occasioni.

804. Előve meg-nézzed ezokáért a' véget, előve meg láſd (meg-gondollyad) a' közepit, (az eſzközöket) és hogy valami ellene ne állyon avagy ártson; (meg-bántson, vigyázz, (figyelmezz, halgaſs) az alkolmatoſságra.

805. Nam insipientis, stolidi & dementis est, sine intētione ferri; insani, stulti & vecordis illicita appetere; vesani cerebrosi, phātastici & furiosi seu lymphatici ac furibūdi impossibilia suscipere: imperiti & inconsiderati negligere opportunitatem.

805. Mert eſztelené, oſtobaé és elme nélkül valoé, jó igyekezetben vég nélkül vitetteni; balgatagé, bolondé és eſzelősé nem ſzabados dolgokat kivánni; gőromba fúrt agyu vagy tők ágyué, elméjétől el-ragattatott és tébolygó avagy vizben ugrani kivánkozó bolyokásé és dühöskődője lehetetlen dolgokat felvenni: (fogadni, vállalni magára) tudatlané (láttatlan hallatlané) és maga gondolatlanéa' jó alkalmatoſságot el-múlatni.

806. Ubi inter plura optio datur, deliberandum diu, quod statuendum semel; supervacaneis verò supersedendum.

806. Az hol a' több közőtt választáſra való ſzabadság adattatik, tanátskozni kell ſokáig, mit kellyen végezni (rendelni) egyſzer; az hejában való haſzontalan dolgokban penig fel kell adni (el kell hagyni, félben kell ſzakaſztani).

807. Et quicquid institueris vel tibi proposueris, consulta exquisitè, itane

807. És valamit el-rendelſz (magadban el-végeſz) avagy magadnak tzélul fel-tészeſz, tanátskozzál

itane an ita satius sit? post exsequere celeriter, sed caute.

kozzál kiváltképpen való sőténységgel, igyé vagy amugy légyen jobb? (hasznosb) az után exequald (vidd végben) hamarsággal, de okossan (ravaszan).

808. Cautus circumspectus & providus, etsi de eventu confidat, eumq; prævideat; circumspectat tamen, ne sese præcipitet.

808. Az okos ravasz magára vigyázó és szorgalmatos gondviselő, noha a' dolognak ki menetelitől bizakodik, és azt elővemeg láttya; két felé tekéntel (kőrnyül nézél) mindazáltal, hogy ne habahurgyálkodgyék (magát nyakra főre ne ejtse).

809. Quia usu venit, accidit, ut tardas velocem celerem & pernicem antevertat: pedetentim igitur.

809 Mivel hogy szokásból jőtt, meg tőrténik, hogy a' késedelmes a' gyorsat hamarságost és igen fietőt (sebessen repüllőt, futót) elől vegye: lassan lassan ezokáért.

810. Quod abscondi, celari, & occultari debet, non palàm venditat seu jactat, verùm abstrudit, non obtrudit.

810 A' minek el rejtettetni, bé-tapasztatni, és el-titkoltatni kell, nyilván nem árulgattya avagy hánnya veti, (mutogattya) sőt félre taszittya, (el-dugja) nem tollya (toszsza) elő.

811. Quod ei non certò constat, affirmare, asserere, aut negare cavet nec audet, nedum ut asseveret aut inficietur.

811. A' mi ő néki bizonyossan nintsen nyilván, erőssęteni, állétani avag' tagadni el távoztattya (meg ojja magát) s' nem-is meri, nem hogy álhatatossan vallaná (bizonyétaná) vagy tagadást tenne.

812 Nam ut credulitas, ita diffidētia noxia damnosa & detrimentosa

813. Mert a' mint az hamar (kőnnyen) hitel, ug' az bihetetlenség-is (bizodalmatlánság) veszedelmes

tosa est; at longè magis pertinacia.

813 Si quis ergò aliquid boni refert, suadet aut dissuadet, adhortatur, vel dehortatur, non est contumax, nec præfractè repugnat, nec obstinatè contendit aut contradicit, sed obsequitur.

814. Præsagiens adversi quidpiam, prævenire censet seu arbitratur melius, quam præveniri: præposterа enim sapientia est post factum saperé.

815. Et dum quisq; suarum rerum satagit, ille sibi nequaquam deest.

816. Vafer atq; subdolus versute nimis versat omnia; suspicax est dolosus.

817. Veterator est qui astu imponit incautis.

delmes káros és ártalmas; de sokkal inkább a' meg-átalkodás.

813. Ha ki azért valami jót hoz elő, joval avagy nem joval, int valamire vagy el-int róla, nem vakmerő, s' nem-is meg-tökéllet keménységgel tusakodik (viaskodik, hartzol) ellene, sem ellene rugodozva (edgy általlyában) vörsönyög avagy ellene mond, hanem enged.

818. Előve meg érezvén (jövendölvén) valami ellenkező szerentsétlenséget, azt meg-előzni itéli avagy véli jobnak, hogy sem attól elől-vétetetni: (meg-előztetni) mert viszsza fordult rendeletlen böltseség a' meg lött dolog avag' tselekedet után eszeskedni (böltselkedni, értelmeskedni).

815. Es midőn kiki az önnön maga dolgain szorgalmatoskodik, ő-is semiképpen magának hátra nem áll (meg nem fogyatkozik).

816. Az álnok és alattomban való tsalárd fölötte ravaszul forgat mindeneket; a' gyanós tsalárkodó.

817. Régi ravasz (meg-aggott tsaloka) a' kiravaszsággal alájok tészi (ötti a' forrót, rá-vészi) a' nem okossaknak avagy gorombáknak.

LXXXIV.
De Temperantia.

818. Depravata natura permulta cõcupiscit; sed temperans cupiditates moderatur.

819. Sobrietas est continentia à superflua alimonia.

820. Gulosus & vorax catillo ligurit, & pitissando sorbet: Helluo seu epulo vorando & potando, (crapulando) sese ingurgitat: lucro vel decoctor epulando sive comessando sua decoquit ac consumit: omnes mera abdominis mancipia.

821. Veteres temperabant merum (aquâ) & victitabãt simplicissime: nunc quot gula illecebræ, tot pernicies.

822. Ebrius enim pœnam seu noxam habet crapulam, cum morbis inde

LXXXIV.
A' Mértékletességről.

818. A' meg-veszthegettetett természet fölötte sokat kiván; de a' mértékletes az õ kivánságit megmértékli (igázgattya).

819. A' józanság megtartozkodás a' fölöttéb való (kölletinél többb) eledeltõl.

820. A' torkos és nagy ehetõ nyalakodo (tányér avagy tál nyaló) dõsõl, és szörtyögetve (szürtsölve) hörpöl: a' tobzodó avagy vendégeskedõ nagy falatok nyelésével és teli torok iválással, (dõsõléssel) õnnõn magát meg-tõlti: (részegéti, tobzodik, zabállódik) a' pazarló vagy tékozló (felkorfonyáló) vendégeskedéssel avagy edgyût lakozással az õ javait fel-korfonyallya és el-költi: mind ezek (mindnyájan) merõ kövérségnek avagy has potrohoknak rabjai.

821. A' régiek elegyétik vala a' bort (vizzel) és éldegélnek vala együgyûképpen: most a' mennyi toroknak édesgetõ gyönyörûségi, annyi veszedelmi.

822. Mert a' részegnek bûntetésére avagy meg-lakolására vagyon a' bortul való fõ fájás, a' be-

inde provenientibus, qui per somnum exhalatâ crapulâ sentiuntur: ebriosus tremorem, podagram & chiragram.

823. Sobrij atq; abstemij mente valẽt; temulenti & vinolẽti insaniâ atque amentiâ: compotatores meracius hauriunt, cùm bibunt in orbem seu circumportant, & quisq; vel dat vel solvit symbolum.

824. Potores seu potatores inebriati brutè bacchantur; titubant, tussiunt, screant, ructant, exscreant, sputunt vel sputant, vomunt, mingunt, & (salvo honore, cum reverentia) visunt ac pedunt.

LXXXV.
De Castitate.

825. Castus est qui se nefandâ libidine non fœdat & contaminat: lasci-

tegségeckel mellyek innét kövétkeznek, (ki-jönek) mellyek az álom által kipárázott fő gőzölgés után éreztetnek-meg: a' részegesnek a' reszketegesség, láb kőszvény és kézi kőszvény.

823. A' józanok és bornemiszák elmével birnak; a' részegeskedők és borosok esztelenséggel és bolondsággal, az edgyüt ivók vagy ivó társak vigabban (borosabban) merétik (iszszák) a' bort, midőn körben isznak avag' környül szerben iddogalnak, és kiki avagy ád avagy fizet szert (jegyet, jelet).

824. Az iddogalók avagy sárapolók meg-részegedvén oktalanul dühöskődnek; (bolódoskodva futosnak, üvöltnek, kiáltnak bajátnak) tántorognak, kóhógnek, hákognak, bősögnek, torháskodnak, pöknek avagy nyálaskodnak, (tajtékot túrnak) okádnak, huddoznak és (tiszteséggel, böcsülettel szolván) poszognak és fingánk

LXXXV.
A' Szűzeségről.

825. Szűz az a' ki magát tsak mondani sem állandó fajtalansággal nem undokéttya és főr-

tőz-

lascivire enim belluinum est.

826. At non adulteria solùm, incestus, stupra, scortationes seu fornicationes, & concubitus illegitimi: sed & omnis venerea salacitas; basiationes (basia oscula suavia) imò spurcæ ac obscenæ cogitationes impudicitia sunt.

827. Adulter alienum polluit torum, scortator suum, quandoque mœchus pellicem vel concubinam alit; ganeo perlupanaria grassatur; meretrices seu pellaces pudicitiam suam prostituunt; leones seu balliones atq; lenæ lenociniũ facientes sive lenocinãtes alios inqinãt.

tőzteti: mert bujálkodni oktalan dolog.

826. De nem tsak az házasság tőresek, rokonság kőzt való főrtelmessęgek, szeplősétések, paráznaságok avagy tisztátalan kurválkodások, és tőrvénytelen egymással való fekvések: hanem még minden buja szerelemre való katzérság-is, tsokolgatások (tsokok tsokolások ápolgatások) sőt az otsmány és fajtalan gondolatok-is szemtelen ortzátlanságok.

827. Az házasság tőrő parázna kivűl való idegen ágyat főrtőztet-meg, a' kurválkodó lator az őnnőn magáét, néha a' parázna ágyast avagy véle edgyűtt hálót tart és táplál; a' bardélyban járó a' bardély házakan koslat, a' kurvák avagy ágyas aszszonyok az ő szemérmetessęgeket bardélyban való kereskedésre botsáttyák; a' kurva tartók avagy bardély mesterek és kurva kerétő aszszonyok kurva kerétést tselekedvén avag' kurválkodásra édesgetvén egyebeket (mássakat) meg. fertelmesétnek (motskolnak).

828. Vah! apage propudia! fœdi & execrabiles penitus omnes.

728. Vehó! (pűha) távozzatok-el szemtelen kurvák! (szégyenségek) undok fertelmesek és átkozásra méltó otsmányok tellyessęggel mindnyájan.

829. *Insanit & delirat qui deperit fœminam.*

829. Esztelenkedik és bolondoskodik a' ki veszettül (halálban) szereti az aszszony embert.

LXXXVI.
De Modestia.

LXXXVI.
Az emberséges jó maga viseléséről.

830. *Modestus verecundè agit, procacitatem defugit.*

830. A' modossan és jól maga viselő szemérmetessen tselekeszik, a' fajtalan ortzátlanságot futtya (el-kerüli, el-távoztattya).

831. *Non frivolus est, ut ut quadantenus blandus & comis: non loquax, sed taciturnus.*

831. Nem hejában való, (semmire kellő tsélts ap) ámbár (haszintén) valameñyire nyájas és jó beszédü: (társalkodó) nem szo szaporétó, (nyelveskedő, tsátsogo) hanem halgatozó (kevés beszédü).

832. *Nec tamen moros⁹ aut torvus, sed gravis; severus non sævus.*

832. Mindazáltal nem-is kedvetlen avagy komor, (kegyetlen tekéntetü, mord) hanem bötsülletes méltósággal maga viselő; kemény nem kegyetlen.

833 *Nihil immoderatè laudat vel vituperat, culpat redarguit aut reprehendit; neminem traducit, aut diffamat: ad opprobrium neutiquam filet.*

833. Semit mértékletlenül nem ditsér avagy nem gyaláz, bünösse tészen (vádol) meg-fedd avagy pirongat; senkit el nem árul, avagy hiresét: (rágalmaz) a' más gyalázására (szemre való fel-hányására) semiképpen nem halgat.

834. *Adhæc non pejerat, nec dejerat, nec facile jurat: si juraverit*

834. E' mellett (ennek fölötte) nem eskűszik hamissan, s' nem is hánnya-el hitit, nem-is könnyen eskü-

verit autem, juramentum & jusjurandum sancte servat.

eskűszik-meg: ha meg-eskűvén-dik penig, az eskűvést és hitet szentűl (tőkélletesſen, álhatatosſan) meg-tartya.

835. Nemini adversatur, aut faceſsit moleſtiam, aut ſcandalo & offendiculo eſt, neminemque ſciens aut volens contriſtat.

835. Senkivel nem ellenkezik, (viszálkodik) avagy nehézséget nem tészen, avagy botránkozásul és akadályul nintsen, és senkit tudva (tudomála szerént) avagy kész akaratból (akarattya szerént) meg nem szomorét.

836. Famam & rumores crebreſcentes non vulgat, percontatur priùs ſcrupuloſe.

836 Az hirt és gyakran folyamodni kezdett köz hireket nem hirdeti, (terjeſzti) közönségesſé (tészi) értekezik (végére mégyé) elöször töviről hegyire szorgalmatosſan.

837. Curioſus ardelio ingerit & immiſcet ſe ubi ejus nihil intereſt, etiam quæ celantur eliciens & expiſcans.

837. A' nyughatatlan elméjű fölötte gondos tséltsapo (közköpű, minden lébe lots) bé-szinli (tollya, taszittya) és belé keveri (elegyéti) magát, az holott ő néki semmi közi nints, (az hol ő reá semmi nem néz) még a' mellyek titkoltatnak-is (rőjtőgettetnek) ki-feszegetvén (ásván vésvén) és ki-horgászván.

838. Locutulejus ſeu vaniloqᵘs, verboſus, eſt; nugator facta infecta loquitur & blaterat; morologus ineptias aniles affert ineptit, & vaniloquentiâ aures implet:

838. A' szó szaporétó nyelves-kedő szó-szattyár avagy hejában valóságot beszéllő nyelve moſo, ſok beszédű; (tsátsogó) a'hivlágot szolló (hivalkodó tséltsap) a' meg lőt dolgot nem lőtnek beszélli, és regéli: (rebezi, fetsögi, tsátsogja)

plet; futilis arcana effatit; sophista captiosus est; momus omnia carpit sagillat & cavillatur.

a' bolód beszédű agnói (bábáktol vén kofáktol koportyóktúl költ) alkolmatlan hejában valóságokat elő hozván, alkolmatlankodik avagy galibáskodik, és hivságos

b szédeckel a' füleket bé-tőlti; a' fetsegő a' titkokat kifetsőgi; az hamisságot állitó patvaros fogdosgató; a' mindenbé gántsot találó (tsufoló, gunyolo) mindeneket fedd (rág, nyelvével rongál) alattomban rágalmaz és tétováz.

839. Consideratus non quidem elinguis est sed tamen non insulsus blatero, quemadmodum nasutuli complures: in mutiloquio enim multa vanitas.

839 A' maga meg gondolt eszes jollehet (ugy vagyon) hogy nem nyelvetlen, de mindazáltal nem izetlen (sotalan) tsátsogó, (tsevegő) a' minta' finnyások közzül sokan: mert a' sok beszédben sok hivság (hejában valoság) vagyon.

840. Non sibi arrogat quod non habet, nec aliis sua derogat: non ambit (aspirat) ad dignitates, fascesq; ac honores; nec sua profuse jactat aut ostentat, aut in iis gloriatur, aut se insolenter effert & extollit, sed submittit potius, demisse gerit ac humiliat, ideoq; exaltabitur.

840 Nem tulajdonéttya magának a' mi nála nintsen, sem egyebektől (másoktól) az övéjeket le nem vonsza: (kisebéti) nem kivánnya (áhétozik, vágyódik) a' méltóságokat, s' birodalmi páltzákat és tiszteket; sem a' magáét tékozló módon (pazarolva) nem hánnya-veti avagy mutogattya, (fitogattya) avagy azokban nem ditsekedik, (kérkedik) avagy magát kevélyen (szokatlanul) fel nem emeli és magasztallya, (magában fel nem fuvalkodik) hanem le-botsáttya magát inkáb, alatt viseli és meg-alázza magát, s' ez okáért fel-magasztaltatik.

841. *Vulgi praconia non affectat, nec sibi alios anteferri molestè fert.*

841. A' kőſſégnek avagy köz népnek felőle való ditsiretit nem ſohajtya, ſem penig máſſakat ő magának eleiben tétettetni (fellyebb bőtsültetni) nem ſzenvedi nehezen (nem nehezteli).

842. *Festivi joci, leporesque & allusiones facetæ, urbanos decent: rusticitas opicam barbariem redolet.*

842. A' jeles tréfák, nyájas beſzédben való kedves ékeſſégek és valamihez játékos mondáſok tsufos hozzá ſzolláſok, a' tiſztes ſſégeſekhez illenek: a' paraſztság tsunya (otsmány, ruſnya) gorombaságot (viſel magában) illatoztat.

843. *Scurrilitas paraſitica ſummoperè diſcavenda.*

843. Az hizelkedő (nyalakodó) tséltsapságot főlöttéb igen elkell távoztatni.

844. *Cavillatio virulenta, & ſanna poſtica, ſannionibus relinquenda.*

844. A' mérges tsalfaság, (tétovázás) és hát mögül való megguggolás, (gunyolás) a' gunyolo tsufondároſoknak hagyattaſſanak

845. *Subridere, ridere & renidere morati eſt: cachinnari incivile.*

845. Moſolygani, nevetni és viſzſza foſolyogni a' jó erköltsüjé; hahotával katzagni tiſztetſégtelenség és nem emberséges dolog.

LXXXVII.
De Autarkeja.

LXXXVII A' magának való elégségről avagy elégendőségről.

846. *Avarus per fas & nefas diteſcere annititur, inhiat ac allaborat, cùm tamen ſuperna benedictio ditet.*

846. A' főlvény akar igazán, s' akar hamiſſan gazdagulni igyekezik arra ſzája tátva kivánkozik és azon munkálodik, holott mindazáltal az onnét fellyül való áldás gazdagétson meg.

847. *Et cui uſui immenſum coacervata & accumulata divitiæ, malorum irritamenta? malè parta, malè dilabuntur.*

847. És mi haſznra valók a' meg mérsékelhetetlen rakáſokban rakott és öſzve gyüjtött gazdagságok, roſzságoknak és gonoſzságoknak gerjeſztő ingerlési? a' roſzſzul keresett marhák roſzſzul veſznek el, avagy ebül gyül: ſzérdéknek ebül kell el veſzni.

848. *Adeò deſipiunt divites & pecuniosi quidam, ut bonis mobilibus & immobilibus ſeu ſtabilibus affluentes, & ciſtas pecuniâ, ſcrinia cimmeliis, cameras, ſupellectile confertas poſſidentes, egeſtatem timeant; videlicet in copia ſeu ubertate inopiam, in abundantia ſeu affluentia, imò redundantia penuriam.*

848. El annyira elztelenkednek némely gazdagok és pénzben telhetetlenek, hogy mind ingó s' mind veſzteg álló avagy állandó jókal bővölködvén, és ládákat pénzel, ſzökrényeket drága marhákkal, (ruha s' ezüſt ékes ſzerſzámokal) és kamorákat (bóltokat) házi eſzközöckel dugva meg rakottakat birván, a' ſzegénységtől félljenek; tudni illik a' bőségben avagy ki-folyo minden elégségben ſzükségtől, a' bővölködésben avagy minden jónak bé folyásában, sőt ki-áradásában a' fogyatkozáſtul.

840. *Tuſi tibi opes affatim ſuppetunt, egenis viciſſim ſuppedita.*

849. Te ha néked gazdagságid bővön vannak, a' ſzükölködőknek viſzontagsággal azokból ſzolgálnaſs.

850. *Sin, etiam de modico imperti: & cùm non poſſis largiter. ſaltem liberaliter; ſatius eſt liberalem eſſe quàm parcum.*

850. Ha penig (nintsenek) még a' kevésből. is avagy kitsinyből tégy réſzt: (ſzakaſz valamit) és holott nem adhatz bővön, adgy tsak adakozó vig ſzivel; jobb vig ſzivel adakozónak (bő kezűnek) lenni, hogy ſem miat ſzoros marku ſobrákoak.

851. Frugalis paucis content⁹ est; non tenax quidem sed parsimoniæ & frugalitati navans operam.

851. A'takarékossan élő kevéssel meg-elégedik; nem javát meg-tartó (el-rejtő) ugy vagyon, de a' tisztessęges meg-kiméllésben és mértékletes költésben sőrényen munkalkodó.

852. Quæ quantum sit vectigal, si luxuriosus atq; prodigus per videret, fastu & luxu patrimonium non consumeret, & prodigeret.

852. A'mely minémű jövedelem (vám, adó fizetés) légyen, ha a' bujálkodással tobzodó és tékozló által látná, kevélységgel és buja tobzodással attya keresményét nē költené, és tékozlaná (vesztegetné) el.

853. Pauperat enim dispendium, compendium opulentat & ditat.

853 Mert meg-szegényét az hejában való haszontalan költés, (vesztegetés, kár-vallás, tékozlás) a' szűkön költés jószágossá tészen és meg-gazdagét.

854. Tu ergò quicquid accipis & expendis, in codicem accepti & expensi refer.

854. Te azért valamit bé vész és ki-adsz, a'bé-vételnek és ki-adásnak könyvében (laistromában) bé-vigyed (bé-irjad).

LXXXVIII.

De Justitia, primò commutativa.

LXXXVIII. Az Igazságról, előszőr a' tserélő avagy közösködő igazságról.

855. Justitia suum cuiq; tribuit.

855. Az igazság kinek-kinek az övét meg-adgya.

856. Ergò qui cum alio transegit, quicqd promisit pollicit⁹ est ac condixit, sive exorat⁹, sive ultrò & suâ sponte, & quibuscunq; conditioni-

856. Annak-okáért a'ki mással meg-alkutt, (szőrződőt) valamit igért fogadott és meg-mondott, akar kérettetvén, akar önként és maga kényén, (szabad akarattya szerént) és akár minémű okockal

tionibus aut exceptionibus, standum est pactis ac promissis præcisè.

(kötéseckel) és ellenben való ok vetéseckel (fogásockal) meg-állani a' kötéseknek (fogadásoknak) és igéreteknek edgy állattyában.

857. Qui stipulanti ad stipulatus est, obligavit se.

857. A' ki a' fel-fogadónak fogadást tött, (kezet adott) megkötelezte magát.

858. Depositum reddendum est, non abnegandum, nec supprimendum.

858. A' le-tött marhát megkell adni, nem kell el-tagadni sem el-reckenteni, (el-rőjteni, sülyeszteni).

859. Nihil quod alterius est, tibi sine ejus scitu vendica assere aut usurpa.

859. Semmit, a' mi másé, te magadnak az ő hire nélkül ne tulajdonits (háréntsʼ) erőssęts avagy foglally.

860. Quod utendum accepisti, idem restitue, non aliud: & quidem quoad fieri potest; ejus absq; detrimento.

860. A' mit véle való éléſre elvöttél, ugyan azont add viszsza, nem egyebet: (mást) sőt penig a' mennyire lehet, annak kára nélkül.

871 Quod mutuò datũ sive mutuatitium est, aliud licet remittas, paris tamen valoris & æstimationis.

861. A' mi költsön adattatott avagy hitelben való, noha (jollehet, ha szintén) mást küldesz. is viszsza, mindazonáltal egyélő árru avagy érőni (érdemű) és bőtsüjü légyen.

862. Si quis à te mutuatur, mutua & commoda ei: chirographũ tamẽ vel arrhabonem, seu pign⁹. vel p̃dem, aliãve cautionẽ postula.

862. Ha ki te tőled költsön (hitelben) kér, költsönt adgy és engedgy (használy) néki: kéz iráſt (adós leveler) mindazáltal vagy köz jelt avagy zálagot, vagy kezest (bizonyság tévő fogott embert) és valami egyéb okos módot (ok levelet) kivány.

863. Quia ob mortalitatem, quin & fidei lubricitatem, cautelâ opus eſt.

863. Mert az halandoság miatt, sőt még az hitnek fikamló vólta miatt-is az okos őrizkedés ſzükséges.

864. Porrò qui ſupra ſortem uſuras ſeu fœn⁹ exigit, non creditor eſt, ſed fœnerator atq; daniſta: peſſim⁹ autem & nequiſſim⁹ qui anatociſmis debitorẽ deglubit decorticat ac devorat, quod nefarium.

864. Továbbá, a'ki a' derék ſumma fölőtt uſorát avagy intereſſt kér és vészen, az nem hitelben adó, hanem uſorás és pénz ki adáſſal s' bé-ſzedéſſel kereskedő: leg roſzlzabb és leg gonoſzſabb az penig a'ki ſartzoltatáſockal (uſora fölőtt való uſoráckal) az ő adoſsát meg nyúzza meg-hántya (hámozza, bőrét le-vonſza) és el-nyeli, (meg-eméſzti) a' melly Iſten ellen való mondani-is illetlen dolog.

865. Iniquus veroſibi eſt, qui alieno ære ſe obruit; & verſuram vel auctionem facere, imò creditorib⁹ nonnunquã decoquere & foro cedere argentariamve diſſolvere cogitur.

865. Hamis penig önnön magának az, a'ki idegen pénzel ő magát el-burittya, és marhájának pénzre való fordétását avagy kótyavetyére való hányását tselekedni, sőt az hitelben adóknak néha el-pazarolni és a' piatzról félre állani (kereskedéſt el-hagyni) és pénz váltó helyét félben ſzakaſztani kénſzerittetik.

866. Proinde debita ſeu nomina quanto ocyùs diſſolve, & apocham ſive acceptilationem, quâ acceptum tibi referat, flagita.

866. Ez-okáért az adóſságokat és kezed iráſit mentől hamarébb óldozd-fel, (fizeſd-meg, nevedet tőrölteſd-ki) és quitantiát avagy menedék levelet, mellyel hogy el-vőtte tőled néked bizonyságot tégyen, kivánny.

867. A'

867. Furta, rapinæ, sacrilegia, peculat⁹, plagium, abactus, perindè in illo mandato non furaberis interdicta sunt: & qui istud committit, repetundarũ tenetur.

867. A' lopások, (orzások) ragadozasok, szentségtőrések, tolvajlás (kőz kints avagy tárház meg-lopás) ember lopás, barom el-hajtás, azonképpen (egyaránt) amaz parantsolatban ne orozz avagy ne lopj meg-tiltva vannak: és a' ki ebben léledzik, (ezt tselekeszi) megadásra való kénszeritéssel tartozik.

868 Privari enim & orbari suis nemo debet.

868. Mert meg-fosztattatni és árvájul hagyattatni az ő javaitól senkinek nem kell.

LXXXIX. De Justitia distributiva.

LXXXIX. Az osztogatásban való igazságról.

869. Præmiis & pœnis in officio continemur.

896. Jutalmak avagy érdemlett fizetések és bűntetések által tisztűnkben hivatalunkban tartatunk-meg.

870. Ergò qui laudabiliter agit, applausum, collaudationem, commendationem, promotionem, honoraria meretur: qui secus, expostulationem, reprehensionem, vituperium; probra & castigationem: sed prout persona est.

870. Tehát (ezokáért) a'ki ditséretessen tselekeszik, ditséretet, (rajta való őrvendezést) megditsérést, commendálást avagy ajánlást, elébb mozdétást, (fellyeb vitelt) fel-tisztelő ajándékokat érdemel: a'ki kűlőmben, panaszt, (jobbulásra való kivánást) megfeddést, (dorgálást, korpázást, ortzapirulást) szidalmat, gyalázatokat és vereséget: (sanyargatást) de a' mint a' személy vagyon.

871. Qui nolens & inscius

871. A'ki nem akartva és tudatlanul

inscius maleficium admisit, commiseratione dignus est; simplicitati tantisper impetra, rigidè ne age: qui datâ operâ, meritò puniatur, & luat: qui alieno instinctu & impulsu, non omninò excusatur.

lanul; gonoszság tételt tselekedett, (magához botsátott) megszánásra (könyörületességre) méltó; az együgyüségnek annyiban tulajdonétsad, kegyetlenül ne tselekedgyél: a' ki szánt-szándékból méltán meg-büntettetik, és bünhödgyék: a' ki más izgatásából (ösztönözéséből) és arra üzéséből, nem szintén mindenestül fogva mentettetik-meg.

872. Afflictionem afflictis ne auge, sed supplicia ferendo minue, cùm implorant.

872. Nyomoruságát a' nyomorultaknak ne öregbétsed, hanem segedelmet hozván (nyújtván) kisebbétsed, midőn kérik (segitségül kívánnyák, sirással ohajtyák).

873. Adjumento qui eget, eum instanter obnixèq; petere, obtestari, obsecrare, supplicare, nùmne, numquid pigebit?

873. Segedelem nélkül a' ki szükölködik, az ottan ottan szüntelen és nagy erőssen (alázatossan) kérni, fölöttéb igen (nagy protestációval) kérni, kívánni érteszedezni, nem de, avagy fogé szégyenleni.

874. Superbus mendicus mendicando nil emendicat: importunè verò flagitator odiosus est, & repulsam feret.

874. A' kevély kóldus koldulván semmit ki nem kóldul: (nem nyerki) az alkalmatlanul és szüntelen kéregető penig gyülölséges, és viszsza üzést (meg vetést) izenved.

875. Cùm impetraveris quæ rogasti, gratias seu grates age: si justa de causa negatur, ne obtunde, ne murmura.

875. Midőn meg-nyeréndéd a' mit kértél, hálákat adgy avagy hálá-adást tselekedgyél: ha igaz okért meg tagadtatik, ne dörgölödjél viszsza ne morogj avagy ne zugolodgyál.

876.

876. *Quod quis non rogatus largitur, modeſte primùm recuſa, ſed ptinaciter & obſtinatè ne reſpue, ne contemnere aſpernarique videaris, & tibi ingratitudo ac pvicacia exprobretur atq; objiciatur*

876 A' ki mit nem kéretteték (kéretlé) ingyenád, (ajándékoz) modjával elöſzör mentegeſd a' vagy vonyogaſd elötte magadat, de meg-általkódáſſal és vakmeröſséggel meg ne pökjed, hogy meg-venni és meg-utálni ne látéſſál, és teneked hálá-adatlanság és vakmerö versönyöſſég ſzemedre ne hányattaſſék és elödben ne vetteſſék.

877. *Gratitudinis gradus ſunt; beneficium agnoſcere, deprædicare, penſare.*

877. Az hálá-adóságnak grádicsi (rendei) ezek; a' jó tétemént meg-iſmérni, ki-hirdetni, meg-fizetni (meg-téréteni).

878. *Munem eſſe, & munera remunerari ſeu retribuere, opulentorum eſt.*

878. Tiſztviſelönek avagy ajándékot ajándéckal váltónak lenni, és az ajándékot ajándéckal megfordétani avagy viſzſza-adni, (meg-fizetni) a' dús gazdagoké.

879. *Acceptis hoſpitibus xenia, neceſſariis ſtrenæ mittuntur.*

879. A' kedves gazdáknak vendégi ajándékok, a' jó akaró baráti akuak (rokoninknak) új eſztendöi ajándékok küldettetnek.

880. *Conſpicuos & donis ſingularibus antecellentes ſuſpice, reverere & honora; ſed neminem deſpice.*

880. A' tekénteteſeket és kiváltképpen való ajándékokkal elébb halladókat (fellyül múlókat) nagyra tarts, bötsüllyed és tiſztellyed? de ſenkit meg ne utálly avagy femminek ne tarts.

881. *Proſis omnibus, obſis nemini, cunctis fauſta precare.*

881. Haſználly mindeneknek, ſenkinek ne árts, (ne légy ellenére) mindeneknek boldog jó ſzerentséket kévánny.

XC.
De Fortitudine.

882. Magnanimus est qui secunda & adversa indifferenter ferre potest.

883. Nihil enim vulgare admiratur, ad repentina non consternatur, labores ad se attinentes non detractat, & quibus se addixit eos alacriter subit. & strenue urget: pericula inexitabilia, si imminent impendent vel instant, intrepidus adit; & animosè suffert; audaciam modo & temeritatem refugiens.

884. Propterea quod cœpit, continuat: fessus tamen & lass⁹, ne penitus succũbat, remittit ac quiescit parumper.

885. Pusillanimis ex adverso prosperis intumescit.

XC.
Az Erősségről.

882. Nagy szivű (nagy elméjű ember) az a' ki az ő kedve szerént való jókat és véle ellenkező gokűlömböztetés nélkül el-viselheti.

883. Mert semmi közönségesset nem tsudál, az hertelen valókra meg nem rémül, az ő reá nézendő (tartozo) dolgokat (munkákat) nem futtya, (nem kerüli, nem vonyogattya magát előtte) és a' mellyeknek adta s'ajánlotta magát, azokat sörényen fel-vészi, (fel-válallya) és erőssen üzi: az el-kerülhetetlen (távoztathatatlan) veszedelmeket, ha közel vannak fejére tsüggenek avagy előtte állanak, reszketés avagy ijetség nélkül rájok mégyen; és bátor szivel szenvedi; (viseli) tsak szintén a' mérészséget és vakmerőséget el-kerülvén (futván, távoztatván).

884. Annakokáért a' mit el-kezdett, abban szüntelen elébb mégyen: el-fáradván mindazonáltal és el-bádjadván, (lankadván) hogy tellyessęggel ki ne düllyön belőle (alája ne fekügyék) alább hadja és meg-nyugszik edgy kevessé.

885. A' kitsin (gyönge, nyul) szivű (tsekély elméjű) ellenben a' bol-

mescit, calamitosis desidens animum despondet, inopinis percellitur ad quemvis strepitũ effœminatè trepidus & quærulus est: mutire vel hiscere vix audet.

boldog szerentsés állapatokban fel-fuvalkodik, a' nyomoruságossakban le-ülepedvén (le-ereszkedvén, apadván, sülly edvén) el-méjét el-hagyja, (le tsüggeszti) a' véletleneken el rötten, akarmi zörgésreis aszszonyi módon reszketö és panaszolkodo: (sopánkodó, kápolódó, sápétó) tsak mottzanni-is avagy szuszogni (lehelleni) alig mér.

886 Inter fortem igitur & ignavũ segnem, pigrum, quid interest? ille munia seu partes vocationis solicite agit, hic negligẽter; ille sedulò & diligenter, hic socordiè; ille enixe atq; accuratè, hic remissè & defunctoriè; ille quiete, hic protervè ac procaciter; ille nihil cunctando, hic omnia procrastinando; ille incessanter sine intermissione in proposito decoro pergit; hic desultoriè tergiversatur & restitat: uno verbo, ille viget, hic languet ac torpet ubique.

886. Az erös között ez okáért és lonyha (lágy, lassu) tunya, röst között, mitsoda külömbség vagyon? Amaz az ö tisztire nézö dolgait avagy hivatallyának részeit szorgalmatossággal tselekeszi, ez mulatozva; (hivalkodva) amaz tellyes igyekezettel és szorgalmatossan, ez immel ámal; (gyöngén, lágyan) amaz minden tehetséggel és gondossan, (helyessen) ez puhán (röften, lágyan) és el-múlóképpen; amaz tsöndessen, ez nyakra vonyással (nagy bajjal) szilajul avagy kényessen; amaz semmit nem hallogatván, ez mindeneket napról napra hallasztván; amaz meg-szünés nélkül felben hagyás (szakasztás) nélkül az ö diszes (ékes) fel-tött (fel-vött, el-inditott) szándékában elö-mégyen, ez ide s' tova ugrán-

887. De-

ugrándozva, (tétova kapdosva) tétováz (vonyogattya magát, vonyakodik) és áldogal: edgy szoval, amaz jó erőben vagyon, (vidám, virgantz) ez lankadt és el-sorvadt mindenütt.

887. Desidibus & otiosis, pigritiæ segnitiei atque acediæ deditis, semper feriæ sunt: etiam profestis diebus otiantur atq; vagantur.

887. Az henyélőknek és hivalkodóknak, rőstségre tunyaságra és izetlenségre (kedvetlenségre) adattattaknak, mindenkor innepek vadnak: még hétkőz napokon-is hivalkodnak és ide s' tova tsavarognak (hullároznak, kullognak, kuritolnak).

888. Navus sive gnavus etiam in otio negotiosus est.

888. A' gyors avagy sőrény még az hivalkodásban-is munkás (dolgos).

XCI. De Patientia.

XCI. A' békeséges tűrésről avagy szenvedésről.

889. Ærumnosam conditionem miseriam atq; calamitatem deplorare quid prodest, si non datur in melius commutare?

889 A' nyavalyás állapatot, nyomoruságot és inséget megsiratni mit használ, ha nem adattatik (engedtetik) jobbra változtatni (fordétani, tserélni).

890 Patiens gemit, lachrymatur, flet; non autem plorat, ejulat, lamentatur.

890. A' békeséges tűrő (szenvedő) nyőg, kőnyvet hullat, kesereg; nem sir penig, zokog firalmassan panaszolkodik.

891. Injurias atque calumnias non rependit, aut retaliat ulciscendo, sed æquanimiter

891. A' boszszuságokat és káromlásokat nem adja, (méri viszsza) avagy nem formállya-meg boszszú-állassal, hanem tsőndesz elmé-

ter tolerat, extennant potiùs quàm exaggerant.

892. Indignatur quidem indignè factis, & malevolo successet ac stomachatur, verùm non effervescit in vindictam. nec vehementer invehitur in quenquam: infensus est alicui, non infestus.

873. Iram seu iracundiam cohibere, ignoscere & condonare vel remittere culpam parcere etiam inimicis, benè ordinati excellentisq; animi est: exardescere, fremere, furere, minari seu minitari, maledicere, diras imprecari, impetentis & sui nõ compotis.

894. Impos enim sui est, qui adeò & eousq; excandescit, ut se reprimere nequeat.

895. Animus generosus

elmével el-szenvedi, kissebbétvén inkább hogy sem mint ŏregbétvén (kŭllyebb terjesztvén).

892. Bosszonkodik ugyan a' méltatlan (illetlen) tselekedeteken, és a' gonosz akaróra fel-gerjed haragja és gyomra meg-háborodik, de nem forr-fel (buzdul-ki) a' bolszú állásra nem fŏlŏttéb való kemény indulattal nem fenekedik (szitkozódik) senkire: nehesztelő valakire, nem halálos gyŭlölő.

893. Az haragot avagy haragoskodást meg-tartoztatni, megengedni és meg ajándékozni vagy meg-botsátani a' vétket, (bŭnt) kedvezni még az ellenségeknek-is, jól rendeltetett és nagyságos (méltóságos) elmétől való dolog; fel-gyuladni; (gerjedni, lobbanni, agyarkodni, (fogát tsikorgatni, dŭhŏskŏdni) zugolodni, dulni fulni (fenyegetni) avagy fenyegetŏzni, gonoszt mondani (átkozni) átkot kiványi, erŏtlené és magával nem biroé.

894. Mert magával nem biró az, a' ki annyira és el-addig meg-tŭzesedik, (fel-gerjed, gyulad, igen meg-haragszik) hogy magát s' haragját le ne nyomhassa (meg ne fujthassa, birhassa).

895. A' Nemes elme inkább akar szeléd

ſus mavult mitis eſſe, quàm atrox & iracundus; manſuetus, quàm ferus; benignus, quàm trux & truculentus; placabilis, quam dirus.

896. Savitia enim, immanitas & crudelitas quã mulceri oporteat nõne beſtialis eſt?

ſzeléd lenni, hogy ſem kegyetlen és haragoskodó; alázatos. (engedelmes) hogy ſem fene; (vad természetű) kegyelmes (jó kedvű, jó akaró) hogy ſem vér ontó és ölő; meg-engeſzteltethető; hogy ſem iſzonyu kemény.

896. Mert a' kegyetlenkedés, ſzertelen fenekedés (kietlenség) és pogányi kegyetlenség, melynek édeſgettetni (ſzelédgettetni ſenyhéttetni) kellene, nemde nem oktalan fene vad állatié.

XCII. De Conſtantia.

897. In honeſto inſtituto immotè atque firmiter perſiſtere, conſtantia eſt; non perſeverare, levitatis.

898. Sed bene tu, aliud eſt conſtantem, aliud pervicacem eſſe.

899. Si quis te in bono labefactat, obſtirma animum & obſtina, quſquedũ obſtacula perrumpas ac frangas.

900. Rata irrita reddere dedecet.

XCII. *Az álhatatoſságról.*

897. A' tiſzteſſéges igyekezetben (ſzándékban) ki mozdulhatatlanul és erőſſen meg-állani; az álhatatoſsághoz illik; végig abban meg nem maradai, az álhatatlan kőnyűséghez.

898. De, halládé (jőſztőſzen) te, más álhatatoſnak, más meg-általkodot kemény nyakunak lenni.

899. Ha ki tégedet a' jóban meg-tántorét, erőſſęts-meg elmédet és tőkéllyed (kőſd) meg; miglen az akadályokat által ſzaggatod és el-tőrőd.

900. A' meg-erőſſętetet kőtéſeket erőtlenekké tenni (fel bontani, meg-ſzegni) nem illik.

XCIII. De Amicitia & Humanitate.

901. Si conversationem tuam ei, quocum conversaris, esse vis amabilem, ac perennare, esto inferiorib⁹ humanus & affabilis, æqualibus officiosus, superioribus venerabundè obediens, inibis gratiam.

902. Undecunq; abscedis, valedicere; si quem convenis, aut præteris, amanter humaniterque salutare; salutantem resalutare; & discedente abs te aliquousque comitari; ne dedignator.

903. Interroganti responde placidè, saltem (ad minimum annuendo) vel renuendo abnuendo.

904. Loquentem ne interpella; nescienti aliquid, si tibi succurrit, suggere; eum, qui te operitur, ne morator.

XCIII. A' Barátságról és Emberségről.

901. Ha a' te másockal való társalkodásodat annak, a' kivel társalkodol, barátságosnak (kedvesnek, szerelmesnek) akarod lenni, és mind végig (hóltig, éltig, sok ideig) tartani, (virágozni) légy az alább valókhoz emberséges és nyájas beszédű, az egyenlőkhőz barátságos, főllyebb valókhoz tisztelettel engedelmes, s'kedvet nyersz (kedvessęget fogsz találni).

902. Valahonnan el-mégy, el-butsúzni; ha kihez menéndesz, avagy a' kit el-halladtz, (el-mégy mellette) szeretettel és emberségessen kőszőnteni; a' kőszőnt ismét viszsza kőszőnteni; és a' te tőled el-menőt valameddig el-késérni, ne tarts méltatlannak.

903. A' kérdőnek felelly meg kőllemetessen, (édesdeden, tsőndeszen, kedvessen) tsak (leg alább intvén) vagy viszsza intvén tőled el-intvén.

904. A' szóllót (beszéllőt) meg ne szóléts; (beszédében meg ne háboréts) a' valamit nem tudóknak, ha néked eszedben jút, juttasd eszében; (elméjében) azt, a' ki téged ditsér, vagy gyalázattal el-burét, ne gondoly véle-

905. *Cuicunq; gratificari potes ullâre, ne refragator, repugnato, aut gravator; vel gratis & gratuitò.*

905. Valakinek kedveskedhetel akarmi dologban, ne tarts ellene abban, ne tusakodjál (viaskodjál, hartzolly) ellene, avagy ne nehezteld; még ingyenis és kedvedre.

906. *Si quis indiget consilio, consule; si subsidio, subveni, opitulare, & auxiliare; si consolatione, consolare; si suffragio, suffragare; si ægrotoq; visita; sic omnium plane demereberis favorem & benevolentiam.*

906. Ha ki szükölködik tanátsnélkül, tanátsold; (adgy tanátsot néki, tanátsal tartsad) ha segedelem nélkül, menny segétségére, vigy könnyebséget néki (terhét könnyebbétsed) és segéllyed; ha biztatás nélkül, biztasd; (bátorétsad) ha jovalló értelem avagy akarat nélkül, ad hozzá jovalló értelmedet és akaratodat; és a betegeket látogassad; igy mindeneknek tellyességgel meg-érdemled (el nyered) kedveket és jó akaratyokat.

907. *Lasit te quis? connive, & suffundes rum: si pœnitet feeisse, da veniam, & oppidò tibi eum devincies ac obstringes.*

907. Meg-sértette valaki tégedet pillogatva halgasd-el, (tedd hallatlanná) és meg-szégyenéted őtet, ha meg-bánta tselekedetit, adgy botsánatot (engedgy-meg) néki, és igen magadhoz foglalod őtet és kőtelezed.

908. *Si offendisti, ipse affari, alloqui, placare, deprecari & reconciliari ne pudeat: non dicis ergò, sed seriò.*

908. Ha meg-bántottad, te magad hozzá szollani, meg-szollétani, meg. engesztelni, meg-kővetni és véle meg-edgyesülni (békélleni) ne szégyenlyed: nem képutálásból, (mondásnak okáért) hanem valóban.

909. *Simultatem rancorem-*

909. Az alattomban való meg-

coremve inveterascere non sines, ne in odium transeat.

hasonlást és fel-gerjedett haragot meg-aggani ne engedgyed, hogy gyülölségre által ne mennyen (ne fordullyon).

910. Contubernales & convictores unanimitas decet.

910. Az edgy kamorás (edgyütt lakó) társakat és edgy asztalon élőket az edgyesseg (edgy akarat) illeti.

911. Dissentiones discordiæ ac dissidia quin intercedant & eveniant, haud est possibile: sed concordia rodintegranda est tolerantiâ mutuâ dissidentes pultrò citròq; commeantes ac intercedentes proxenetas conciliandi.

911. A' külön értelmek egyenetlen szivüségek és versengések (veszekedések, virongások) hogy közben ne essenek és ne történnyenek, alég lehet meg: de az edgyessegnek (edgy szivüségnek) meg újétani (újobban helyére álléttatni) kell az edgymásnak való türéssel, (költsön szenvedéssel) és az egyenetlen viszszavonyók az alá s' fel edgyben menőknek és közben járóknak két haragos fél közt békeséget szerző zimborák által edgyben kell békéltettetniek.

912. Fortunatus est, felicesq; successus habet aliquis? ne limis aspice aut spectat fave: infortunium? commiserare. Misericordis est miserorum misereri.

912. Jó szerentsésé, és boldog elő-menetele vané valakinek? ne horgas (tekergős, kandal szemekkel) nézzed avagy szemléllyed, (ne kijánlyad) kedvezz: szerentsétlenségé? szánakodjál rajta. A' könyörületes szivüé a' szegényeken könyörülni.

913. Veracitati aut veritati imprimis stude; mẽdacio nihil tetrius: qui comminiscitur

913. Az igaz mondásra avagy igazságra leg előszőr-is (mindenek fölött) igyekezzél; az hazugságnál semi nintsen rusnyáb

quod mentiatur, exosus est.

a' ki ollyat gondol-ki a' mellyet hazudgyon, gyülölséges az.

914. Si quid innotuit secreti, ne divulga; & quamvis aliquis contetur, à te non rescisca; tace, inquã mussa, & musita: taciturnitas tua nemini incõmodabit, teq; apprimè commendabit.

914. Ha tudásodra esett valami titok, ki ne hirdesd; (a' kőrség kőzt ne terjesszed) és ha szintén valaki tudakozná-is te tőled, meg ne tudja; halgass, mondok susogj, és suttogj; a' te halgatóságod senkinek nem árt (nem lészen ártalmára haszontalanságára) és tégedet főlőttéb igen fog ditsérni (commendálni) avagy ajánlani.

915. Inter hilares, tetricus ne sis, nec tamen effuse latus.

915. A' vidámok kőzött, komor kedvű ne légy, mind-azaltal nem is igen ki ereszkedett örvendőző (főlőtte vig).

916. In alios dicax haud esto, & sermocinando si quid festivi ac lepidi admisceas, sales sint, non cavilla; allusiones, non vellicationes: ne quem præsentium lacessas, absentium ve calumnieris.

916. Mássakra szólló (mondékony) ne légy, és a' beszélgetés közbé (beszélgetvén) ha mi ékességet és nyájasságot elegyétesz, ékes (jó izű) tréfák legyenek, nem csapdiságok; tréfás hozzá mondások, (játékos szollások, véle jádzások) nem beszéddel való tépegetések: (mordály beszédek) hogy valakit a' jelen valók kőzzül ne ingerelly, és a' távuly valók kőzzül rágalmazz (káromly).

917. Nam furgari, rixari, & vitiligare, agreste ũ est: criminari & deferre, susurronum & delatorũ: vexare & exagita-

917. Mert veszekedni, (viszszát vonni) garázdálkodni, és patvarkodni, a' mezei pásztoroké: bűnősé tenni és vádolni, a' suttogó alattomban járó kőzkőpüké és

agitare, balatronum & scurrarum: cõvitiari, convitia scindere, & contumelia afficere, nequam & nebulonum.

vádoskodóké: szóval fogdosgatni (kötözgetni) és meg-rázogatni, a' semmire kellő tséltsapóké és trágár beszédű bitangoké: (tsátsogó nyalkáké) szidalmazni, szidalommal rutétani, és gyalázattal (boszúsággal) illetni, hitván és rosz semmire kellő embereké.

XCIV.
De Candore.

918. Cum quo versaris, tibiq; necesse est, ergà illum apertus sis sine fraude, dolo & fallacia: amicum enim fraudare & fallere, qua gloria?

919. Fideli socio fidus esto; clam illo, furtim, in ejus fraudem nihil occipe: nam perfide qui agit, perfidus est. sibiq; perditionem machinatur.

920. Si quid taxandum est, non clam fiat, sed coram, in os; idque parrhesiâ, prout sentis, modo tempestivè & sine amarulentia.

921.

XCIV. A' szûbéli tiszta ságról avagy tiszta hivségről.

918 A' kivel forgaíz, (társalkodol) és tenéked ízõvetséged avagy barátságod vagyon, ahoz nyilván való légy, álnokság, tsalárdság és meg-tsalás nélkül: mert barátodat meg-tsalnod, és álnokul reá venned, mitsoda ditsõsség? (ditséret, ditsekedés).

919. Hivséges társodnak hív légy; titkon õ tõle, lopva, az õ megtsalására semmihez ne fogj és ne kezdgy: mert a' ki hitetlenül tselekezik, hitetlen az, és magának veszedelmet farag (kélzét).

920. Ha mit meg kell feddeni, ne titkon (alattomban) légyen; hanem elõtte, szemtül szemben; és azis az szóban való bátorsággal (iparlás, himezés hámozés nélkül) a' mint érted, tsak hogy ideje korán (jó idején) és mérgesítsébetõ keserétés nélkül.

921. *Ab amicitia nihil alienius assentatione.*

921. A' barátságtól semmi nints idegennyebb (távollyabb való) az hizelkedésnél.

922. *Cernis crimen? ne dissimula, mone, increpa, objurga: etenim cur non cernere, simules.*

922. Látod a' bűnt avagy vétket? ne fődözgesd (palástold) el, ints-meg, fedd-meg, dorgáld-meg: mert ugyan-is miért nem látni tettetnéd.

923. *Si proximus deliquit, apertè corripe & corrige: adulari versipellium impostorum est.*

923. Ha felebarátod vétkezett, nyilván szoléts (pirongasd) meg és igazéts (jobbéts) meg: hizelkedni (kezére adni, hazudozni) a' sok szinű czigány ravasz embereké.

924. *Si quis utilia loquitur, assentire: si inutilia, ne assentare.*

924. Ha ki hasznosokat szóll, edgyet érts: (reá hajolly, adgy helyet annak) hogy ha haszontalanokat, hizelkedgyél (szineskedgyél).

925. *Palpum & offucia absint: candidè & sincerè omnia.*

925. A' sürgölődés (ápolgatással, törölgetéssel való hizelkedés) és szem-fény vesztő tsalárd szinek (szem födelek, pók-hálók) távoly legyenek: tiszta szivel és hivségesséen mindeneket.

926. *Veritatem ingenuè fateri ne erubescas, neq; verecundator, uti seu put conscies: cur enim adjurari velis?*

926 Az igazságot szabadossan meg vallani ne szégyenlyed, ne-is tarts szemeremnek, a' mint avagy a' miképpen annak tudoja vagy: mert ugyan-is miért akarnál meg esküttetni vagy Istenre kénszeréttetni?

927. *Quorum nondum tibi exploratus est candor, familiarem te non*

927. A' kiknek még tenéked meg nem probáltattatott avagy kémlettetet hivsége, azokhoz ba-

non exhibebu: caeteroquin (aliâs) contemptum incurres.

928. Ignotis blandiri noli, ne te lenocinari ac insidiari existiment.

rátságosſan magadat ne adjad: egyéb aránt (másképpen) utálásba mégy (meg vetésben jutz.)

928. Az iſméretleneknek ne hizelkedgyél, (nyájaskodjál) hogy tégedet kerèteni és leſelkedni (ölálkodni) ne véllyed.

XCV. De Conversatione erudita.

XCV. A' tudós társalkodáſról.

929 Cui ab occupationibus vacat, vadat ad congerronem: eum tamen, cui invisus es, ne invisas, sed missum facias.

929. A' kinek a' foglalatoſságoktul üreſſége vagyon, menyen el az ö tréfás beſzéllö társához; azt mindazonáltal, a' kinek gyülölséges vagy (a' kitöl még nem láttattál avagy a' kivel ſzemben nem voltál) meg ne látogaſd, hanem utára botsáſd (békét hadgy néki).

930. Cujas sit dilectus sodalis, & cujus conditionis, nobilis an ignobilis, ignominia tibi ne ducas, dummodò sit frugi, & ad ingenium tuum congruat. Ab infamibus tibi cave.

930. Honnan való légyen a' te kegyes pajtárſod, (kenyereſed) és minémü állapotu, nemesé a vagy nemtelen, gyalázattul magadnak ne tartsad, tulajdonitsad, csak hogy légyen haſzonra, és a' te elmédhez illyék. A' roſz hir nevben forgóktul meg-ojad magadat.

931. Sodalitia dissoluta & nauci devita: vitiant enim mores.

931. A' feslet erköltsü és hejában való ſemmire kellö társalkodáſokat el-távoztaſſad: (kerüllyed) mert meg-veſztegetik (vétkesétik) a' jó erköltsöket.

932. Do-

932. A'

932 Docti deambulationibus delectantur, sive meditandum sit, sive confabulandum.

932. A' tudósſak sétálásokban (alás' fel-járásokban) gyönyörködnek, akar elmélkedniek (gondolkodniok) kellyön, s' akar beszélgetniek.

933. Cum in aprico spatiari tæsum vel pertæsum est, consedetur in umbrâ.

933. Mikor a' verőfényes helyen zatlan helyen (téren) setálni unalmas avagy meg-unták, le-ülnek az árnyékban.

934. Ne pulchrum & scitum est, cum disertis colloqui & quidvis significare posse, non per nuntios, sed per literas.

924. Bizonyára szép és tudásra méltó elmés dolog, a' távoly valókal edgyütt szóllani (őszve beszélleni) és akar mit meg-jelenthetni, nem követek által, hanem levelek által.

935. Antiqui in tabellis ceratis, ut deleri ac deteri posset, exarabant; & cum iis tabellarios mittebant sive legebant: nobis papyr⁹ & atramentum commodius inserviunt.

935. A' régiek viaszszos táblátskákon, hogy le-törölthethetnék és le-dörgölthethetnék, irnak vala; és azockal a' levél hordozó postákat küldik avagy követségben botsáttyák vala: minékünk a' papyros és ténta alkolmatosſabban szolgálnak.

936. Epistola complicata, ne legi queat, nisi ab eo cui destinatur, obsignatur sigillo: resignanda, nisi intercipiatur, illi ad quem inscriptio spectat.

936. Az edgyben tűrt (őszve-takartatott) levél, hogy meg ne-olvaſtathaſſék, hanem tsak attól a' kinek rendeltetik, (a' kihez igazéttatik) bé-pötsétheltetik pötsét nyomóval: mellynek fel kell szakaſztatni, a' melly fel-nyitandó) hanemha a' vitel közben el-fogatik, attól a' kire a' fellyül való irás néz avagy tartozik,

937. *Cognomen etsi nota sit man⁹, int⁹ scribitur ut plurimùm*

938. *Schedula non sigillatur.*

937. A' vezeték név noha esmérettes a' tulajdon kéz irás, belől alája iratik leg gyakrabban.

938. A' tzédula bé nem pőtsétteltetik.

XCVI. De Ludicris.

XCVI. A' játékos avagy tréfás dolgokról.

939. *Ne labascunt fragiles vires, elanguescant, lassentur aut enervẽtur, a seriis quãdoq; cessa; & cum coætaneis. dispares enim non benè sociantur, oblectamentis defatigatũ te recrea & refocilla.*

939. Hogy el ne essenek a' romlandó (tőredékeny) erők el ne lankadjanak, fáradjanak (bádjadjanak) avagy el ne szakaszkodjanak, a' valóban való derekas dolgoktól néha néha meg-szűnnyél; és a' veled edgy idősőckel mert a' nem egyarányuak (nem egy koruak) nem jól foglaltatnak edgy társaságban, gyönyörködtetéleckel te magadat meg-fáradtat meg-újéts (enyhéts) és meg elevenéts avagy meg éleszszed

940. *Spectacula oblectant, cõmotio vegetat, torporẽq; excutit.*

940. A' játék nézések gyönyörködtetnek, a' mozgolodás nyersesét, és a' lankatságot ki-űti.

941. *Facetiis dicteriis ac ænigmatib⁹ certare, ingeniosum est: pilâ cum reticulo in sphæristerio, sanum: sphærâ & conis, trocho, turbine: sclopo, globulis, myinda, par impar, &c. similia, puerile: chartis*

941. Tréfáckal, játékos tsufmondásockal és meséckel vini, (hartzolni) elmés dolog: laptával és tekével a' golyobis varró játék helyen, egésséges: golyobissal (kuglival) és a' gőmbőlyű fa tenékének pupos kilencz fával, tojgával, pőrgettyűvel, patsantyuval, márvány golyobisotskáckal, bukóst,

tis luforiis, turriculâ, talis seu tesseris, aleâ seu fritillo, aleatorium: latrunculus, operosum.

bukóft, felesé vagy feletlent &c. és ehez hasólóckal, gyermekség: (gyermeki dolog) jádzó kártyákkal, apró fa tornyotskáckal, bokatsontotskáckal avagy jegyes tzinkusockal, korzkával avagy oftáblával, a' kotzkaságé: oftáblához való kerekes fáckal, munkás (nehéz) dolog.

942. Ubi si quis ad incitas compellitur, actum est de eo.

942. Az hol ha ki végső szegénységre üzettetik; (végső ügyre jút) meg-esett ő néki, (meg-lett ő róla, oda vagyon)

943. Choreis & tripudiis lascivi se exerceãt.

943. A' tántzockal és szökdétseléseckel (ugrálásockal, toborzikockal) a' fajtalanok gyakorlyák magokat.

944. Grallator aut grallipes grallis gressus seu passus spatiosos divaricat.

944 A' fa lábon járó avagy magas fákon lépő fa lábockal hágásokat avagy széles kezü lépéseket terjeszt. ki. (kajmotsra hány, tántorogva hány vét)

945. Funambulones seu funambuli & schœnobatæ, caterique circuitores, ac petauristæ, papæ! quam confidentes & audaces sunt!

945. A' kötélen járók avagy kötélen ugrálók és szem-fény veszetők, és a' több (egyéb) körül-járók, (széllyel bujdosó játékos vándorok) és a' levegő égben magokat fel-függesztők, bóldog Isten! melly bátrok és merészek.

946. Cursores à carceribus admetam curriculo festinãt, & primo brabeũ aufert.

946. A' pállya futók a' pállya futásnak helyéből a' czélhoz futamással sietnek, és az elsö a' pállya futálnak jutalmát el viszi (le nyeri).

947. Alii lineam designant,

947. Némellyek (egyebek, más-

sok)

signant, quam simul ac attingerunt; illico seu protinus consistunt: qui ultra procurrerit, aut cis & citra eam substiterit, ludum perdit.

sok) lineát (határozó vonyáſt) jegyeznek, a' mellyet mihelyen elértének, legottan avagy mindjáráſt meg-állanak: (meg-állapadnak) a' ki tovább futánd, avagy innen és kivül azon meg-állandj, a' játékot el-veſzti.

948. In circo equitando, in agone luctando & reluctando, uter alterum conficeret vel supplantaret, concertabant Romani.

948. A' játékos kerekdéd helyen ſzáguldva, az halálos bajviásban bajnakoskodván és viſzſzatuſakodván, mellyik a' máſikat öllhetné-meg (végezhetné-ki) avagy kajmotsal vethetné-le, (gantsoval) hartzolnak vala a' Romaiak.

949. Gladiatores, athleta, & pugiles in palaestra, congrediuntur, directore lanistâ.

949. A' kardoskodók, bajnakok, és öklöllel viaskodók (küſzködők) a' küſzködő játék helyen, öſzvemennek (meg ütközenek) a' viadal tanétó meſternek igazgatásából.

950. Cum duo digladiantur, duellum est; ubi alter intentat ictum & infert, alter inhibet & propulsat: vincit autem qui infligit.

950 Midőn ketten kardoskodnak, két vitéz közt való bajviadal; az hol az egyik ütéſt méreget hozzá és hozzá csap, a' máſik meg-tartoztattya, (fel-véſzi) és félre veri: (hátra avagy félen ü i) meg győzi pedig ki meg-sérti, (ütéſt, csapáſt ejt).

951. Gesticulator seu agyrta, actionis volubilitate aciem spectatoris pstringit: sed praestigiae sunt, non miracula;

951. Az országot járó játékos avagy ſzem-fény veſztő alakos, az ő tsel-kedetinek gyorſan forgásával, a' reá nézőnek ſzemét fényét meg-tompéttya: (el-veſzti,

meg-

cula; talesq; præstigiatores meritò vera fex civitatis dicuntur.

meg-vakéttya) de varasló szem fény vesztések azok, nem tsudatételek; és az illyetén varaslók méltán a' várasnak igaz sőpredékinek mondattatnak.

952. *Mimus & histrio ꝑsonam alteri⁹ exprimunt & effingunt.*

952. A' más személyét követő (tettető) avagy egyébnek maga viselését ki-ábrázoló és áll-ortzás másnak személyét ábrázollyák és formállyák-ki.

953. *Comœdia ꝑplexum actum repræsentat, sed cum jucunda catastrophe: tragœdia tristem habet exitum.*

953. A' komedia avagy meglett dolgot szem eleiben mutató játék kőrösztül-kasul edgyben füződőzött (kerengős) tselekedetet mutat, de győnyőrű megfordulással avagy kedves véggel: a' trágedia szerzetes játéknak szomoru ki-menetele vagyon.

954. *Theatrum in propatulo est: scena siparius velatur.*

654. A' játék néző hely tettzetes (látható nyilván való helyen) vagyő: a' komediát jádzó levél szin elől függesztő ponyvával (szőnyeggel, kárpittal) avagy játék hely fődőző serge lepellel buréttatik (fődőztetik) bé.

955. *Bacchanalia larvati peragunt.*

955. A' fársángokat az állortzások viszik végben.

XCVII. De morte & sepultura.

XCVII. Az halálról és temetésről.

956. *Moribundorum speciale symptoma est, stertor lethalis.*

956. Az halálhoz közülgetőknek (halálbá vonyakodóknak) kiváltképpen való esetek, (halalos betegségeknek jegye) az halál hozó álombéli hortyogás.

957. *O mortales, quotusquisq; vestrum reputat.*

957 O halandó emberek, vallyő s' mellyik gondollya-meg közzüle-

purat, ab hoc puncto æternitatem pendere?

zületek, ettől a' pontomtúl az örröcké valóságot függeni:

958. Nam, ut exspiraveris, confestim & extemplò anima ad cœlos vel tartara migrabit.

958. Mert mihelt lelkődet kifuvod, (botsátod, meg-halíz) mindjárt és leg ottan (azontól) a' lélek az egekben avagy a' poklokra mégyen.

959. Funus funestis ritib⁹ adornatũ id est, pollinctum, lugubriter indutum, capulo conditum; sandapila seu loculo impositũ, à vespillonibus effertur.

959. Az halott halotti szokások (modok) szerént fel ékesséttetvén, azaz, meg-kenettetvén, szomoru gyázban fel-öltöztettetvén, koporsóban el-rejtettetvén, szent Mihály lovára avagy hólt testeket ki-hordó taraglyára fel-tétettetvén, az halott temetőkről avagy sirásóktúl ki-vitettetik.

960. Fiunt exequiæ seu inferiæ cœmeterium versus, pompâ funebri: & sepelitur, hoc est, infertur sepulchro ac humatur corpus exanimum & exsangue.

960. Létznek halotti késérések avagy halotti (áldozatok) tisztesség tételek a' cimeteriom avagy temető kert felé, halotti pompával: és el-temettetik, azaz, bévitetik a' sirban (temető bóltban) és földel bé-takartatik a' lélek nélkül való és vértől meg-foszlatot test.

961. Prisci cadavera urebant & concremabant, inde sepulchra busta sunt dicta.

961. A' régiek az holt testeket (dögöket) sütögetik és edgyben égetik vala, innét a' sirók égető helyeknek mondattattak.

962. Figuntur cippi & epitaphia: epicedia cantantur.

962. Fel-emeltetnek emlékezetre való oszlopok avag' koporsó kövek és koporsóra való versek: az halotti versek énekeltetnek.

963. In

963. A'

963. *In gentilismo conducta prefica plangebant, lessibus & naenis laudes elogia atq; encomia defuncti enumerantes.*

963 A' pogányságban a' bérben fogadott siratò aszszonyok sirnak (jajgatnak) vala, siralmas ohajtásokkal és halotti énekekkel a' vag' torbéli gajdolásokal dicsérettit jó hirét nevét és emlékezetes viselt dolgait (jó maga viselését) az halotnak elő-számlálván.

964. *Et ne manes obirrarent; justa ac parentalia feralibus epulis faciebant.*

964. Es hogy a' ki múlt lelkek ne bujdosnának széllyel, (tévelyegnének ide s' tova) torokat és szüléjek halálán avag' halottyoknak emlékezetire készéttetet lakodalmakat halotti vendégségeckel téſznek avagy csinálnak vala.

XCVIII. De providentia.

XCVIII. Az Istennek gondviselésérôl.

965. *Ita mors interventu suo finit omnia.*

965. Igy az halál az ő közben vetetésével (jövésével mindeneket el-végez.

966. *Omnia enim temporalia, caduca, fluxa & transitoria sunt; exoriuntur & intereunt.*

966. Mert mindenek ideigvalók, (tartók) esendők (romlandók) el-folyók és el-mulandók; (által menendők) ki-kelnek (feltámadnak) és el-veſznek

967. *Etiamsi aliquid stabile videatur, vetustate ipsâ atteritur & decedit.*

967. Meg ha szintén valami állandónak láttaſſék is, csak azon régiségtől is el-koptattatik és el-fogy.

968. *Permutationibus alternationibusq; subitaneis subjacent omnia:*

968. Hirtelen való változások és viszontagságok alá vetettek (feküsznek) mindenek: mi-

omnia: quapp̃ter felicem dicunt eum, qui tempori inservire novit; omnium enim rerum vicissitudo est.

okáért bóldognak mondják azt, a' ki az időnek szolgálni túd; mert minden dolgoknak viszontagsággal való változása vagyon.

969. Atheus tamen est, qui temerè voluntari autumat res nostras: fato & fatali necessitate succedunt omnia.

969. Istentelen (Isten nélkül való) mindazonáltal az, a' ki vakjában avagy történetből forgani véli a' mi dolgainkat: az Isteni rendelésnek és el kerülhetetlen Isteni végzésnek szükséges vóltának utánna következnek mindenek.

970. Fors & fortuna nihil sunt.

970. A' történet és szerentse semmik sem.

971. Fortuitos quidem & improvisos casus esse concedo, sed nostri respectu, non providentia, quæ minutissima etiam nutu suo dirigit.

971. Úgy vagyon hogy történet szerént való és véletlen eseteket lenni meg-engedek, de mi reánk nézve, nem az Isteni gondviselésre nézve, a' ki még a' leg kisseb (aprobb) dolgokat-is az ő akaratyával (intésével) igazgat.

972. Nam & capillos nostros numeratos esse, testatur Salvator, ut ne quidem unicus perire queat.

972. Mert még hajunk szálait-is meg-számláltattakunak lenni, bizonyittya Idvözitőnk, hogy még csak egygik-is el ne veszhessen.

973. Ideò insolitas mutationes, ostenta, prodigia, & portenta ominosa, boni vel mali signa, antecedunt.

973. Azokáért a' szokatlan változásokat, előve meg mutatások, természet ellen való valamit jegyző dolgok, és jelengető iszszonyu tsudák, jónak vagy gonosznak jelei, elől-vészik.

974. In-

974. Ben-

974. *Insunt ergò omnia rebus.*

974. Benne vannak tehát mindenek a' dolgokban.

975. *Sed ubiq; præsagia captare, superstitio est: si tibi Dominus aliquid manifestare aut revelare dignabitur, non te latebit.*

975. De mindenütt (akár honnét, akár miből is) elöve megérzést (jövendöléſt, varáſlaſt) kapdoſni, babonaság: (hamis Iſteni tiſztelet) ha teneked az Ur valamit meg-nyilatkoztatni avagy meg-jelenteni méltóztatik, nem léſzen tenálad el-rejtve (nem titkoltatik-el elöled).

976. *Tu pius esto, & supplex ora: non te derelinquet ille, qui aquè præscivit, prævidit & prædestinavit, qd cras, perendie seu die perendino, & deinceps, posthac, in posterum, de te futurum sit, ac quod heri, pridie, & ab hinc tot annis factum est.*

976. Te kegyes légy, és alázatoſſan könyörögj: (imádkozzál) nem hágy el tégedet az, a' ki edgyaránt (azonképpen) elöve megtudta, elöve meg-látta és elöve el rendelte, mitsoda holnap, holnap után avagy harmad napon, és az után, ez után, ennek-utánna, te felöled jövendö (következendö) légyen, mint szintén a' mi tegnap, tegnap elött, és ettül fogva annyi ſok eſztendök alatt meg lött.

977. *Fatum tuum ne anticipa, sed expecta.*

977. A' te felöled való Iſteni rendeléſt (végezéſt) meg ne elözd, hanem várjad.

XCIX.

De Angelis.

XCIX.

Az Angyalokról.

978. *Produxit & invisibiles angelos, eosq; innumerabiles seu innumeros æternum Numen-*

978. Teremtett (ki-hozott a' semmiből) láthatatlan angyalokat-is, és azokat penig ſzámlálhatatlanokat avagy ſzám nélkül

men, ad regenda inferiora administros sibi.

valóknak igazgatására (birására) szolgájul ő magának.

979. Non quod egeret (indigus esset) ope, sed quia sic est placitum.

979. Nem hogy szükölkődnék (szükös vólna) segitség nélkül, hanem hogy igy tettzet.

980. Constituerat hos in cælo supremo seu empyreo: sed quidam desciverunt defeceruntq; ab eo per supbiam, deturbatiq; ac relegati ideò sunt cœlitùs ad infernum, quem & orcum & erebum & avernum dicunt.

980. Helyheztette (állétotta) vala ezeket a' leg felső avagy tüzzel tsillámló égbē: de némellyek el-szakadtak és el-hajlottak ő tőle a' kevélység által, és azért lehányattattak (taszigáltattak) és számkivettettenek az égből a' pokolra, mellyet vég nélkül égő tüznek-is, és pokol fenekének (sürejének) és fenekétlen kénkőves tónak-is mondatik.

981. Qui in sua integritate permanserunt, confirmati ac roborati sunt, ne labi ampliùs possint.

981. A' kik az ő épségekben (egész állapattyokban) meg-maradtanak, meg-erőssęttettenek és meg-vastagéttattanak, hogy tőbbé el ne eshessenek.

982. Circa thronum Creatoris sui millia millium myriades adstantes, eum colunt, adorant, laudant, celebrant, magnificant & venerantur.

982. Az ő teremtőjőknek királyi széki kőrnyül ezer szerte való ezerni ezeren (tiz ezeren) álván, őtet tisztelik, imádják, ditsérik, ditsőétik, magasztallyák és félelemmel bőtsüllik.

983. Amandati obeunt mandata, legationeq; functi revertuntur.

983. El-küldettetvén fel-vészik (végben viszik) a' parantsolatokat és a' követségben el-járván visszsza (meg) térnek.

984.

984. Associant se, jussu Dei, piis jam inde à nativitate, tanquam custodes, ut mala averruncent avertantque, & ab insultibus satanæ protegant.

984. Társaságul adják magokat az Istennek hagyásából, (parantsolattyából) a' kegyes hivekhez még születésektől fogva, ugymint őrzők, (védelmezők) hogy a' gonoszszakat el-térétsék (háréntsák) és el-fordétsák, és a' sátánnak intselkedésitől (ingerlésitől) meg-oltalmazzák (takargassák, bé-fődőzgessęk)

985 Verùm enim verò quod de geniis binis inquiunt, incertum est.

985. De mindazonáltal a' mit a' jó szerentsét hozó Istenekről avagy házi Angyalokról mondanak, bizontalan.

986. Apparent interdum, sed disparent rursum; non fascinando, sed reverâ.

986. Meg-jelennek ottan ottan, de el-enyésznek viszont: nem igézve, (szem-fény vesztéssel) hanem bizonyára.

987. Cacodæmones apparentes spectra & phantasmata vocantur; tumultuantes noctu, per noctem intẽpestam, lemures; famulantes, lares & penates.

987. A' gyakran meg-jelenő játékos gonosz őrdőgők tsudáknak és elmétől ki gondolt iszonyu látásoknak hivattatnak; az éjel, alkolmatlan késő éjjel zenebonáskodók, boszorkányoknak; a' szolgáló (vigyázó) lelkek, házi angyaloknak és házi Isteneknek.

988. Magi & nigromantici (necromantici) cum dæmonib⁹ colludentes, incantamentis suis magicis seipsos & alios dementant.

988. A' bűjős bájosok és őrdőngősők (garbontzás deákok) az őrdőgőckel edgyűtt jádzadozván, az ő bűjős bájos babonaságockal reá olvasásockal őnnőn megesztelenétnek (bolondétnak).

989. Sed va diabolo & consortibus ejus, nisi communioni renuncient, ac resipiscant, se convertant emendent, & seriò pœnitentiam agant! ad gehennam detrudentur & relegabuntur.

989. De jaj az ördögnek és az ő társainak, hanemha annak társaságának ellene mondanak, és meg-térnek, magokat meg fordéttyák, meg jobbéttyák, és valóságoſſan penitentiát tartanak! a' gehennának üzére le-taſzittatnak és ki-küldettetnek (ki-üzettetnek).

990. Vindex enim erit gloriæ ſuæ Deus omnipotens.

990 Mert boſzſzú állója léſzen az ő ditsőſſégének a' mindenható Iſten.

C. Clauſula.

C. Bé-rekeſztés.

991. Cedò ſodes, dic amabò (ſis) quid reſtat? Fâten' enim tradita (abſit arrogantia dicto) utcunq;, qualitercunque, quomodocunq; ſum conſecutus.

991. Noſza barátom, mond meg kérlek (hamered, ha akarod, ha vankedved) mi vagyon hátra? Mert a' ſzerént ki-adáttakat (távol légyen a' ſzóban való kérkedés) valamint akár miképpen, imigy amúg' véghez vittél (el értem).

992. Siccine? ain? hem, mactè ſedulitate iſtâ. Reſtabit igitur ut per hanc januam ingreſſus, tùm ſcientiarum, tùm Latinæ, Gallicæ, Italicæ, ac Germanicalinguæ palatia vividè & hilarè ſeu hilariter luſtrare properes;

992. Ugy vané? azt mondodé? imé, noſza (hozzá) illyen ſzorgalmatoſsággal. Hátra léſzen ezokáért hogy ezen az ajtón bémenvén, mind a' tudományoknak, s' mind a' Deák, Francia, Olaſz, és Német nyelvnek palotáit elevenséggel és vigan avagy vidámsággal ſzemlélgetni ſiettéd; és a' mellyeket itt ragadozva (futva) és

ſzag-

res; & quæ hic raptim carptimque cognovisti aut aspexisti, prolixiùs uberiùs & ulteriùs in bonis authoribus speculeris.

993. Habes enim hîc sũmatim & succinctè, in brevi synopsi & complexione, ceu rudimenta, quâ Philosophiæ, quâ Theologiæ: nihil tãtopere omissum reor.

Irásnak) semmit ollyat el-hagyottnak lenni nem itélek.

994. Auctarij loco suadeo & admoneo, vt ad pietatem convertas junctim omnia, nî pseudochristianus salutari velis.

995. Scito enim fore propediem, ut reddam⁹ omnium rationem: nempe quum venerit Salvator mundi gloriosissim⁹, ut suscitet vel excitet & judicet nos: ubi manifesta & occulta patefient.

996. O beatos qui tunc propitium habebunt!

szaggatva (falatonként, darabonként) meg-ismértél és meg-tekéntettél, hosszabban bővebben és tovább a' jó authorokban (kőnyveket szerző tudós emberek irásiban) szemlélgess.

993. Mert vagyon tenéked itt somma szerént és rővideden, rővid őszve szoréttatott irásban és edgyben foglalásban, mint edgy első sőngéji (kezdeti) mind a' világi bőltseségnek, s' mind az Istenről való tudománynak: (szent

994. Szőrzés gyanánt (helyett) javallom és intlek, hogy a' kegyességre (Isteni félelemre) fordéts őszveséggel mindeneket, hanem ha hamis kőrősztyénnek kőszőntetni (neveztetni) akarsz.

995. Mert tudjad rővid nap meg lenni, hogy mindenekről számot adjunk: tudni-illik midőn el jővend e' világnak ditsőssęges Idvezitője (Meg-váltója, Szabadétoja) hogy fel-támaszszon avagy fel-költsön és meg itéllyen minket: az hol a' nyilván való és titkos el-rejtetett dolgok ki-nyilatkoznak.

996. O bóldogok azok a' kiknek ackor kegyelmes (irgalmas) lészen!

bunt! ſalvabuntur, ambroſiâq; ac nectare in æternum ſeu ſempiternum paſcentur.

szen! idvezülnek, és halhatatlanságnak ételével (mennyei élő kenyérrel) s' halhatatlanságnak italával (mennyei élő itallal) vég nélkül avagy mind örőcké legeltettetnek.

997. *Faxit miſerator atq; Redemptor noſter, ut hic miſericordiâ ejus juſtificati in charitate coaleſcam⁹.*

997. Tselekedje meg a' mi rajtunk könyörülő és meg-váltó, hogy itt az ő kegyelmeſſégével (irgalmaſságával) meg-igazulván a' ſzeretetbē edgyek legyünk (edgyben forradjunk, őſzve foglaltaſſunk).

998. *Tu ei confitere ac vota vove, devoteq; & fervide precando penetralia cœli penetra, ut jam nunc cœlitibus annumereris.*

998. Te ő néki tégy valláſt és fogadáſokat fogadgy, és áhétatoſſan s' buzgoságoſſan könyörögvén az egeknek belső réſzeit meg-haſſad, hogy immár moſt (csak immár-is) a' mennyei lelkek ſeregéhez ſzámláltaſſál.

999. *Ave & vale.*

999. Idvőz légy (egéſſęggel. Iſten hozzád) és légy jó egéſſęgben.

1000. JEHOVAE *Zebaoth, ſanctiſſimæ Individuæ ac benedictæ Trinitati ſit laus, honor & gloria, in ſecula ſeculorum. Amen.*

1000 A' Zebaoth JEHOVANAK, (ſeregek Urának Iſtenének) a' leg-ſzentségeſſebb és meg-oſzolhatatlan tellyes ſzent Háromságnak légyen ditséret, tiſzteſſęg és ditsőſſęg, mind örőckön örőcké, Ugy légyen.

FINIS. VEGE.

MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA

INDEX

Titulorum eá qua comprehenduntur ſerie.

I. Introitus	I. Bé-menetel	1
II. De introitu & creatione mundi	II. E' világnak eredetiről és teremtéſéről	3
III. De Elementis	III. Az élteto állatokról	4
IV. De Firmamento	IV. A' Tsillagos égről	5
V. De Igne	V. A' Tűzről	8
VI. De Meteoris	VI. Az hegyek fölőtt levegőkről	8
VII. De Aquis	VII. A' Vizekről	11
VIII. De Terra	VIII. A' Földről	12
IX. De Lapidibus	IX. A' Kővekről	13
X. De Metalis	X. Az Ertznemekről	15
XI. De Arboribus & fructibus	XI. Az élő fákról és gyűmőltsőkről	17
XII. De Herbis	XII. A' Füvekről	21
XIII. De Fruticibus	XIII. A' Tsőmetékről	27
XIV. De Animalibus & prime de avibus	XIV. Az élő állatokról. és elsőben a' madarakról	28
XV. De Aquatilibus	XV. A' Vizi állatokról	33
XVI. De Jumentis	XVI. A' Barmokról	35
XVII. De Feris	XVII. A' Vadakról	37
XVIII. De Amphibiis & reptilibus	XVIII. A' vizben és szárazon edgy-aránt élő és tsuszó máſzó állatokról	40
XIX. De Inſectis	XIX. A' Bogarakról	41
XX. De Homine	XX. Az Emberről	43

XXI De corpore, & primùm de mẽbris externis	XXI. a' Testről és elsőben a' külső tagokról	46
XXII De mẽb: internis	XXII. a' belső tagokról	50
XXIII. De accidentibus corporis	XXIII. a' Testnek külső esetiről	52
XXIV De Morbis	XXIV. a' Betegségekről	55
XXV. De Ulceribus & Vulneribus	XXV. a' Fekélyekről és a' sebekről	59
XXVI. De Sensibus externis	XXVI. a' külső érzékenységekről	61
XXVII. De Sensibus internis	XXVII. a' belső érzékenységekről	64
XXVIII De Mente	XXVIII. az Elméről	66
XXIX. De Voluntate & affectibus	XXIX. az Akaratról és indulatokról	67
XXX. De Mechanicis in genere	XXX. a' Kézi munkás mesterségekről küzönségessen	70
XXXI. De Hortorum cultura	XXXI. a' Kerteknek műveléséről	70
XXXII. De Agricultura	XXXII. a' Föld miveléstől (szántás vetéstől, majorkodástól)	72
XXXIII. De Molitura	XXXIII. az őrléstől	75
XXXIV. De Panificio	XXXIV. a' Kenyér tsinálástól (sütéstől)	76
XXXV. De Pecuaria	XXXV. a' Barompásztorságról (tsordaságról)	77
XXXVI. De Lanionia	XXXVI. a' Mészárosságról	79
XXXVII. De Venatura	XXXVII. a' Vadászatról	80
XXXVIII de Piscatione	XXXVIII. a' Halászatról	80
XXXIX. De Aucupio	XXXIX. a' Madarászatról	81

XL. De Coquinaria	XL. a' Szakátságról	84
XLI. De Potulentorum paratura	XLI az Italoknak tsinálásáról	83
XLII de Aurigatione	XLII. a' Kotsisságról avagy Szekeressegről	85
XLIII. De Navicularia	XLIII. az Hajos mesterségről	88
XLIV. De Itineribus	XLIV: az útakról avagy üti járásokról	91
XLV. De Mercatura	XLV. a' Kalmárságról	94
XLVI. De Vestiariis opificiis	XLVI. a' Ruházatokat tsináló mivekről	96
XLVII. De Vestituum generibus	XLVII. a' Ruházatoknak nemeiről	99
XLVIII. De Fabrilibus artificiis	XLVIII. az Ats mesterségekről	102
XLIX. De Domo ejusque partibus	XLIX. az Házról és annak részeiről	106
L. De Hypocausto	L. a' Szobáról	108
LI. De Cœnaculo	LI. a' Vatsorálo házról	109
LII. De Cubiculo cum pertinentibus	LII. az ágyas házról ahoz tartozóckal edgyütt	112
LIII. De Balneo & munditie	LIII. a' Fördőrül és tiszta-ságról	113
LIV De Conjugio & affinitate.	LIV. az Házasságról és Sogorság avag' rokonságról	116
LV. De Puerperio	LV. a' Gyermek szüléséről a-vagy Gyermekágyról	117
LVI. De cognatione	LVI. a' Rokonságról avagy vér szerint való atyafiuság:	119
LVII. De Oeconomia	LVII. az Házi gondviselélről	121

LVIII. De Urbe	LVIII. a' kerétet váraſról 122
LIX. De Templo	LIX. a' Templomról avagy Szentedgyházról 124
LX. De Eccleſia	LX. a' Sz. Gyülekezetről avagy anyaſzentedgyházról 127
LXI. De Ethnicorum Iudæorumque ſuperſtitionibus	LXI. a' Pogányoknak és a' Sidóknak hamis Iſteni tiſztelettekről avagy babonáſságokról 128
LXII. De Curia	LXII. a' Tanáts házról avagy váras házról 131
LXIII. De Iudiciis	LXIII. az Itéléſekről avagy törvény tételekről 132
LXIV. De maleficiis & ſuppliciis	LXIV. a' Gonoſz tételekről és bűntetéſekről 136
LXV. De Statu Regio	LXV. a' Királyi állapotról 138
LXVI. De Regno & Regione	LXVI. az Orſzágról és Tartományról 142
LXVII. De Pace & Bello	LXVII. a' Békeségről és Hadról 143
LXVIII De Schola & inſtitutione	LXVIII. az Oskoláról és Tanitáſról 153
LXIX De Muſæo	LXIX. a' Tanuló házról 157
LXX. De Grammatica	LXX. a' Grammaticáról avagy bötűnek és ſzolláſnak tudományáról 159
LXXI. De Dialectica	LXXI. a' Dialecticáról avag' vetélkedéſnek tudomány: 160
LXXII. De Rhetorica & Poëſi	LXXII. az ékeſſen ſzolláſnak és vers ſzörzéſnek meſterségéről 161

LXXIII. de arithmetica	LXXIII. a' Számvetésről	163
LXXIV. De Geometria	LXXIV. a' Föld méréséről	164
LXXV. De Mensuris & Ponderibus	LXXV. a' Mértékekről és nehézékekről	165
LXXVI. De Optica & Pictura	LXXVI. a' Látásnak avagy nézésnek tudományáról és kép-irásnak mesterségéről	167
LXXVII. De Musica	LXXVII. a' Muſicáról avagy énekléſnek tudományáról	168
LXXVIII. De Astronomia	LXXVIII. a' Tsillagok ſzokott forgását viſgálo (égbe nézö) tudományról	171
LXXIX. De Geographia	LXXIX. a' Földnek le-irásáról	171
LXXX. De Historia	LXXX. az Hiſtoriáról avagy meg-lött dolgoknak emlekezetiről	171
LXXXI. De Medicina	LXXXI. az Orvoſi tudományról	172
LXXXII. De Ethica in genere	LXXXII. az erköltsöknek tudományáról közönségeſſen	176
LXXXIII. De Prudentia	LXXXIII. az Okoſságról avagy eſzeſſégről	177
LXXXIV. De temperantia	LXXXIV. a' Mértékletesſségről	181
LXXXV. De Caſtitate	LXXXV. a' Szüzeſſégről	181
LXXXVI. De Modeſtia	LXXXVI az Emberséges jó maga viſeléſről	184

LXXXVII. De Autarkeja	LXXXVII. a' magának való elégségről avagy elégendőségről 187
LXXXVIII. de Iuſtitia primò commutativa	LXXXVIII. Az igazságról, elöſzör a' tserélö avagy közösködö igazságról 189
LXXXIX. De Iuſtitia diſtributiva	LXXXIX. az oſztogatásban való igaſságról 192
XC. De Fortitudine	XC. Az Erőſſégről 195
XCI. De Patientia	XCI. A' békeséges türéſről avagy ſzenvedéſről 197
XCII. De Conſtantia	XCII. Az Alhatatoſságról 196
XCIII. De Amicitia & Humanitate	XCIII. A' Barátságról és emberségről 200
XCIV. De Candore	XCIV. A' ſzübéli tiſztaságról avagy tiſzta hivségről 204
XCV. De Converſatione erudita	XCV. A' tudós társalkodáſról 206
XCVI. De Ludicris	XCVI. A' játékos avagy tréfás dolgokról 208
XCVII. De Morte & Sepultura	XCVII. Az Halálról és temetéſről 211
XCVIII. De Providentia	XCVIII. Az Iſtennek gondviſeléſéről 213
XCIX. De Angelis	XCIX. Az Angyalokról 215
C. Clauſula	C. Bé rekeſztés 218

INDEX
Titulorum ordine Alphabetico.

A.

Accidentibus corporis, titulo 23
Agricultura 32
Amicitia & humanitate 93
Amphibiis & reptilibus 18
Angelis 99
Animalibus & Avibus 14
Aquatilibus 15
Aquis 7
Arboribus & fructibus 11
Arithmetica 73
Astronomia 78
Autarkeiâ 87
Aucupio 39
Aurigatione 42

B.

Balneo & mundicie 53

C.

Candore 94
Castitate 85
Clausula 100
Cœnaculo 51
Cognatione 56
Constantia 92
Conversatione erudita 95
Conjugio & affinitate 54
Coquinaria 40
Corpore & membris externis 21
Cubiculo 52
Curia 62

D.

Dialectica 71
Domo ejusq; partibus 49

E.

Ecclesia 60
Elementis 3
Ethnicorum Judæorumque superstitionibus 61

De

De

Ethica in genere 82
F.
Fabrilibus artificiis 48
Feris 17
Firmamento 4
Fortitudine 90
Fruticibus 13
G.
Geographia 79
Geometria 74
Grammatica 70
H.
Herbis 12
Historia 80
Homine 20
Hortorum cultura 31
Hypocausto 50
I.
Igne 5
Insectis 19
Introitu 1
Itineribus 44
Judiciis 63
Jumentis 16
Justitia commutativa 88
Justitia Distributiva 89
L.
Lanionia 36
Lapidibus 9
Ludicris 96
M.
Maleficiis & supplicijs 64
Mechanicis in genere 30
Medicina 81
Membris internis 22
Mensuris & ponderibus 75
Mente 28
Mercatura 45
Metallis 10
Meteoris 6
Modestia 86
Molitura 33
Morbis 24
Morte & Sepultura 97
Musæo 69
Musica 77

De

De

N.

Navicularia 43

O.

Oeconomia 57
Optica & pictura 76
Ortus mundi 2

P.

Pace & Bello 67
Panificio 34
Patientia 91
Pecuaria 35
Piscatione 38
Potulentorum paratura 41
Provtdentia 98
Prudentia 83
Puerperio 55

R.

Regno & Regione 66
Rhetorica & Poësi 72

S.

Sensibus externis 26
Sensibus internis 27
Schola & Institutione 68
Statu Regio 65

T.

Temperantia 84
Templo 59
Terra 8

V.

Venatura 37
Vestiariis opificiis 46
Vestituum generibus 47
Ulceribus & vulneribus 25
Voluntate & affectibus 29
Urbe 58

TABLA
Az A-B-Cnek rendi szerént.

A.

Agyas Házról, tit. 52.
Akaratról és Indulatokról 29
Anyaszentegyházról 60
Alhatatosságr: 92
Angyalokról 99
Astronomiáról avagy Tsillagok szokott forgását viságló tudományról 78
Ats mesterségekről 48
Atyafiuságról 56

B.

Pogányoknak és Sidóknak Babonaságokr: 61
Barátságról és emberségről 93
Barmokról 16
Barom Pásztorságról 35
Békeségről és Hadról 67
Bé-rekesztés 100
Bé-menetel 1
Betegségekről 24
Bogarakról 19
Büntetésekről és gonosz-tételekről 64

D.

Dialecticárol 71

E.

tsillagos Egről 4
Ekessen szólásról avagy Rhetoricáról 72
Elméről 28
Elő állatokról 14
Eltető állatokról 3
Emberről 20
Emberséges jó ma-

maga viseléséről 86
Erősségről 90
Erköltsöknek tudományárol közönségessen 82
Ertz nemekről 10
külső Erzékenségekről 26
belső Erzékenségekről 27
Az Eszességről 83 A'
F.
A' élő Fákról és Gyümöltsökről 11
Fekélyekről és a' Sebekről 25
Földről 8
Föld méréséről 74
Földnek le-irásáról 79
Föld mivelésérről 32
Fördőről és tiszta-ságról 53
Füvekről 12
G.
Geographiáról avagy Föld méréséről 74
Geometriáról avagy Földnek le-irásáról 79
házi Gondviselésről 57
Istennek Gondviseléséről 98
Gonosz tételekről és Büntetésekről 64
Az Grammaticáról 70
Gyermek szülésről, avag Gyermek ágyról 55
szent Gyülekezetről 60
Gyümöltsökről és élő Fákról 11
H.
Hadról és Békeségről 67
Hajos mesterségről 43

Halálrúl és Temetéſről 97
Haláſzáſról 38
Házaſságról és Sogorságról 54
Házról és annak réſzeiről 49
ágyas Házról 52
tanuló Házról 69
vatsoráló Házról 51
Házi gondviſeléſről 57
Hiſtoriáról 80
I.
Játékos dolgokról 96
Igazságról, elősször tserélő avagy kőzőskődő Igazságról 88
oſztogatásban való Igazságról 89
Indulatokról, és Akaratról 29
Italoknak tsinálásáról 41
Itéléſekről 63
K.
Kalmárságról 45
Kenyér tsinálásról 34
Kép-iráſnak meſterségéről 76
Kerteknek miveléséről 31
Kézi meſterſégekről 30
Királyi állapatról 65
Kotsiſságról 42
Kővekről 9
L.
Látáſnak vagy nézéſnek tudományár: 76
hegyek fölőtt Levegőkről 6
M.
Madarakról 14
Madaráſzáſról 32

Magának való elégendőségről 87
Mértékekről 75
Majorkodásról 32
Mértékletességről 84
kézi munkás Mesterségekről 30
Mészárosságról 36
Musikáról 77
N.
Nézésnek avagy Látásnak tudományáról 76
O.
Okosságról 83
Országról és Tártományról 66
Oskoláról és Tanitásról 68
Őrléséről 33
Orvosi tudományról 81
P.
barom Pásztorságról 35
Pogányoknak Isteni tiszteletekről 61
R.
Rhetoricáról avagy ékessen szollásról 72
Rokonságról 56
Ruházatokat tsinálo mivekről 46
Ruházatoknak nemeiről 47
S.
Szakátsságról
Számvetésről 73
Szántásról vetésről 32
Sebekről és Fekélyekről 25
Szekerességről 42
Szentedgy házról 59
Sidóknak Isteni tisztelet-ről 61

Szobáról 50
Sogorságrol 54
Sűtésről, Kenyér tsinálásról 34
Szűlésről 55
Szűzességről 85

T.

külső Tagokról 21
belső Tagokról 22
Tanáts házról 62
A' Tanulásról és Oskolárol 68 A'
Tanulo házról 69
Tartományról és Országról 66
tudós Társalkodásról 95
Temetésről és Halálról 97
Templomról 59
Teremtéséről e' világnak 2
Testről 21
Testnek külső esetiről 23
szűbéli Tisztaságról 94
Tőrvény tételekről 63
Tréfás dolgokról 96
Tsillagos égről 4
Tsillagok szokott forgását visgáló tudományról 78
Tsőmőtékről 13
Tsordásságról 35
Tsuszó mászó állatokrol 18
Tűrésről 91
Tűzről 5

V.

Vadakról 17
Vadászásról 37
kerétet Várasról 58
Váras házáról 62
Vatsorálo házról 51

Vers

A'
Vers irásról avagy szörzésről 72
Világnak eredetiről avagy Teremtéséről 2
Vizekről 7
Vizi állatokról 15
A'
Vizben és szárazon edgyaránt élő állatokról 18
Utakról avagy Uti járásokról 44

Szobáról 50
Sogorságrol 54
Sütéſről, Kenyér tsinálásról 34
Szülésről 55
Szüzeſségről 85

T.

külső Tagokról 21
belső Tagokról 22
Tanáts házról 62
A' Tanulásról és Oskolárol 68 A'
Tanulo házról 69
Tartományról és Országról 66
tudós Társalkodásról 95
Temetésről és Halálról 97
Templomról 59
Teremtéséről e' világnak 2
Testről 21
Testnek külső eſetiről 23
szübéli Tiſztaságról 94
Törvény tételekről 63
Tréfás dolgokról 96
Tsillagos égről 4
Tsillagok szokott forgását visgáló tudományról 78
Tsömötékről 13
Tsordásságról 35
Tsuszó mászó állatokrol 18
Türésről 91
Tüzről 5

V.

Vadakról 17
Vadászásról 37
kerétet Váraſról 58
Váras házáról 62
Vatsorálo házról 51

Inches
Centimetres
TIFFEN Color Control Patches
© The Tiffen Company, 2007
Blue
Cyan
Green
Yellow
Red
Magenta
White
3/Color
Black

